

TATARSTAN

ISSN 0130-2410

TATARSTAN

1920 ЕЛДАН НӘШЕР ИТЕЛӘ

ИЖТИМАГИЙ-СӘЯСИ БАСМА

№ 2 (349)
ФЕВРАЛЬ 2021

ЛИЛИЯ ГАЛИМОВАНЫҢ
«ЗӘҢГӘР ШӘЛЕ»

16+

Редакция:
420066, Казан,
Декабристлар ур., 2,
тел. (843) 222-09-79
tatarstan@tatmedia.com

Баш мөхәррир: Татьяна Николаевна Вафина,
vafina@tatmedia.com

Шеф-редактор: Әсхәр Сабиров,
sabirov@tatmedia.com

Баш мөхәррир урынбасарлары:
Нияз Әхмәдуллин, ahmadullin@tatmedia.com
Алсу Дәүләтшина

Чыгарылыш мөхәррире:
Фәрида Әхмәтжанова

Бүлек мөхәррирләре:
Олеся Бондаревская, Ольга Туманская, Руфия
Фазылова

Веб-редактор: Алсу Дәүләтшина
Авторлар: Илдус Заһидуллин, Мөршидә Кыямова
Фотографлар: Александр Ефремов, Лилиана Валитова

Дизайн-макет: Леонид Гобәйдуллин
Вёрстка: Игорь Глушков, Леонид Гобәйдуллин

Препресс: Игорь Глушков
Корректор: Айсылу Корманова
Офис-менеджер: Ләйсән һәдиева
Тышлыкта: Рамил Гали фотосы

Журнал 1920 елдан нәшер ителә

1977 елда Халыклар дуслыгы
ордены белән бүләкләнә

Журнал Элемта, мәгълүмати технологияләр
һәм массакүләм коммуникацияләр өлкәсендә
күзәтчеклек буенча федераль хезмәттә теркалган.
Теркалу таныклыгы ПИ № ФС 77 – 66045, 10.06.2016.

Тираж:
2 300 данә

Бәясә ирекле

Редакциянең язма рәхсәтеннән башка «Татарстан»
журналындагы материалларны күчәрәп бастыру тыела.
Күчәрәп бастырганда, журналың исемең күрсәтү
мәжбүри. Автор фикере редакция фикере белән туры
килмәскә мөмкин. Реклама материалларының эчтәлегә
өчен редакция җавап бирми.

Журнал «ТАТМЕДИА» АЖ филиалы «Идел-Пресс»
полиграфия-нәшрият комплексы типографиясендә
басылды: 420066, Казан, Декабристлар ур., 2

Заказ №: Е-424

Басарга кул куелды: 12.02.2021

Басмадан чыкты: 18.02.2021

Дистрибуция һәм трафик бүлгәе җитәкчесе:
Миләүшә Байрашева,
milyaushanb@tatmedia.com

Махсус проектлар бүлгәе җитәкчесе:
Алсу Троицкая, alsu_1970@list.ru
тел.: (843) 222-09-79

Коммерция директоры:
Юлия Фәсәхова, 89272483384_pr@mail.ru
тел.: (843) 222-09-76, +7-9272-483-384

«Татарстан» журналы шулай ук рус телендә
2350 данә тираж белән чыга.
Гомуми тираж: 4650 данә

Редакция 16+

Бухгалтерия:
Ольга Басаркина, тел. (843) 222-09-80

ЯЗ КӘЕФЕ

Урамда кыш, әмма күңел язны көтә. Басмабызның февраль саны да яз кәефен чагылдыра. Кышкы салкыннарда, бураннарда күшкән күңелләребезгә язны кем китерә соң? Әлбәттә, гүзәл затларыбыз. Ватанны саклаучылар бәйрәме алдыннан ТР Президентының матбугат хезмәте җитәкчесе Лилия Галимова да безне татар халкының милли ризыгы – гөбәдия белән сыйлады. Гөбәдияне әзерләгән арада үз фикерләре, күзәтүләре, һөнәри хезмәте серләре белән дә уртаклашты. Кызыклы әңгәмә һәр кемгә ошар, дип уйлыйбыз.

Февраль саны мәгълүматка шактый бай: ковидтан прививка ясату-ясатмау, аграр секторны цифрлаштыру темалары бүгенгә көндә бик актуаль. Күп кенә күренекле татар зыялылары, шул исәптән Салих Сәйдәшев исеме белән бәйле Кызыл Байрак авылы укучыларыбызда кызыксыну уятыр, дип өметләнәбез. Республикабызның Кукмара районында урнашкан Починок-Кучук авылында уза торган мари халык бәйрәме белән таныштырабыз. Ә Әлки районы башлыгы Александр Никошин укучыларыбызга район буенча экскурсияне үзе үткәрә. «Кече Ватан патриотлары» дип аталган традицион рубрикабызда атаклы гармунчы – Фәйзулла Туишевны искә алабыз. Бөек рус җырчысы Федор Шаляпин белән бергә концертлар куйган, Максим Горький белән таныш булган гажәеп язмышка ия шәхес. Үзе күптән бакыйлыкка күчсә дә, аның көйләре онытылмаган, безне язга якынлаштырып әле бүген дә яңгырый.

Сезнең эзләнүчән редакциягез

Редакция советы:

АЛЕКСАНДРОВСКАЯ Ирина Алексеевна
ӘХМӘТШИН Равил Кәлимуллин
БЕЛЯКОВ Роман Юрьевич
БИКЧӘНТӘЕВ Фәрит Рәфкатович
БОЛЬШАКОВ Андрей Георгиевич
ВӘЛИЕВ Разил Исмагыйлевич
ВӘЛИЕВА Зилә Рәхимжановна
ГАЛИЕВ Марат Гадыевич
СӘЛӘХОВ Магзум Калимуллин
ФӘЙЗУЛЛИН Равил Габдрахманович
ХӘКИМОВ Рафаэль Сибгатович
ХОМЕНКО Вадим Васильевич

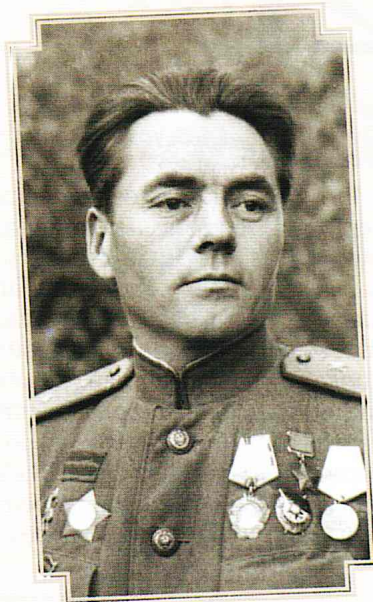

Гамәлгә куючы:
«ТАТМЕДИА» АЖ
Нәшер итүче:
«ТАТМЕДИА» АЖ
420097, Казан,
Академическая ур., 2

Республика матбугат һәм массакүләм
коммуникациялар агентлыгы ярдәме белән чыгарыла
Басма Матбугат һәм массакүләм коммуникацияләр
буенча федераль агентлык ярдәмендә нәшер ителә

«Татарстан» журналына язылу барлык
элемент бүлекләрендә кабул ителә
Индекс П2381 – татар телендә
Индекс П2378 – рус телендә
Ярты елга язылу бәясе: 942 сум 00 тиен

«Татарстан» журналына РФ буенча онлайн-язылу:
Индекс П7077 – татар телендә
Индекс П7076 – рус телендә

НЕМЕЦ ГЕНЕРАЛЫН БЕРЕНЧЕ ТАПКЫР КЕМ ӘСИРЛЕККӘ АЛТАН?

Сталинград сугышы барышында 23 генерал әсирлеккә алынган, ягъни бөтен сугышлар тарихындагынан да күбрәк. Хәрби немец башлыгын беренче тапкыр әсирлеккә алган кеше Татарстанның Арча районында туып-үскән полковник Гани Сафиуллин була. Аның сугышчылары 1943 елның 25 гыйнварында генерал-майор Мориц фон Дребберны вермахтның пехота дивизиясе калдыклары белән бергә бирелергә мәжбүр итә. Гани Сафиуллин Сталинградтан соң генерал-майор исемен алачак, корпус белән командалык итәчәк. Сафиуллин һәм аның корпусының тагын 72 офицеры һәм солдаты Советлар Союзы Геройлары булачак.

© «Татарстан» журналы

ЭЧТӘЛЕК

акыллы гамәлләр

4. **Вакцина әзер**
Ковидтан прививка: ясатыргамы, юкмы?
6. **Үзебездә сыналган**
Вакцинаны кадаткан кешеләрнең фикирләре
12. **Цифрлаштыру юлында**
Аграр өлкәгә – яңа технологияләр
23. **Космоска караганда мөһимрәк**
Нинди һөнәргә һәрвакыт ихтыяж булачак
24. **Ярдәмче роботлар**
Компьютерның нинди гамәлләре савымнарда чагылыш таба
26. **Нитратларсыз һәм пестицидларсыз**
Экологик чиста яшелчә кайда үстерелә

игелекле эшләр

34. **Редакция кухнясы**
Татарстан Президентының матбугат секретаре бәйрәм хөрмәтенә нинди сый әзерләде
42. **«Әбидә кунакта»**
«Татарстан» журналы онытыла барган шөгыльләренә барлый
44. **Заманча, үзенчәлекле, затлы**
Ил буенча кайсы проектлар иң яхшылар дип табылды
46. **«Алтын егермелек»**
2020 елда Милли туристлык рейтингын кайсы төбәкләр җитәкләде
52. **Жирдәге иң шәп урын**
Әлки районы башлыгы нәрсә турында хыяллана

мәңгелек кыйммәтләр

60. **Ир-атлар кырыс статистика көзгесендә**
Көчле затлар нинди өстенлекләргә ия
64. **Ватанны саклаучылар көне**
Геройларны кем тәрбияли
70. **«Кече Ватан патриотлары»**
Күренекле гармунчы Фәйзулла Туишев турында
82. **Татар авыллары**
Кызыл Байракка сәяхәт

Тулырак мәгълүмат
түбәндәге сайтта:
protatarstan.ru

АКЫЛЛЫ
ГАМӘЛЛӘР

21.01

Татьяна ГОЛИКОВА, РФ Хөкүмәте
Рәисе урынбасары:

– Чит ил кунаклары өчен Мәскәү һәм Санкт-Петербургның озак вакытлар дәвамында төп үзәк булуын сез беләсез инде. Россияне шуларга карап таныганнар. Хәзер мин шуны төгәл әйтә алам: Татарстан һәм Казан шулай ук үзенә жәлеп итә. Монда карар нәрсә дә, сөйләр нәрсә дә күп, уникаль тарихи фактлар сакланган. Татарстанга мин шәхси визит белән килдем, республика тарихы турында күп нәрсәләр тыңладым, кайберләре минем өчен ачыш булды. Татарстан яшьләрендә үз туган җирләренә, гореф-гадәтләренә мөхәббәт тәрбияләнүләре бик яхшы.

26.01

Илсур Метшин, Казан мэры, – 18 нче шәһәр клиник хастаханәсә каршындагы яңа амбулатор травматология үзәгенә килгәч:

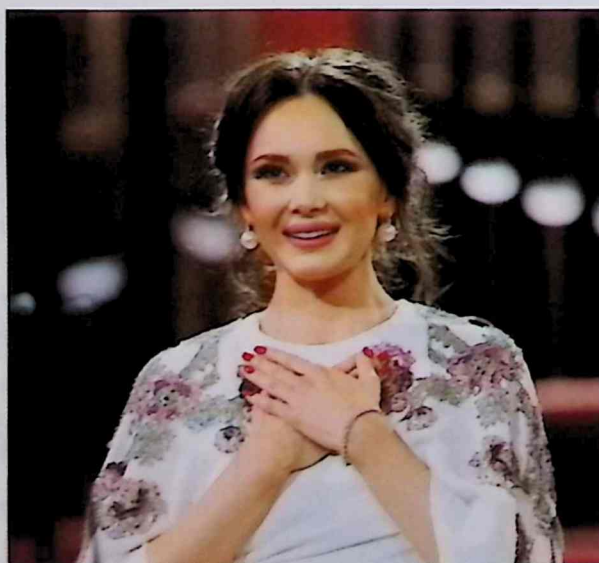

– Бу – космик корабльдер. Минем әнием сәламәтлек саклау өлкәсендә эшләде, ҮРХндә. Ул чакта табибларда нинди җиһазлар булган да хәзер ничек – исциткеч зур аерма. Хезмәтегез өчен рәхмәт сезгә. Халык өчен ул бик мөһим. Шәһәрдә медицина учреждениеләре инфраструктурасының үсеше, эш сыйфатының яхшыруы – җитди мәсьәләләр. Безне бу со-раулар беренче ел гына борчымый, һәм әлегә жәһәттән күп нәрсәләргә ирештек инде.

ИГЕЛЕКЛЕ
ӘШЛӘР

МӘҢГЕЛЕК
КҮЙМӘТЛӘР

01.02

Аида Гарифуллина, Россия опера җырчысы, РФнең һәм Татарстанның атказанган артисты:

– Мин беренче тапкыр Ватиканда булдым һәм атаклы Папа залында җырладым. Әлбәттә, бу мине нык тәэсирләндерде. Шул ук вакытта үземә карата да зур кызыксыну тойдым. Папа Франциск белән кечкенә әңгәмә дә кордык. Кайсы яктан булуым турындагы соравына, Татарстан җырчысы, дип җавап бирдем.

АКЫЛЛЫ
ГАМЭЛЛЭР

акыллы

МӘНГЕЛЕК
КЫЙММЭТЛЭР

гамәлләр

ИГЕЛЕКЛЕ
ЭШЛЭР

Бу санда
тәкъдим итәбез:

Россия вакцинасы
КЕМНЕ

коронавирустан
якларга сәләтле

Аграрийларга
цифрлаштыру

НИ ӨЧЕН кирәк

Компьютерның

НИНДИ гамәлләре

савымда

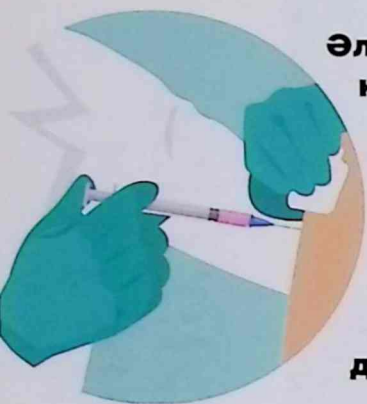
чагылыш таба

КАЙСЫ тармак

космостан

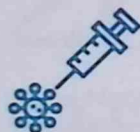
перспективалырак

ЯСАТЫРГАМЫ, ӘЛЛӘ ЯСАТМАСКАМЫ?

Әлеге сорау бүген гаять актуаль. Сүз дөнья күләмендә таралган ковидтан прививка ясату турында бара. «Татарстан» журналының февраль саны – нәкъ шул турыда. Теманы дәрәс һәм төрле яктан яктырту өчен без экспертларга, медицина хезмәткәрләренә һәм, әлбәттә, инде прививка ясатырга өлгергән кешеләргә мөрәжәгать иттек. Укыгыз, уйланыгыз, нәтижеләр ясагыз. Әмма «Ясатыргамы, әллә ясатмаскамы?» дигән тыйнак кына сорауның исән калу турындагы бик җитди сорауга җавап була алуын да исегездән чыгармагыз.

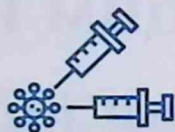
Татарстанда коронавирустан массакүләм вакциналаштыру 18 гыйнварда башланды

Февраль башында*

14 100

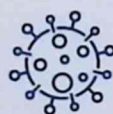
кешегә «Спутник V»
вакцинасы ясалды

Шулардан

2617

кеше икенче дозаны
ясатты

Татарстанда

16 302

COVID-19 очрагы
теркәлдә

Шушы чор эчендә

12 812

кеше савыкты

Абруйлы белгечләр һәм чыганаclar «Спутник V» вакцинасы турында

Иң абруйлы медицина фәнни журналларының берсе – *Lancet* басмасы битләрендә:

«Клиник тикшеренүләрнең өченче фазасы барышында «Спутник V» нәтижелелекнең, иммуногенлыкның һәм куркынычсызлыкның югары дәрәжәләрен күрсәтте. Вакцинаның нәтижелелеге – 91,6%. Өлкән яшьтәгеләр өчен куркынычсызлык күрсәткечләре югары булып тора».

Мөхәммәт Мөнир, Ланкастер университетының молекуляр вирусология буенча лекторы:

«Спутник V» вакцинасының кайбер үзенчәлекләре аның бик перспективалы булуын раслый. Юнәлеш сыйфатында төрле ике аденовирусны куллану идеясе күп кенә алдынгы вакциналардан өстен тора».

Хильдегуд Эртл, Филадельфиядәге Вистар институтының Вакциналар һәм иммунотерапия үзәге профессоры: «Вакцина авыруның җитди һәм үлем очракларын булдырмауда 100% нәтижелелек күрсәтә».

«Спутник V» вакцинасы турында 3 төп факт

Вакцинаның нәтижелелеге – 91,6%. Дөньяда әлеге бары тик өч кенә вакцина 90%тан югарырак нәтижелелек күрсәтте.

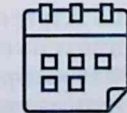

Аны кадаганнан соң бер генә аллергия реакциясе һәм анафилактик шок очрагы теркәлмәде.

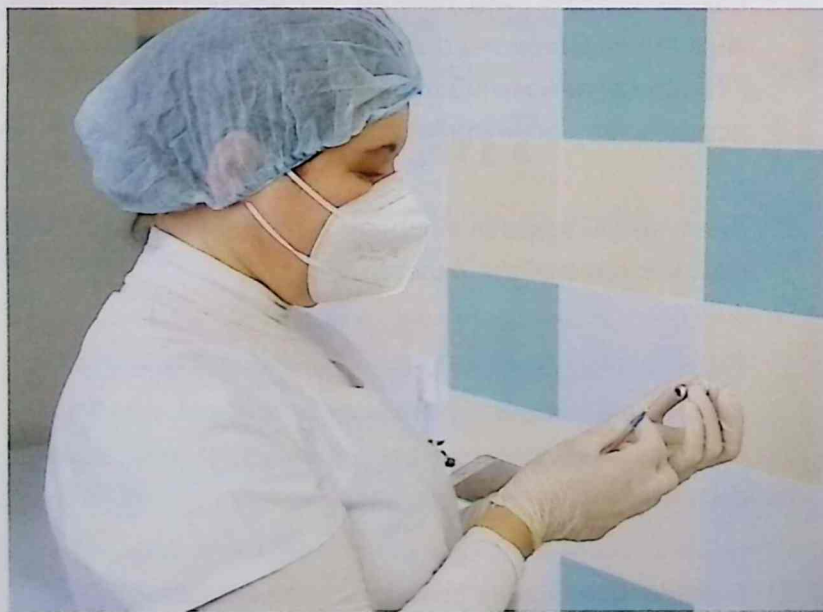
Житди өстәмә зарарлы йогынтыларның бик түбән дәрәжәсе – 0,27% (Pfizer – BioNTech – 0,58%, Moderna – 0,97%)

Нәрсәдән башларга*

1. Вакцина кадату өчен, бердәм 122 номеры буенча яисә РФ дәүләт хезмәтләренәң бердәм порталында / ТР дәүләт һәм муниципаль хезмәт күрсәтүләр порталында / поликлиникада язылырга.
2. Билгеләнгән вакытта вакциналаштыру пунктына беренче прививкага килергә.
3. Табибның барлык киңәшләрен үтәргә: өч көн дәвамында вакцина урынын юешләтмәскә, саунага йөрмәскә, хәмерле эчемлекләр кабул итмәскә, авыр физик эшләр эшләмәскә.
4. Беренче һәм икенче прививка арасындагы интервал – 21 көн. Шунысы мөһим: коронавирус йоктырмас өчен, бу вакыт дәвамында битлек кияргә һәм социаль дистанцияне сакларга кирәк. Алай булмаганда икенче прививка ясалмаячак.
5. Иммуитет вакцинаның икенче компонентын ясатканнан соң 2 атна үткәч барлыкка килә.

ҮЗЕМДӘ СЫНАДЫМ, ЯКИ КАРАР КАБУЛ ИТҮ ӨЧЕН ДҮРТ ФОРСАТ

Прививка ясатыргамы, юкмы? Бу сорау бик күпләрне бимазалый. Шул ук вакытта бик күпләр вакциналаштыру үзәкләренә барып, сорауларына җавап алып кайткан да инде. Гыйнвар ахырына андыйлар 13 меңгә якын кеше иде. Бу карарны кабул иткәндә, алар нәрсәгә таянган? һәм процедураны ничек үткәргән?

**«БАЛАЛАРГА ЭТИНЕҢ
СӘЛАМӘТ БУЛУЫ КИРӘК»**

Рәис Мостафин, Чистай районы үзәк дәваханәсенең баш табибы, медицина фәннәре кандидаты:

– 6 гыйнварда «Спутник V» вакцинасының икенче этабын ясаттым. Язмышны күпме сынарга, чир эләктермәгән һәр көн өчен

Ходайга күпме рәхмәт укырга була инде? Эшем буенча миңа коронавируслы авырулар белән дә, авыруны йоктыру ихтималы булган кешеләр белән дә аралашырга туры килә. Шул ук вакытта балаларымның этиләре сау-сәламәт булуын да теләм.

Исегезгә төшерәм, Россиядә коронавирустан өч вакцина эшләнде. Әлегә без аларның берсен – «Спутник V» дигәннен генә кулланабыз. Бу препаратның куркынычы юк, дип саным, һәм аңа ышанмаса да сәбәпләр юк. Россия галимнәре һәм вирусолог табибларның прививкалар буенча тәҗрибәләре шактый зур, алай гына да түгел, бу җәһәттән без – дөньяда алдынгылар рәтендә. Илебез тарихында йогышлы авыруларны җиңгән очракларны хәтерлисезме? 1960 елда Мәскәүдә кара чәчәк авыруы эпидемиясен туктатып калганнар иде. Ул вакытта берничә көн эчендә 10 миллионга якын кешегә прививка ясадылар, һәм ул дөньяда моңа кадәр күрелмәгән күләмдә вакцина салу очрагы булды!

Ковид авыруының өзлектерә, өстәлә торган формалары куркыныч. Безнең практикада танып, идарә итеп булмый торган хәлләр дә килеп чыга. «Спутник V» вакцинасы коронавирустан ике елга җитәрлек иммунитет бирергә сәләтле. Препарат нигезендә – аденовирус, мин аның белән авырдым һәм монда кот очарлык берни дә күрмим. Язгы-көзгә чорларда без барыбыз да аны йоктырып алабыз! Шуңа карамастан, прививкадан өзлегеп, аппендицит, холецистит, аяк-кул сыну кебек авыруларны да шуның нәтижәсе итеп күрсәтергә тырышучы кешеләр табыла...

Гыйнвар ахырына «Спутник V» вакцинасын 195 кешегә ясадык. Һәркайсы белән элементдә тордык. Биш кешенең без аз гына температура-сы булды. Дүртесенекә – иң күбе 37,4 кә җитте. Һәм миндә генә икенче уколдан соң берничә сәгатькә 38 гә кадәр күтәрелеп алды. Мондый реакцияләр ихтималлыгы препаратның аннотациясенә җентекләп язылган, һәм өзлегү булып саналмый. Бары тик кайберәүләрнең организмы иммунитетны шулай итеп булдыра.

«Спутник V» прививкасының беренчесен ясатуга ук кайберәүләр битлексез йөри, социаль ара калдырмый, кул юарга оныта башлый. Ә бит ковидка антиәнчекләргә 4–6 атнадан соң гына формалаша башлый. Шушы вакыт эчендә ковид йоктырмас һәм үзеңнең ваемсызлыгыңны вакцинага сылтап калдырмас өчен сакланып йөрергә кирәк. Имештер, файдасы юк. Бар! Прививка ясатыгыз.

«КОВИДНЫҢ НИ ИКӘНЕН БЕЛӘМ»

Наталья Головизнина, Яр Чаллы сугыш ветераннары госпиталенең кабул итү бүлегә өлкән шәфкатъ туташы:

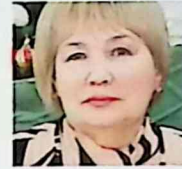
– Без, медиклар, беренчеләрдән булып, прививка ясата башладык. Мин госпитальдә эш-

лим, COVID-19 турында ишетеп кенә белмим. Коронавирустың «икенче дулкыны» безгә пациентларның тагын да авыррак хәлдәгеләрен китерде. «Кызыл зона»да эшли торган хезмәттәшләрдән көн саен төрле хәлләр турында ишетү бер дә рәхәт түгел.

Мин вакцинаның ике этабын да үттем. Әлбәттә, ничек үткәремермен, дип борчылдым. Ихтималлыгы булган билгеләрдән – баш авыртуы, тән сызлавы, температура күтәрелүләр – берсе дә сизелмәде. Барысы да җиңел үтте. Антитәнчекләргә экспресс-тест та ясаттым – инде барлыкка килгәннәрме, шуны беләсем килде. Вәгъдә ителгәннән тизрәк тә барлыкка килгәннәр иде.

Прививкага күптән инде уңай карыйм – грипптан да ел саен ясатам. Әлбәттә, кешеләр шикләнә, яңа вакцинага ышанып бетмәүчеләр дә бар. Әмма мин аның көченә ышанам. Бүген безнең поликлиникага «Спутник»ның яңа партиясе кайта, хезмәттәшләрем арасында аны ясатырга теләүчеләр бар.

«СӘЯХӘТ ИТҮ ҺӘМ АРАЛАШУ ТУРЫНДА ХЫЯЛ!»

Галина Арефьева, Яр Чаллы кешесе, лаеклы ялда:

– Без ирем белән прививкалар ясату турында массакүләм мәгълүмат чараларыннан укып белдек һәм шунда ук ясатырга карар иттек. Поликлиника да якында гына, бюрократик баскычлар аша да үтәсе булмады.

Икебез дә алтмышның теге ягында без, әлбәттә инде, шушы яшебезгә хроник авыруларыбыз да житәрлек, иремдә – үпкәләренң хроник төстәге обструктив авыруы. Шул рәвешле безгә корона-вирус йоктыру икеләтә куркыныч. Прививкадан курыкмадык. Авырудан куркырга кирәк. Вакцинаны җиңел үткәрдек – бернинди тискәре йогынтысын сизмәдек.

Без төньяктан Татарстанга былтыр күчеп кайтык. Балаларыбыз монда, ерак түгел, Чувашиядә, туганнарыбыз яши. Туганнар белән очрашу безнең өчен бик мөһим. Фатирдан чыгып, бу якларны күрәп кайтасы, кунакка йөресе, оныклар карашасы килә. Бер сүз белән әйткәндә, сафта буласы килә әле! Вакцина безгә үзәбезгә дә авырмаска, башкаларга да йоктырмаска мөмкинлек бирә. Менә шундый өметләр бездә.

«ӘЛЕГӘ БАШКА САКЛАНУ ЧАРАСЫ ЮК»

Ирек Закиров, Буа якташлык җәмгыяте президенты:

– Без хатыным белән «65+» яшь аралыгына керәбез һәм прививканы күптән көттек. Мин моны акыллы кешеләр өчен бердәнбер дөрес юл, дип саныйм. Чөнки бу куркыныч авырудан башка төрле сак-

лану чарасы юк бит. Коронавирустан дарулар да юк әле. Вакцина исә – бу йогышлы авыруга каршы максатчан рәвештә көрәшә торган чара.

Вакцинаның бер ампуласы биш кешегә исәпләнгән. Бу турыда ишеткәч, мин якын-тирәдәгеләрем белән сөйләшеп алырга булдым. Шулай итеп, хезмәттәшләремә дә, безнең якташлык җәмгыяте идарәсенең эгъзаларына да прививка ясату идеясе туды. Биш кеше – хатыннары белән ун кеше! Дөрес, моннан ниндидер акция ясарга уйламадык та. Безнең арада Татарстанда билгеле кешеләр дә бар иде – ТРның халык шагыйре Ренат Харис, Казан архитектура-төзелеш университеты ректоры Рәшит Низамов... Ихтимал, бәлки, шул сәбәпле дә матбугат безнең турыда белеп алгандыр. Вакцинаның беренче этабын барыбыз да җиңел кичердек. Февральдә икенчесен ясатчакбыз. ■

ВАКЦИНА ӘЗЕР

Россиялеләрнең нибары 38 проценты гына коронавирустан саклану өчен вакцина ясатырга әзер. 58 проценты исә хәтта бушлай прививка ясатырга да жыенмый. Шул ук вакытта шулкадәр үк кеше (57 процент) чирне йоктырудан курка. «Левада» аналитика үзәге күптән түгел үткәргән тикшеренү нәтижәләре менә шундый булып чыккан. Димәк, кешеләр вирустан гына түгел, бәлки аңа каршы вакцинадан да курка? Безнең хәбәрчез бу турыда ТР Сәламәтлек саклау министрлыгының баш эпидемиологы Дмитрий Лопушов белән әңгәмә корды.

V ДӘРӘЖӘДӘГЕ САКЛАНУ

– Дмитрий Владимирович, февраль азагына кадәр Татарстанга 190 мең доза чамасы вакцина кайтартылачак. Аз түгелме бу?

– Бу партияләрдән берсе генә әле. Без барлык халыкның 60 процентына вакцина ясатуны планлаштырабыз.

– Ә бу кирәкме соң? Республикада корона-вируска каршы коллектив иммунитетның ничек формалашуы өйрәнелде, һәм нәтижәләр оптимизм уятырлык. Тикшерелә торган төркемдә коллектив иммунитет инде 2020 елның декабрендә үк 50 проценттан арткан...

– Без тикшеренү нәтижәләрен шартлы рәвештә бөтен республикага тараттык, әмма бу бары тик математик модель генә. Әйе, без 3 мең кешене тикшердек, әмма калганнарны тикшермәдек бит. Шунлыктан җавап мондый: без халыкның 60 процентына вакцина кадарга тиеш.

– Ясалма юл белән булдырылган иммунитет табигый барлыкка килгәннән аерылачакмы?

– Юк, ике очракта да вируска каршы антитәнчекләргә ясалы процессы башлана. Һәм ул ике очракта да эшли.

– Вакцина ясау юлы белән булдырылган иммунитет COVID-19 чиреннән күпме вакыт саклаячак?

– Без 2 елга өметләнәбез – бу «Спутник V» вакцинасы тәэсиренең математик хисабы. Моннан тыш, гомер буена житә торган күзәнәк иммунитеты төшенчәсен дә онытмаска кирәк. Ул кешедә конкрет бер йогышлы авыруга каршы булдырыла һәм кандагы махсус күзәнәкләр ярдәмендә гамәлгә ашырыла – кирәк вакытта алар антитәнчекләргә житештерә. Ягъни билгеле бер вакыттан соң антитәнчекләргә юкка чыга, әмма кеше организмында аларны эшләп чыгарырга сәләтле күзәнәкләр кала. Мондый

Дмитрий Лопушов,
ТР Сәламәтлек саклау
министрлыгының
баш эпидемиологы

– Препаратның кеше организмына, шул исәптән репродуктив функциягә дә китергән зыяны клиник сынауларның беренче этабында ук тикшерелгән инде. Нәтижә – «Спутник V» вакцинасы зарарлы түгел.

– Шулай да аны 18 яше тулмаганнарда кадамыйлар...

– Вакцина уйлап табучыларга өлкәннәрне саклау бурычы куелган иде, чөнки балалар коронавирус белән бөтенләй авырмый диярлек, йоктырсалар да, кагыйдә буларак, жиңел формада гына чирлиләр. Шунлыктан вакцинаның балалар организмына йогынтысы өйрәнелмәде. Әлегә. Тикшеренү быел башланачак. Әгәр инде вакцинаны кемгә кадарга ярамавына килсәк, теләсә нинди хроник яки йогышлы авыруларның кискен фазасындагыларга, аның компонентларына аллергия килеп чыгу ихтималы булучыларга, шулай ук иммунитетны көчсезләндерә торган препаратлар (мәсәлән, онкологик чирләрне дэвалаганда) кулланучыларга. Соңгы очракта вакцина бөтенләй тәэсир итмәячәк. һәм шуның белән бетте.

– Кешеләрне иң куркытканы: бәлки, мин инде коронавирус белән чирлимдер, әмма бу турыда белмимдер, ә миңа тагын вакцина да кадап куйсалар... Мондый хәл бик куркынычмы?

– Куркыныч түгел, чөнки мондый хәлнең булуы мөмкин түгел. Әгәр кеше коронавирус белән каты авырый икән, аңа бу фазада беркем дә прививка ясамаячак. Ә менә инде инкубацион (симптомнарсыз) фаза чорында булу – башка вариант. Бу очракта да прививка башланып килгән чиргә берничек тә йогынты ясамаячак, аны көчәйтмәячәк.

гомерлек иммунитет – пандемиядән иң шәп саклану чарасы ул. Кайчан булачак бу хәл? Әлегә төгәл җавап юк, без күзәтү процессында гына.

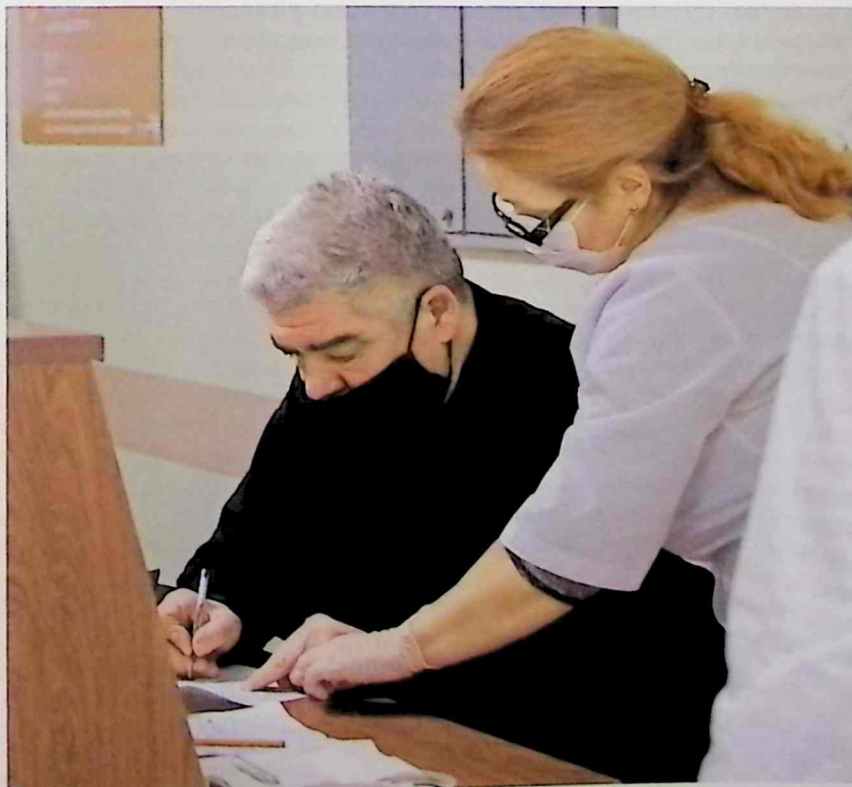
– Көзен дөньяда коронавирусның яңа штаммы пәйда булды. Бүгенге вакцина аннан саклаячакмы?

– Ул теләсә нинди штаммнарда каршы нәтижәле булачак, чөнки вакцина житештерүдә вирустагы бөтен антигеннар кулланыла. Мутация процессында антигенның ниндидер бер өлеше үзгәрә, башка бөтен нәрсәсә үзгәрешсез кала. Шунлыктан «Спутник V» гади штаммнан да, Бөекбританиядә табылганыннан да, яңа гына Израильдә ачылганыннан да саклый.

КУРКУГА КАРШЫ ПРИВИВКА

– Күптән түгел барлык социаль чөлтәрләрне бер яңалык шаулатып алды: Арчада бер хатын-кыз прививка ясатканнан соң үлеп киткән. ТР Сәламәтлек саклау министрлыгы әлегә очрак буенча рәсми аңлатма бирде инде: хатын-кыз вакцина ясатуга бәйле булмаган сәбәптән дөнья куйган. Шулай да күп кешедә прививкадан курку бар. Әгәр мөмкин булса, аның зыянлы булмавына инандырыгыз әле.

– Препаратның кеше организмына, шул исәптән репродуктив функциягә дә китергән зыяны клиник сынауларның беренче этабында ук тикшерелгән инде. Нәтижә – «Спутник V» вакцинасы зарарлы түгел.

– Ә инде COVID-19 белән чирләргә өлгерүчеләргә нишләргә? Аларга вакцинаны кайчан ясатырга?

– Бу очракта антитәнчеләрнең күпме саклануын белү зарур. Былтыр мартта ук чирләсәләр дә, хәзергә кадәр антитәнчеләре булган кешеләр бар. Шул ук вакытта, моннан 3 ай элек кенә авыр-салар да, коронавирууска каршы антитәнчеләре булмаучылар да бар. Без моның нигә шулай икәннен өйрәнәбез. Әлегә җавап мондый: вакцинаны сикәтләнгәннән соң 6 ай үткәч ясатырга кирәк.

ЧИКЛӘУЛӘРСЕЗ?

– Ни өчен күпләп вакцина ясату өчен яңа технология буенча уйлап табылган «Спутник V» сайлап алынган? Ни өчен Новосибирскидагы «Вектор» Дәүләт вирусология һәм биотехнологияләр фәнни үзегендә эшләнган «классикага» якынрак «ЭпиВакКорона» түгел?

– Без вакцинаны сайламыйбыз һәм сатып та алмыйбыз – бу федераль бюджет хисабына эшләнә. Бүгенге көндә «Спутник V» күпләп житештерү тулысынча җайга салынган бердәнбер вакцина булып тора. «ЭпиВакКорона» соңрак теркәлгән, аның житештерү куэте көйләнә генә эле. Чыгару арткан саен, препарат әйләнешкә күбрәк керә бара-чак, шул исәптән безнең республикада да. Россиядә коронавирууска каршы өченче вакцина да бар эле, ул чагыштырмача күптән түгел Россия Фәннәр академиясенең Чумаков исемендәге Федераль фәнни тикшеренүләр һәм иммунобиологик препаратлар эшләү үзегендә уйлап табылды. Без аның да берәз вакыттан соң кулланышка керәсенә өметләнәбез.

– Һәм һәркем үзе өчен препаратны үзе сайлый алачакмы?

– Куллану буенча күрсәтмәләрдәге мәгълүматка нигезләнеп, аны табиб тәкъдим итәчәк. Хәзер вакциналарның эшләнү технологиясә нечкә-лекләре турында сөйләү урынсыз дип уйлыйм: без бит столбняк һәм дифтериягә каршы нинди прививкалар булуын тикшереп тормыйбыз – барабыз да ясатабыз. Республиканың 10 мең кешесенә вакцина ясату нәтижәләре шуны ачык күрсәтә: «Спутник V» эшли. Әлбәттә, «ЭпиВакКоронаны» да, Чумаков вакцинасын да көтәргә була, бу һәркемнең үз ихтыярында, әмма шуны төгәл аңлау зарур: чирләп китү куркынычы арта бара. Мондый көтүнең нәтижәсә бик аяныч тәмамланырга мөмкин. Әлегә өч вакцина үзләренә техник башкарылышы буенча бик төрле, әмма аларның төп параметрлары абсолют бертөрле – куркынычсызлык һәм нәтижәлелек.

– Россия вакциналары чит илләрнекеннән калышмыймы? Ә чит ил вакциналары безгә кайтартылачакмы?

– Алар Россиядә теркәлү кенәгәсә алган очракта гына. Ә инде чит ил вакциналарының яхшыракмы яки начарракмы икәннен мин әйтә алмыйм. Кызганычка, алар турында җентекле мәгълүматны мин хәтта абруйлы журналларда басылган фәнни макаләләрдә дә таппадым.

– Вакцина ясату якын киләчәктә безнең тормышны ничек үзгәртәчәк?

– Әгәр ул кирәкле күләмдә үткәрелсә, без бөтен чикләү чаралары хакында оныта алачакбыз. Кешелек күнегелгән тормышына кайтачак. Мин, киләчәктә COVID-19 чиренә каршы вакцина ясату елына берничә тапкыр үткәрелер, дип уйлыйм. Һәм әгәр вирус структурасында бернинди куркыныч үзгәрешләр килеп чыкмаса, бүгенге пандемия кебек хафалы афәт бүтән кабатланмаячак.

– Ә сез үзегез вакцина ясаттыгызмы инде?

– Юк, чөнки мин авырдым инде. Киләчәктә, вакыты җитүгә үк, һичшиксез, прививка ясатачакмын.

Иң яхшы ВАКЦИНА

Прецизион һәм регенератив медицина фәнни-клиник үзәге директоры, КФУның Фундаменталь медицина һәм биология институты генетика кафедрасы профессоры Альберт Ризванов COVID-19 яңа коронавирус инфекциясенә каршы тагын бер вакцина булдыру белән шөгыльләнгән. Шулай да ул хәзерге вакцинаны иң яхшысы, дип саный.

– Россиядә теркәлгән беренче ике вакцина – «Спутник V» һәм «ЭпиВакКорона» – 90 проценттан артыграк нәтижеләлеккә ия, – ди Альберт Ризванов. – Бөтендөнья сәламәтлек саклау оешмасы исә нәтижеләлегә 50 проценттан югарырак булган

вакцинаны кулланырга ярый, дип саный. Ягъни әлегә ике препарат минималь нормадан күпкә өстенрәк. Чумаков институтында уйлап табылып, хәзер теркәлү үтә торган Россиядәге өченче вакцинаның нәтижеләлегә берәз кимрәк. Әмма ул традицион технология буенча ясалган һәм кимрәк комплекслы иммунитет барлыкка китерә: ул ниндидер бер генә аксымга каршы түгел, бәлки бөтен коронавируска каршы эшли. «Спутник V» – теркәлгән вакциналардан беренчесе, ул яңа технология нигезендә булдырылган һәм коронавирус тышчасына S-аксым генын китереп җиткерү өчен вектор сыйфатында кеше аденовирусы кисәкчәкләрен файдалана, шуннан соң аңа каршы антитәнчәкләр эшләнә башлый. Экспертлар фикеренчә, бу иммун җавап тудыруның бик нәтижелә ысулы. Әмма кешедә коронавируска каршы гына түгел, аденовируска каршы да антитәнчәкләр барлыкка килү ихтималы бар. Бер яктан караганда, бу яхшы, чөнки безне аденовирус инфекциясеннән дә саклаячак. Икенче яктан караганда, кайбер кешеләрдә аденовирусларга каршы иммунитет инде булырга мөмкин, бу исә вакцинаның нәтижеләлеген киметергә ихтимал. Нәкъ менә шуңа «Спутник V» ике компоненттан тора – әлегә ихтималны киметү өчен. Моннан тыш, шул ук вакцинаны кабат кадату белән проблема килеп чыгарга мөмкин, чөнки организм коронавируска каршы гына түгел, бәлки вакцинаның үзенә каршы да иммунитет булдырачак. Һәм инде, әлбәттә, яңа технологиянең киләчәктә нинди зыян китереп чыгарачагын әлегә бәяләү кыенрак. Сынауның беренче стадиясендә кискен тәэсирләр – организмның якындагы көн һәм айларда үзен ничек тотасы бәяләнә. Еллар үткән саен нәрсә буласын шул вакытта гына беләчәкбез. Хәер, вакцинаның куркынычсызлыгында шикләнү өчен теоретик сәбәпләр юк – өстәмә тәэсирләр ихтималы бик аз.

Шәхсән мин үзем «Спутник V»ны куркынычсыз дип саныйм һәм хәтта эниемә дә вакцина ясатырга киңәш бирдем, чөнки ул – бүген Татарстанда кулланырга рөхсәт ителгән бердәнбер вакцина. Вакциналардан иң яхшысы – хәзер кадатып була торганы, чөнки коронавирус инфекциясе белән бәйлә зыян прививкадан соң килеп чыгарга мөмкин булган зыяннан меңнәрчә тапкыр артыграк. Мин үзем әлегә вакцина ясатырга җыенмыйм. Чөнки коронавирус белән чирләдем инде. Антитәнчәкләрнең күпмегә җитәчәген әлегә беркем дә белми. Һәм кешедә иммунитет үзенчә барлыкка килә. Популяция позициясеннән караганда исә әлегә вакыт якынча 8-12 ай тәшкил итә. Һәрхәлдә, башка коронавируска якынча шундый иммунитет булдыра. Шунысын белү мөһим: беренче уколдан соң иммунитетның тулысынча формалашуына кадәр ике айлап вакыт таләп ителә. Тагын бер мөһим нюанс бар: вакцина кешене вирустан 100 процентка сакламый. Юк, без «кабырчык эчендә» калмыйбыз, чөнки өч вакцина да, стерильләштереп, инфекцияне 100 процентка булдырмый торган түгел. Әмма алар инфекциянең бик авыр кичерелүеннән саклаячак, дигән өмет зур. Нәкъ менә шуңа күрә прививкадан соң да Сәламәтлек саклау министрлыгының социаль дистанцияне саклау һәм битлек киюгә кагылышлы киңәшләрен тоту зарур. Моның белән без үзбездә генә түгел, әйләнә-тирәдәгеләрне дә саклаячакбыз. Чөнки, әгәр син вакцинадан соң симптомнарыз чирләп китсәң икән, димәк, моны белмичә, башкаларга авыруны йоктыра аласың.

Әңгәмәдәш:
Ольга Туманская

АВЫЛ ХУЖАЛЫГЫН ЦИФРЛАШТЫРУ

Азык-төлек иминлеге һәм авыл хужалыгы продукциясенең көндәшлеккә сәләтлелеге – болар кыен яраша торган бурычлар кебек тоела, базар шартларында кайвакыт берсе икенчесенә каршы да килә. Әмма Татарстан аграрийлары әлеге каршылыкларны шактый уңышлы жиңеп чыга. Аларга әлеге эшләрендә цифрлы технологияләр, дәүләтнең республика һәм федераль бюджетлар хисабына финансланган ярдәм программалары булыша. Тармакның былтыргы эшенә нәтижә ясар өчен һәм «ТатАгроЭкспо» форумын үткәрер алдыннан без ТР вице-премьеры, ТР авыл хужалыгы һәм азык-төлек министры Марат Жаббаровтан кайбер сорауларыбызга җавап бирүен үтендек.

– Марат Азатович, бүген авыл хужалыгын цифрлаштыру турында сөйләү киң таралды. Бу безнең ерак киләчәкме?

– Агросәнәгать комплексын цифрлаштыру безнең өчен абстракт төшенчә түгел, бәлки конкрет һәм уйланылган карарлар кабул итү, алар инде бүген үк сизелерлек нәтижә күрсәтә, хезмәт җитештерүчәнлеген һәм авыл хужалыгы җитештерүенең нәтижәлелеген, предприятиеләрнең рентабельлелеген арттыру мөмкинлеген бирә, республиканың ветеринар иминлеген тәэмин итәргә булыша.

Шуннан башлайык: хайваннар һәм кеше өчен хәвефле чирләрнең республика территориясенә керү һәм таралу куркынычы аграрийлар, фермерлар һәм шәхси ярдәмче хужалык тотучы гражданның өчен иң актуаль һәм мөһим проблемалардан берсе булып тора. Шунлыктан моны булдырмау, шулай ук куркыныч чир тудыручыларның республикабыз территориясендәге чыганаclarын һәм таралу юлларын ачыклау өчен, мөгезле эре терлекне бердәм тәңгәлләштерүне күртү эшен башладык.

Әлеге тәңгәлләштерүнең асылы шунда: бозауның бер колагына уникаль сан һәм QR-кодлы тамга, икенчесенә исә бердәм мәгълүмат системасында теркәлгән электрон чип урнаштырыла. Ветеринария хезмәте һәр бозауга ветеринария паспорты ача, анда хайванга кагылышлы барлык мәгълүмат теркәлә бара. Телефонның тамгадагы QR-кодка юнәлтәп, теләгән һәркем хайванның әлеге паспорты белән таныша ала.

Бүгенге көнгә республика буенча хайваннарны исәпкә алу программасында 18,5 мең баш мөгезле эре терлек (барлык терлекнең 3%) тәңгәлләштерелгән һәм теркәлгән. 2021 елда республикадагы барлык мөгезле эре терлекне тәңгәлләштерү бурычы куела.

– Ә агросәнәгать җитештерүенә, авылдагы кече бизнеска цифрлы технологияләр күртүнең конкрет мисаллары бармы?

– Терлекчелек предприятиеләрендәге җитештерү процессына цифрлы технологияләр күртү буенча колачлы эшне без 2020 елда башладык. Һәр районда хайваннарны күтү һәм тукландыру белән идарә итәрлек программалар күртелә торган база хужалыкларын билгеләдек. Инде беренче уңышлар да бар, аларның нәтижәлелеге хәтта авыл хужалыгынан бик ерак торучы кешегә дә аңлашыла.

Теләче районындагы «Агролак» хужалыгында сөт терлекчелегендә цифрлы технологияләр кулланылган ярты ел эчендә савым сыерларының продуктивлыгы – тәүлегенә 2,2 килограммга, хайваннарның җитештерү күрсәткечләре 14% ка артты. 380 баш сыер асралган авыл хужалыгы предприятиесе сөт сатудан 4 миллион сум өстәмә керем алды. Әмма хужалык ирешелгәнгә канәгать булып туктап калырга җыенмый. Заманча бозау абзары файдалануга тапшырылган, бозауларга эчертү өчен пастеризаторлы үзйөрешле сөт таксие сатып алынган. Шулай ук азык үзәге бик тиз төзеләп ята.

Ә Актаныш районындагы «Әнәк» агрофирма-сында инде 3 ел дәвамында көтү белән идарә итү программасы эшли, шулай ук узган ел башында хайваннарны туендыру белән идарә итү системасы да урнаштырылган. Технологиялар хужалыкка, сыерларның баш санын арттырмыйча да, бозаулар үрчемән 148 башка житкерү, аларның яшәүчәнлеген саклау мөмкинлеген биргән. Әлеге эш чорында, продуктлылыкны арттыру хисабына, сөт сатудан 89 миллион сум өстәмә табыш алынган. Шул ук вакытта терлекне ашату белән идарә итү һәм рационнарны баланслау ел саен 17 миллион сумлык азыкны янга калдыру мөмкинлеге бирә.

“

Бүгенге көнгә республика буенча хайваннарны исәпкә алу программасында 18,5 мең баш мөгеҙле эре терлек (барлык терлекнең 3%) тәңгәлләштерелгән һәм теркәлгән. 2021 елда республикадагы барлык мөгеҙле эре терлекне тәңгәлләштерү бурычы куела.

Терлекчелектә цифрлаштыру һәм автоматлаштыру процессларын кертү житештерүнең хезмәт күләмен киметүгә, ә хезмәт житештерүчәнлегенең артуына булыша. Хезмәткә түләү системасы да камилләшә. Мондый мисаллардан берсе – Тукай районындагы «Вятские Зори» хужалыгы. 2020 елда предприятиедә хезмәт житештерүчәнлегә шактый яхшырган. Бер хезмәткәргә акча кереме 53% ка арткан һәм 6,2 миллион сумны тәшкил иткән. Шулай ук азык янга калдырылган, аны төягәндә югалтулар кимегән. Нәтижәдә азык чыгымын экономияләү аена 7 миллион сум акчаны янга калдырган.

Шунысы да мөһим: предприятиеләрнең цифрлы технологияләр кертү нәтижәсендә алынган өстәмә керемнәре житештерүне модернизацияләүгә инвестицияләнәчәк.

– Бүген республика авыл хужалыгы продукциясенең күп төрләрен житештерү буенча әйдәп баручылардан санала. Әмма соңгы елларда без берничә тапкыр шуңа инандык инде: югары тулаем күрсәткечләр һәрвакытта да югары табышны аңлатмый...

– Шунысын аңлау мөһим: авыл хужалыгы – бизнес һәм табыш кына түгел әле ул. Безгә республиканың азык-төлек иминлеген тәмин итү бурычы да йөкләнгән. Икенче төрле әйткәндә, без халык ихтияжын тәмин итәрлек күләмдә продукция житештерергә тиеш. Шунлыктан авыл хужалыгы житештерүчеләренә дәүләт ярдәме чаралары каралган. Әйтик, ТР Хөкүмәте, Россия авыл хужалыгы министрлыгы карарлары белән 2020 елда авыл хужалыгы житештерүчеләренә 13 миллиард сум дәүләт ярдәме бүленгән. Бөтен ил өчен авыр ел булса да, барлык ярдәм чаралары тулы күләмдә сакланган.

Татарстан Республикасы Алексеевск районының ерак бистәсендә авыл кибетте ачылышы.

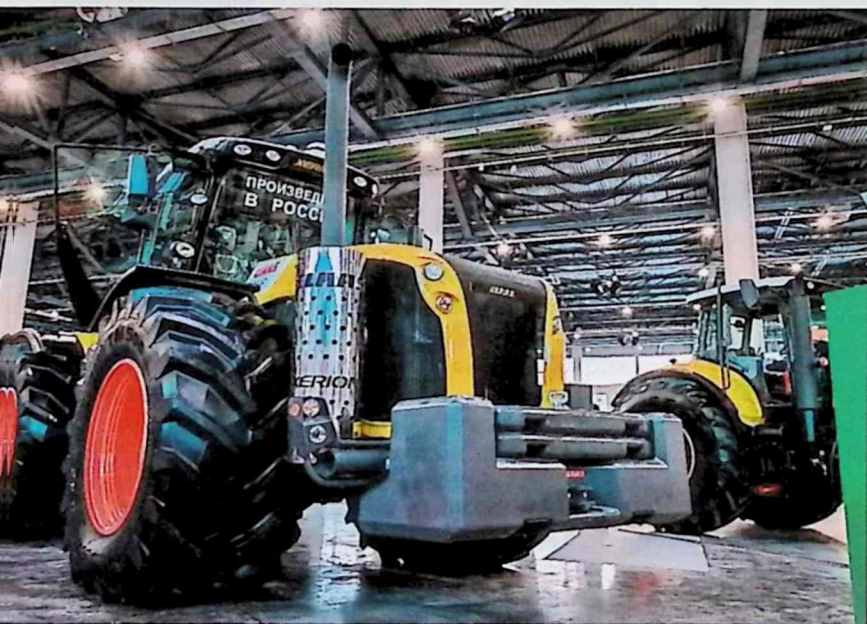
Нәтижә буларак шуны әйтергә була: икътисадның барлык секторларында күрсәткечләр начараюга карамастан, Татарстан аграрийлары 2020 елда житештерү индексын 104% ка житкәргә алды. Моннан тыш, бүген без республика халкын барлык төп туклану продуктлары (ит, сөт, май, йомырка, икмәк, шикәр һ.б.) белән тулы күләмдә тәмин итәбез һәм авыл хужалыгы продукциясе житештерү буенча Россия Федерациясендә беренче урыннарны алып торабыз.

Авыл хужалыгы житештерүчеләренә без һәрвакыт шуны житкәрәбез: гектардан нычәдер центнер уңыш алу күрсәткечләре артыннан куарга кирәкми, гектардан алынган табышка, авыл хужалыгы житештерүнең рентабельлелегенә йөз тоту мөһим.

Шуңа күрә без игенчелекнең чыгымнарны киметүгә һәм басуның нәтижәлелеген арттыруга юнәлтелгән системасын булдыруга омтылабыз. Югары житештерүчән заманча техника куллану, жир ресурсларыннан нәтижәле файдалану, сортларны яңарту, үсемлекләргә сыйфатлы һәм үз вакытында саклауны тәмин итү һ.б.ның зарурлыгы ачык. Әлбәттә, без боларның барысын да кулланырга киңәш итеп кенә калмыйбыз, әлеге чараларга субсидияләр дә бирәбез, шуның белән нәтижәлелеккә омтылган авыл хужалыгы житештерүчеләренә ярдәм итәбез.

Ә инде авыл хужалыгы продукциясенә булган бәяләргә килгәндә, алар республикадагы житештерү күләменә генә бәйле түгел. Бәяләргә дөнья базары формалаштыра. Шунлыктан 2021 елга, мәсәлән, үсемлекчелек буенча бурыч – житештерү күләмен (агымдагы елга нисбәттә) 105% ка житкәргә һәм үзкыйммәтне 5%ка киметү. Югары уңыш алу шартлары исә мондый: оптималь структура, сыйфатлы орлык, уңышны формалаштыру (тукландыру һәм саклау) белән идарә итү, технологик дисциплина һәм югары квалификацияле кадрлар.

– Авыл хужалыгы продукциясен эшкәртү азык-төлек тотрыклылыгының мөһим өлеше булып тора. Аны үстерү өчен республикабызда ниләр эшләнә?

– Әлбәттә, үзбездә житештерелгән продукцияне үзбездә үк эшкәртүгә дә кирәк. Бары шулай гына өстәмә кыйммәт алып була. Без моны аңлыйбыз һәм хәл итәргә тырышабыз. Республикада 2020 елның 11 аенда ашамлыктар житештерү индексы 2019 ел белән чагыштырганда артты һәм 114,2% ны тәшкил итте. Һәм без эшкәртү күләмен арттыруны планлаштырабыз.

Инвестицион үсеш агентлыгы ярдәмендә без азык эшкәртү сәнәгатендә 80 инвестицион проект буенча эш алып барабыз. Аларның гомуми бәясе – 57 миллиард сум.

Татарстан – Россиядә сөт житештерү буенча лидер. Шуңа күрә сөт продукциясен эшкәртүгә дә аеруча игътибар бирелә. Сөт тармагына инвестицияләр якынча 5 миллиард сумны тәшкил итәчәк. Бу сөт эшкәртү күләмен тәүлегенә 1,5 мең тоннага житкерү мөмкинлеген бирәчәк.

– Тагын бер мөһим бурыч – сату. Татарстан халкы үз республикасында житештерелгән продукцияне сатып алырга телә. Моның өчен нәрсә эшләнә?

– Кулланучыларның Татарстанда житештерелгән продукцияне сатып алу теләген аңлап була. Моның өчен бөтен мөмкинлекләр дә бар. Безнең товарлар сәүдә челтәрләрендә шактый күп, алар халыкның барлык категорияләре дә сатып алырлык.

Икмәк пешерү предприятиеләренә 2020 елда республика бюджетыннан субсидияләр бүлгәнә өчен Татарстан Президенты Рөстәм Нургали улы Миңнехановка рәхмәтемне житкерәсем килә. Чыгымнарның бер өлешен капларга тәгаенләнгән

әлеге субсидияләр икмәккә бәяне арттырмау гына түгел, житештерүнең күләмен, шулай ук предприятиеләрдәге эш урыннарын саклап калырга мөмкинлек бирде.

Азык-төлек продуктларын сатуда ярминкәләр мөһим роль уйный. Алай гына да түгел, күпчелек фермерларыбыз һәм күмәк фермер хужалыклары өчен ярминкәләр продукция сатуның төп урыны булып тора. Дәүләт аграрийларга бушлай сәүдә урыннары бирә, аларның транспорт чыгымнарын каплый, нәтижәдә һәркем, беренче чиратта, әлбәттә, ашамлыктарны сәүдә челтәрләрендәгедән арзанрак бәягә сатып алган халык ота.

«Казан» агросәнәгать паркы эшен аерым билгеләп үтәр идек, ул хәтта пандемия шартларында да штат режимында эшләде.

– «ТатАгроЭкспо» кебек зур форумнар үткәру нәтижәлемә? Булачак күргәзмәдән нәрсәләр көтәсез?

– 2021 елның 10–12 февралендә «Казан Экспо» Халыкара күргәзмәләре үзәге территориясендә 3 нче махсуслашкан «ТатАгроЭкспо» күргәзмәсе үткәреләчәк. Биредә без агросәнәгать комплексының төп тармаклары экспозициясен һәм эшлекле форумны берләштерәчәкбез.

Үткән еллар буенча бәяләгәндә, әлеге чараның актуаль проблемаларны тикшерү, яңа эшлекле элементлар урнаштыру, үз продукциясен һәм эшкәртүләрне тәкъдим итү, шулай ук инвесторлар игътибарын жәлеп итү белән кызыксынган меңләгән агробизнес вәкилен үзенә жыюын күреп була.

Быел күргәзмә экспозициясе яңа «Хронологик чылбыр» концепциясендә тәкъдим ителәчәк. Аның кысаларында агросәнәгать комплексының бөтен төп тармаклары (үсемлекчелек, терлекчелек, авыл хужалыгы техникасы) технологик эзлеклелектә күрсәтеләчәк.

Хужалык итүнең кече формалары һәм авыл хужалыгы продукциясен эшкәртү блогында Татарстанда житештерелгән иң яхшы ит, сөт, май, икмәк продукциясе тәкъдим ителәчәк; фән блогында тармак уку йортлары үз казанышларын һәм проектларын күрсәтәчәк; цифрлаштыру блогы агросәнәгать комплексы өчен ИТ-чишелешләр тәкъдим итәчәк.

Республика агросәнәгать комплексларында инвестицион проектларны тәкъдим итү күргәзмәнең яңалыгы булачак. Катнашучылар аларның гамәлдәгеләре һәм аеруча өметлеләре белән танышчак. Күргәзмә экспозициясендә Россия Федерациясенең 30 төбәге һәм 50 шәһәрненән барлыгы 200 дән артыграк предприятиенә, әйдәп баручы чит ил компанияләре вәкиллеләренә катнашуы көтелә.

Мин «ТатАгроЭкспо» – эшлекле хезмәтгәшлек урнаштыру һәм ныгыту, тармакны үстерүнең актуаль мәсьәләләрен тикшерү һәм агросәнәгать комплексының соңгы казанышлары белән танышу өчен уникаль мөмкинлек, дип саныйм! ■

Әңгәмәдәш: Нияз Әхмәдуллин

0 +

ИПИ ИСЕ, ИПИ ТӘМЕ...

2020 елда республика компанияләренә бик авыр мәсьәләне чишәргә туры килде: кырыс локдаун шартларында продукция күләмен һәм сыйфатын саклап калу кирәк иде. «Чаллы икмәге» компанияләр төркеме мондый бурычларны лаеклы үтәп, халыкны тәмле һәм файдалы ризыклар белән тәэмин итүне киметмәү генә түгел, үсешкә таба яңа адым да ясады – житештерүне модернизацияләү программасы кысаларында яңа линия эшләтеп жиберде.

МИЧТӘН ГЕНӘ ЧЫККАН КЕБЕК

2020 елда компанияләр төркеме өчен төп вакыйгаларның берсе – рустикаль икмәк пешерү өчен, Испаниядә эшләнгән югары технологияле заманча линияне эшләтеп жиберү булды. Шунысын да билгеләп үтәргә кирәк: мондый линияләр илнең берничә икмәк пешерү предприятиесендә генә кулланыла. Рустикаль икмәкләрнең ассортиментын: француз багетлары, арыш оныннан багетлар, эре бөртекле багетлар, Артизан ипие, житенле, мүк жиләкле ипиләр һәм төрле Панини күмәчләрән житештерү күләме сәгатенә 500 кг га кадәр житәр, дип планлаштырыла. Бу продукция сатып алучылар арасында бик популяр. Рустикаль дип, әле генә авыл миченнән чыккан ипигә бик охшаган ипиләрне атыйлар. Мондый икмәкнең бик камил булмаган формасы һәм тышкы кыяфәте үзенчә ымсындырып тора. Бу ипиниң сындырган урыны хуш исле һәм кабарып тора. «Чаллы икмәге» компаниясендә икмәк пешерү традицияләренә зур игътибар бирелә, шуңа күрә рустикаль камырның эзер камыр ашлары өчен дигәнә дә, ярымфабрикатларга дигәнә дә кимендә бер тәүлек кабартыла. Ә заманча жиһазларда пешерү исә файдалы, хуш исле, озак саклана торган тәмле икмәк житештерергә мөмкинлек бирә. Нәкъ авыл миченнән чыккан кебекне...

«ТУҢДЫРУ» ВАКЫТЫ

Катлаулы 2020 елда «Чаллы икмәге» компанияләре төркеме хезмәт хакларын 10% ка индексацияли алды. Моңа исә нигездә предприятиенең технологияләренә һәм ассортиментны даими камилләштерүе, дөнья һәм ил базарларындагы тенденцияләренә һәрвакыт күзәтеп баруы аша ирешелде. Әйтик, тундырылган һәм суытылган икмәк-күмәч ярымфабрикатларын житештерү азык-төлек базарында үсешкә барган трендларның берсе булып тора. Андый ярымфабрикатлар кунакханәләргә, кафеларга, ресторанның һәм супермаркетларга клиентларны теләсә кайсы вакытта һәм кирәкле күләмдә яңа пешкән икмәк һәм күмәч белән тәэмин итү мөмкинлеге бирә. «Чаллы икмәге» компаниясе – үсеш кичерүче ярымфабрикатлар базарында барлык төр продукцияне «тундыру» эшен башлап жибергән тәүте предприятиеләрнең берсе. Моның өчен предприятиедә яңа цех ачылган, анда югары технологияле Австрия жиһазлары ярдәмендә компания тәүлек саен 7 тоннага кадәр ярымфабрикат житештерә. Алар озак вакыт дәвамында кабра торган чүпрә белән эзерләнә. Эзер продукция махсус суыту комплексында саклана. «Тундырыла» торган камыр гадәттәгечә кабарттырылганга күрә, 5-10 минут эчендә жылытып алынган икмәк-күмәчләр яңа пешкәннән тәм һәм сыйфаты ягыннан бер дә аерылмый.

УҢЫШ БАШЫ

Тышкы шартларга карамастан тотрыклы эшләүнең жайлашу сәләтенен, продукция сыйфатын даими камилләштерүнең нигезе – «Чаллы икмәге» компанияләр төркеменен үз ресурс базасы һәм яхшы үсеш алган житештерү инфраструктурасы. Икмәк-күмәч пешерү өчен кирәкле 100% ашлыкны компания үзен «Туган як» агрофирмасы карамагындагы 25 мең гектар мәйданда үстерә, бу агрофирманың жирләре Татарстанның Сарман, Мөслим һәм Минзәлә районнарында урнашкан. Соңгы биш елда компания

агрофирманы үстүргө 450 млн сумнан артык акча таткан. Анын территориясендө 40 мең тоннага кадәр һәм аннан да күбрәк күлөмдә ашлык кабул итү, чистарту, киптерү һәм саклау буенча биналар һәм жиһазлар булдырылган. «Чаллы икмәге» тегермән-элеватор комплексы дүрт тегермән белән жиһазландырылган һәм тәүлегенә 150 тоннага кадәр ашлык эшкәртә. Бу бүлекчәнең өзлексез эшлөве компаниянең житештерү департаментларын үзөндө тарттырылган он белән 100% тәэмин итәргә мөмкинлек бирә. «Чаллы икмәге» продукциясе ассортиментында 400 дән артык төрдөгә икмәк-күмәч ризыгы бар: классик мич төбө икмәге һәм калыплы икмәкләр, эре бөртөклә ипиләр, батоннар, коры вак клиндерләр, баранкалар, милли тәм-томнар, тортлар, вафли, прәннек һәм печеньелар. Соңгы биш елда житештерү тармагына 900 млн сумнан артык инвестиция кертелгән. Технологийләрне модернизацияләгәндә, компания икмәк пешерү буенча дөньяда һәм Европада танылган ширкәтлөргә йөз тота. «Чаллы икмәге» белгечләре дөньядагы иң билгеле брендларның вәкилләрендә стажировка үтә.

Ә БӨТЕН СЕР – ТЕРЕ, ГАЖӘП БАКТЕРИЯЛӨРДӘ

«Чаллы икмәге»нең житештерү департаментлары икмәк житештерү технологиясенең нечкәлекләренә тиешенчә игътибар бирү өчен кирәкле бар нәрсә белән тулысынча жиһазландырылган. Бу нечкәлекләргә профессионаллар гына белә, әмма нәкъ эң шундый ваклыклар, нечкәлекләр предприятиегә көндөшлек көчле булган базарда алдынгылыкны саклап калырга мөмкинлекләр бирерлек өстенлекләргә тәэмин итә. Мәсәлән, иң популяр икмәк төрләрен житештергәндә технологлар ачыткыга аеруча игътибар бирә. «Чаллы икмәге» компаниясенең ипи пешерүчеләре куе ачыткыны ярдырып тарттырылган арыш оныннан махсус профессионал жиһазларда ясый. Батон рецептурасының да үз серләре бар, һәм анда иң мөһиме – камыр ачыткысы. «Чаллы икмәге» ширкәтендә аны төп процесс башланыр-

га 16–18 сәгать кала эзерлиләр. Бу вакытта камыр ачыткысы кабара башлый, анда әчкелтем тәм барлыкка килә, ул исә камыр сыйфатын яхшырта һәм махсус матдәләрсез генә батонның гомерен озайта.

ЛОГИСТИКА ЮНӘЛЭШӨНДӘ ОТЫШЛЫ АДЫМ

Әлеге интенсив үсеш һәм камилләшүнең нәтижәсе – компаниянең киbet киштәләрендә. «Чаллы икмәге» сәүдә йорты челтәренә «йорт янында» форматындагы 61 киbet һәм супермаркет, шулай ук «Мудрый Пекарь» исемле 20 пекарня керә. Компания татарстанлылар табынын сыйфатлы икмәк кенә түгел, ит ярымфабрикатлары белән дә тәэмин итү бурычын куя. Ит продуктларын житештерү һәм эшкәртү белән «Чаллы икмәге» компанияләр төркеменә кергән «Чаллы-Фуд» ширкәте белгечләре шөгыльләнә. Биредә тәүлегенә 170 төрдөгә 10 тонна продукция эшлөп чыгарыла. Компания ирешелгәннәрдә генә тукталып калмый: «Чаллы икмәге» структурасында эшлөп килгән «Чаллы-Логистик» бүлү-тарату үзәге ширкәт продукциясен мөмкин кадәр күбрәк сандагы сатып алуыга китерүдә яңа мөмкинлекләр ача. Әлеге үзәк 13 мең квадрат метр мәйдан били һәм көненә уртача 250 тонна продукция төяп жибәрә.

Һәрчак хәрәкәттә торган, алдынгы технологияле заманча компанияләр төркеме – «Чаллы икмәге» 2022 елда үзенең нигез салынуына 50 ел тулуны билгеләп үтәчәк. Ярты гасырлык юбилей – предприятиенең авыр һәм якты жиңүләр белән тулы озын юл үтүен күрсәтә торган сан. Әмма жиңүләрнең яңалары, иң колачлылары – алда әле!

Эдвин Герберт Лэнд

УҢЫШ ӨЧЕН
КӨРӘШТӘ
ЖИҢҮГӘ ЮЛ

«АльфаСервис» тәкъдим итә торган техниканың күплегә сайлап алу мөмкинлегә бирә: тракторлар,

комбайннар, пресслап жыю, сиптерү, чэчү комплекслары, туфрак эшкэртү техникасы һәм заманча төгэл кырчылык системалары.

Компаниянең төп өстенлекләре нидә соң? Техника ширкәттә индә бар – үзйөрешле техника, асылмалы һәм тагылма агрегатлар сатып алганда, сезгә үз чиратыгыз житкәнне көтәргә туры килмәячәк. Икенчедән, клиент Татарстан Республикасы чикләрендә югары квалификацияле персонал тарафыннан күрсәтелә торган күчмә профессионал сервис белән тәмин ителгән. Һәм, әлбәттә, турыдан-туры житештерүчедән китерелгән оригиналь запас частыларнең һәрвакыт эзер торыуы мөһим плюс булып тора. Барлыгы 2000 нән артык исемдәге продукция бар. Нәкъ менә шушы техниканы кулланып, Татарстан аграрийлары югары житештерүчәнлек, нәтижәлелек һәм ышанычлылык күрсәткечләренә ирешә. Заводның инновацияле продукциясе көнүзәк таләпләргә җавап бирә, авыл хужалыгындагы алдынгы ысуллар һәм хезмәтләрне колачлый. Аграр хужалыклар чэчү яки урып-жыю кампаниясендә туфрак эшкәртүдән алып, терлек азыгы жыюга кадәр төрледән-төрле кыр эшләрән башкара торган барлык техника белән тәмин ителә ала. Моннан тыш, төгэл кырчылык системалары басу эшләренең барышын теләсә кайдан торып контрольдә тотарга мөмкинлек бирә.

New Holland техникасы авыл хужалыгы эшендәге агрегатларның киң ассортиментын колачлый: тракторлар, үзйөрешле чапкычлар, пресслы жыйгычлар, терлек азыгы һәм ашлык жыю комбайннары. Case IH брендлы түбәндәге техника төрләрән алып була: тракторлар, үзйөрешле сиптергечләр, ашлык жыю комбайннары, культиваторлар, тирәнтен йомшарткычлар, дисклы сабаннар, чэчү комплекслары. Kongskilde – паспорты Россиянеке булган техника: культиваторлар, таш жыю машиналары, асылмалы һәм тагылма чапкычлар, пакус каплагычлар, күбә салгычлар, тагылмалы терлек азыгы жыю комбайннары, тагылмалы азык тараткычлар. Overum – паспорты Россиянеке булган техника: капламалы асма, ярым асма

һәм тагылма сабан, тигезләгечләр. «ТатАгроЭкспо» күргәзмәсендә «АльфаСервис» компаниясе төрле кулланыштагы авыл хужалыгы техникасының өр-яңа алты үрнәген тәкъдим итәчәк. Алар арасында урып-жыю өчен кирәклеләре дә, автомат системалар да бар – Case IH Patriot 4430³ үзйөрешле сиптергеч, New Holland RB 180⁴ пресслап жыю жайланмасы, Kongskilde, VM 14-2S⁵ азык болгату һәм тарату машинасы, Overum EVL 81080 F⁶ капламалы сабаны, Case IH Magnum 340⁷ тракторы, New Holland 17060⁸ тракторы.

Тиздән республика авыл хужалыгы предприятиеләре житәкчеләре, басу-кырларны эшкәртү өчен, Россиядә чын премьерә булган алдынгы, куәтле, яхшы эргономикалы һәм уңайлы Case IH AFS Connect Steiger⁹ тракторын сатып ала алачак. Ул яңа буын цифрлы технологияләрне кулланып, смартфон яки планшет кебек уңайлы итеп эшләнгән. Android¹¹ нигезендәге AFS Vision Pro¹⁰ операция системасы, смартфон яки планшет кебек, теге яки бу эш өчен мониторны тиз һәм жайлы гына көйләп кую мөмкинлеге бирә. Сөз дисплейда күрүгән теләсә нинди объектларны күчерә, урынын һәм масштабын үзгәртә аласыз. Моннан тыш, мониторга 4 тышкы видеокамера да тоташтырып була. Bluetooth¹² ярдәмендә мобиль жайланмалар белән бәйләнеш урнаштыру, шулай ук дисплейга читтән торып тоташу мөмкинлеге каралган. Хәзер авыл хужалыгы предприятиеләре житәкчеләре агрономиягә бәйле бөтен мәгълүматны, шулай ук тракторның торышы турында мәгълүматны реаль вакыт режимында күрә торган.

«АльфаСервис» турында тулырак мәгълүматны 88005113647 телефоны аша алырга яки <https://alfacnh.ru/> сайтында табарга була.

ФӘННУР ЗАРИПОВ: «МАКСАТЫМА ТАБА БАРУ МИҢА КӨЧ БИРӘ»

Татарстанда нәселле терлекчелек югары үсеш алган, сау-көр терлек үрчетү традицияләре исә дистәләрчә еллар белән исәпләнә. «Элита» нәселле терлек үрчетү предприятиесе — селекция эшенең чын осталарыннан гыйбарәт коллектив ул. Предприятие, иң заманча жиһазлар һәм технологияләр кулланып, нәсел үгезләренең орлык материалын житештерү һәм сату белән шөгыльләнә. «Элита» нәселле терлек үрчетү предприятиесе АЖ директоры Фәннур Зарипов хәзерге эш барышы, генетикадагы тенденцияләр һәм мотивация шартлары турында сөйләде.

– Исәнмесез, Фәннур Рәфхәтович! «Элита» – нәселле үгез орлыкларын житештерү һәм сату өлкәсендә Россиянең иң эре предприятиеләренең берсе. Тарихыгыз 1977 елда ук башланган, ә хәзер предприятиедә эшләр ни хәлдә?

– Безнең төп бурычыбыз үзгәрешсез – иң югары кыйммәткә ия үгезләрнең орлыгын кулланып ясалма орлыкландыру ысуллары кертү юлы белән мөгезле эре терлекнең продуктлылык сыйфатларын яхшырту. Ясалма орлыкландыру икътисадый яктан иң нәтиҗәле һәм куркынычсыз ысул санала. Без Татарстан терлекчеләренә ярдәм итү максатыннан техник базаны актив үстерәбез. Бүген предприятиедә АКШ, Германия, Голландия, Канададан китерелгән 60 баш нәселле үгез бар, хайваннарның бер өлеше карантинда һәм тулы тикшерү уза. 2020 ел ахырында Нидерландлар, Германия һәм Франциядән үгезләр кайтарылды. Бездә дистәдән артык токымның орлык материалы бар. Сөтчелек юнәлешендә яхшы лаборатория булдырдык, сөтнең сыйфат күрсәткечләрен 11 категория буенча тикшерәбез. Былтыр иң алдынгы дөнья стандартлары нигезендә корылган терлек азыгы лабораториясен эшләтеп жибәрдек. Үзбездә менә шундый шартлар тудырып, эш өчен кирәкле барлык коралларга ия булып, без аграрийларга нәтиҗәлекле арттыру юлында тиз һәм отышлы карарлар кабул итәргә булышабыз. Безнең штатта 90 хезмәткәр эшли, аларның күбесе клиентларыбыз янына барып йөрәп хезмәт куя – ясалма орлыкландыруда, товарлар сатуда ярдәм итә. Күчмә бригадалар, ясалма орлыкландыру өчен күчмә пунктлар былтыр яңа мөмкинлекләр белән эшкә кереште. Агропредприятие штатында кирәкле белгечләр юк икән, без ярдәмгә үз хезмәткәрләребезне тәкъдим итәбез, әлеге хужалык хезмәткәрләрендә укутабыз, шул рәвешле бизнеска үсәргә һәм табыш китерергә булышабыз. «Элита»ның клиентлары, кагыйдә буларак, Татарстанның эре терлекчелек предприятиеләре житәкчеләре. Һәр фермерга, кече агрофирма ху-

жасына орлыкландыручы белгеч тоту кыен, икътисадый яктан кыйммәт һәм отышлы түгел, шуңа күрә без аларга бу эштә булышлык күрсәтәбез.

– Үз тәҗрибегездә замана генетикларының нинди фәнни ачышларын кулланасыз?

– Эшебез фән белән тыгыз бәйләнештә. Генетиканы нәтиҗәгә ирешү өчен күп билгесезлек билгеләрен табарга кирәк булган математик тигезләмәләр белән чагыштырырга мөмкин. Без Татарстан, Россия һәм дөнья галимнәре тәҗрибәләрен һәрвакыт актив кулланабыз. Соңгы елларда «Сколково» Инновацияләр институты белән берлектә хайваннарны генотиплаштыру буенча пилот проектны гамәлгә ашырабыз, анда шулай ук Н.Э.Бауман исемендәге Казан дәүләт ветеринария медицинасы академиясе һәм Бөтенроссия терлекчелек институты кебек югары уку йортлары да, хәтта Ирландиядән чит ил партнерларыбыз да катнаша. Бу – катлаулы, авыр һәм кыйммәтле проект, әмма без инде бүген үк аның беренче нәтиҗәләрен күрәбез. Хәзер без төрле агрохужалык житәкчеләренә, кулларында әлеге мәгълүматлар булган хәлдә, терлек көтүе белән уңышлы идарә итә алсын өчен, аңлату эшләре алып барабыз.

– Предприятиедә эпизоотик иминлек мәсьаләсе ничек хәл ителә?

– Чыннан да, бу – бик мөһим мәсьалә, әмма әлеге бездә мондый очраклар булмады, киләчәктә дә булмас, дип ышанам. Моның өчен бар көче-

безне салабыз. Терлекләрне ике елга бер мәртәбә алып кайтабыз, бу вакытта барлык куркынычсызлык чаралары, ветеринария законнары һәм Россельхознадзор таләпләренең катгый үтәлүен тәмин итәбез. Башта хайваннар ике этаплы карантин уза, шул рәвешле куркыныч тудырырлык факторлардан котылабыз. Сколково белән уртақ фәнни эшчәнлек нәселле терлекләрне чит илдән кертүгә бәйлелекне киметүгә юнәлдерелгән, шул очракта без читтән терлекләр сатып алмыйча, малларны сыйфатлы итеп үрчетүгә ирешәчәкбез.

– Бу пандемияле катлаулы ел сезгә дә үзен сиздердеме?

– Эпидемиологик вазгыятьне күздә тотып, эш графигына үзгәрешләр кертсәк тә, пандемияне эллә ни тоймадык диярлек. Бу чир коллективка эләкмәсен өчен, кулдан килгәннең барын да эшләдек. Эш шунда ки, республикада һәр хужаның диярлек фермасында терлекләре бар, ә хайванны бит карарга, ашатырга-эчертергә, орлыкландырырга кирәк. Һәм бу – өзлексез эш циклы, аны хәтта коронавирус янаган вакытта да туктатырга ярамый.

– Хәзер Россиядә нәселле терлекчелекнең килчәккә өмет-ниятләре нинди?

– Фән бер урында гына тормый, хәзерге заманда генетика иң ышанычлы мәгълүматлар нигезендә тирәнтен өйрәнелә. Илдә нәселле терлекчелекнең бөтен системасы якындагы елларда гәмәлгә ашырылырга тиешле үзгәрешләр һәм яңа эш тәҗрибәләрен кертү стадиясендә тора. Алдынгы генетик тикшеренүләр терлекләр өчен сыйфат һәм сан күрсәткечләр ягыннан продуктлылыкны арттыруда ныклы нигез булачак. Хәзер ясалма орлыкландыру эше буенча норматив документлар

эзерләнә, алар инде күптән кирәк иде. Авыл хужалыгы предприятияләрендә генетик эш – контроль булырга тиешле тармак. Югыйсә бөтен терлек көтүен бозарга мөмкин. Үзләренә артык ышанган, бары кәгазьдә генә белгеч булган генетиклар, сезнең хужалыкка килеп, күп еллар хезмәт куеп ирешелгән уңышларны тулысынча жимерергә, юкка чыгарырга мөмкин. Малларның генетикасы бик тиз бозыла, ә менә яңадан торгызу – бик озак һәм катлаулы эш.

– Сөз «Элита» нәселле терлек үрчетү предприятиесен күп еллар уңышлы җитәкчесез. Сезнеңчә, җитәкче өчен уңышның сәре нидә?

– Хәзерге мәгълүмати байлык заманында дөньяда рекламаның ысул-алымнары бик төрле һәм кайчак дәрәсә сайлап алу, нәрсәнең начар, нәрсәнең яхшы икәнен чамалау да кыен. Һәркем үз товарын кычкырып-кычкырып мактый, аны матур, күз явын алырлык төргәктә тәкдим итә. Продукция составына яки аппаратның эш принцибына берәз гына үзгәреш кертә, күп кенә намуссыз эшмәкәрләр шунда ук «инновацияле, яңа продукт» турында сөрән сала. Алар үз хезмәтләренең бәясен арттыра һәм авыл хужалыгындагы беркатлы җитештерүчеләр хисабына акча эшли. Әмма безнең тармакта гайре табигый берни дә уйлап табылмаган, барлык төп параметрлар күптән билгеле һәм хәзер дә гәмәлдә. Шуңа күрә барлык факторларны искә алып, төпле нигезле карарлар кабул итәргә кирәк. Шул ук вакытта терлекчелек бизнесының торышын контрольдә тоту гына түгел, заман белән бергә атлау, ИТ-нигезле заманча ысул-алымнар куллану да таләп ителә.

– Эшегеzdә яңа казанышларга сезне нәрсә этәрә?

– Минем өчен иң зур кызыксындыру чарасы – яңа проект, яңа мәсьәлә, яңа бурыч. Мәсәлән, Татарстан өчен уникаль лаборатория булдыру. Без аңа бәйле мәгълүматны бик җентекләп эзләдек. РФ Мәгариф һәм фән министрлыгы исемненн федераль фәнни-техник проектта катнашабыз, анда без ветеринария академиясә белән берлектә фәнни тикшеренүләрнең нәтиҗәләрен һәм комплекслы планнарын тәкдим итәчәкбез. Куелган максатка таба энә шул рәвешле хәрәкәт итү мине рухландырып тора.

АЙРАТ ВӘЛИЕВ: «ИҢ ЯХШЫНЫ САКЛАП, ЯҢАЛАРЫН БУЛДЫРЫП...»

Казан дәүләт аграр университеты (КДАУ) – Россиядәге аграр югары уку йортларының иң борынгыларыннан берсе. «Татарстан» журналына интервьюсында университет ректоры Айрат Рәсим улы Вәлиев уңыш нигезләре, кадрлар белән тәэмин итүгә бәйле проблемалар һәм авыл хужалыгы тармагының киләчәге турында сөйләди.

– Айрат Рәсимович, 2020 елда университет барлык юнәлешләр һәм эзерлек баскычлары буенча дәүләт аккредитациясе процедурасын уңышлы узды, бу исә гамәлгә ашырыла торган уку-укыту программаларының югары сыйфатын раслый. Мондый уңышның төп шартлары нидә?

– Исәнмесез! Безнең уңыш – иң элек югары профессиональлек һәм укытучылар белән университет хезмәткәрләренең интеллектуаль потенциалы ул. Педагогларның 90% тан артыгы гыйльми дәрәжәгә ия. Тагын бер фактор – агросәнәгать тармагы өчен югары квалификацияле кадрлар эзерләүнең уңышлы тәҗрибәсе һәм йөзъеллык тарихыбыз. Вузда 5000 гә якын студент белем ала. Уку-укыту процессы заманча матди-техник базада тормышка ашырыла. Соңгы елларда гына да агрономия факультеты базасында яңа фәнни-тикшеренү лабораторияләре комплексы булдырылды, Механикалаштыру һәм техник сервис институты базасында агросәнәгәтне роботлаштыру һәм цифрлаштыру лабораторияләре комплексы ачылды, урман хужалыгы һәм экология факультетының бинасы ремонтланды һәм заманча жиһазлар белән тәэмин ителде, индустриаль партнерлар һәм агробизнес белән берлектә 20 дән артык дәрәс бүлмәсе жиһазланды. Университетның ТР Авыл хужалыгы һәм азык-төлек министрлыгы, шулай ук аграр икътисадның реаль секторындагы ширкәтләр белән тыгыз хезмәттәшлек уңышның өченче факторы булып тора. Әлеге хезмәттәшлек яшьләргә һөнәри юнәлеш бирү, максатчан эзерлек, житештерү практикасын оештыру, шулай ук төрле стипендия программалары аша матди ярдәм күрсәтүгә күздә тотала. Ел саен 40 лап студентыбыз ТР Авыл хужалыгы һәм азык-төлек министрының исемле стипендиясен ала, 50 дән артык студент төрле агросәнәгать предприятиеләре һәм Россельхозбанк, Август, Баер һ.б. кебек оешмаларның стипендиаты булып тора.

– Казан дәүләт аграр университетының житештерү тармагы белән фәнни-техник хезмәттәшлекке турында сөйләсәгез иде.

– Соңгы елларда КДАУ Россия Авыл хужалыгы министрлыгының 54 югары уку йорты арасында фәнни-тикшеренү эшчәнлеген финанслау буенча 1 урынга чыкты. Без Татарстан һәм Россиянең алдынгы фәнни-тикшеренү институтлары, югары уку йортлары белән актив хезмәттәшлек итәбез, фәнни-техник үсеш программаларын гамәлгә ашыруда актив катнашабыз, агросәнәгать комплексының реаль секторы заказы белән эшлибез. Мәсәлән, федераль максатчан программаны тормышка ашыру кысаларында, галимнәребез «Bionovatic» компанияләре төркеме белән хезмәттәшлек итеп, үсемлекләргә саклау өчен яңа биологик препаратлар, аларның сыйфатын экспресс бәяләү өчен тест-система эшләп чыгарды. Уйлап табуларга 10 патент алынды, лицензия килешеүе нигезендә алар, күпләп житештерү өчен, индустриаль партнерга тапшырылды. Моннан тыш, Татарстан Авыл хужалыгы һәм азык-төлек министрлыгы белән берлектә, без университетның Агробιοтехнопарк проектына гамәлгә ашырабыз, 2020 елда андагы 1600 кишәрлектә 50 дән артык тәҗрибә-сынау эше башлап жибәрелде, 40 тан артык препарат һәм 30 га якын яңа сорт һәм гибрид сыналды, шулай ук 255 тонна элиталы бодай орлыгы һәм 55 тонна вируссыз орлык бәрәңгесә житештерелде.

– Авылда кадрлар кытлыгы проблемасы ничек хәл ителә?

– Татарстанның авыл хужалыгы һәм азык-төлек министры Марат Жаббаров билгеләп үткәнчә, белгечләргә эзерләү мәктәп эскәмиясеннән үк башлангычта тиеш. Шуңа күрә һәр районның төп авыл хужалыгы предприятиеләре белән берлектә без авыл мәктәпләрендә профиле агрокласслар концепциясен гамәлгә ашыру юнәлешендә актив эш алып барабыз. 2019 елда Балтач районында гына да дистәдән артык шундый сыйныф ачылды. Төп максат – мәктәп укучыларына алдан ук һөнәри юнәлеш бирү аша яшь кадрлар тәрбияләү, университетта сыйфатлы эзерлек булдыру һәм киләчәктә лаеклы хезмәт хақы алырлык эшкә урнаштыру.

– Агросәнәгать комплексының киләчәген нинди итеп күзаллайсыз?

– Дөньяның алга киткән илләре ике меңенчә еллар башынан актив рәвештә биоикътисадка күчеп бара, ул исә авыл хужалыгына алдынгы технологияләр кертүгә күздә тотала. Киләчәктә агроботлар һәм автопилотлы авыл хужалыгы техникасы, ясалма интеллект һәм цифрлы технологияләр, ясалма агробιοценозлар булдыру, ген инженериясе һәм авыл хужалыгында геном технологияләр кебек технологик инновацияләр алдынгылык яулар дип саныйм. Моннан чыгып, без былтыр ук «Авыл хужалыгы биотехнологиясе», «Технологик процессларны автоматлаштыру һәм роботлаштыру», «Мәгълүмати системалар һәм технологияләр» кебек яңа программаларга студентлар жыйдык.

Татарстан һәм Россия агросәнәгать комплексындагы иң яхшыны саклап, яңаларны булдырып һәм комплекс үсешендә актив катнашып, бүген без киләчәккә ышаныч белән атлыйбыз.

КОСМОСТАН ДА МӨҢИМРӘК

Тотрыклы азык-төлек базасын булдыру – галәм киңлекләрен яулау кебек үк кешелек өчен мөһим бурыч. БМО фаразларынча, XXI гасыр уртасында планетабызда халык саны 9,7 миллиард кешегә кадәр артачак, ә азык-төлеккә ихтыяж дәрәжәсе тарихи максимумга житәчәк. Мондый юнәлешләр көчәя барган чорда аграр белгечлекләр, беренче чиратта, ветеринария табибы һөнәренә мөһимлеге көннән-көн арта.

Н.Э. Бауман исемендәге Казан дәүләт ветеринария медицинасы академиясе инде бүген үк киләчәк таләпләренә йөз тотта. Биредә үз һөнәрләрен яхшы белгән, чиктәш өлкәләрдә дә эш алып барырлык, даими һөнәри үсешкә омтылучы квалификацияле белгечләр әзерләнә. Бу профессионаллар, Татарстан һәм илнең башка төбәкләренә азык-төлек иминлегенә зур өлеш кертә, авыл хужалыгының алдынгы тармакларында хезмәт куя.

Академиянең ветеринария медицинасы факультетында «Ветеринария» белгечлеге һәм «Ветеринар-санитар экспертиза» юнәлеше буенча 1 меңнән артык студент укый, 300 студент биотехнология һәм стандартлаштыру факультетында «Зоотехния» һәм «Авыл хужалыгы продукциясен житештерү һәм эшкәртү технологиясе» юнәлешләре буенча белем ала. Моннан тыш, Россия Федерациясенең төрле субъектларыннан 500 дән артык студент өстәмә һөнәри һәм читтән торып белем алу факультетында укый. Әзерлек программасына, шул исәптән терлекчелектәге һәм ветеринариядәге инновацияле технологияләр, «Меркурий» системасында электрон документ әйләнешенә өйрәтү дә керә. Былтыр фермерлар өчен беренче ветеринария ярдәме күрсәтү күнекмәләренә өйрәтү курслары ачылды.

Академия чит илләрнең югары уку йортлары һәм оешмалары белән актив хезмәттәшлеккә омтыла. Академиягә әзерлек үзгендә Төркия, Мисыр, Сүрия, Тажикстан, Төркмәнстан һәм башка илләрдән 100 гә якын студент белем ала. Үз чиратында, безнең иң алдынгы студентлар чит ил предприятиеләрендә һәм клиникаларында практика һәм стажировка уза. Бу юнәлештә академия Төркия һәм Германия оешмалары белән хезмәттәшлек итә. Вузда чит ил югары уку йортлары белгечләре һәм мөгаллимнәренә лекцияләре һәм осталык дәрәсләре даими уздырыла. Хәзер Академия Европа ветеринария белеме учреждениеләре ассоциациясенең (EAEVE) аккредитациясен алырга әзерләнә, бу исә халыкара эшчәнлеккә яңа югарылыкка күтәрергә мөмкинлек бирәчәк.

Ветеринария уку йортында фәнни эш даими үсештә, 5 фәнни-тикшеренү лабораториясе эшли. Академия агросәнәгать комплексы калдыкларын утильләштерү технологияләрен әзерләү, дару препаратлары һәм азык өстәлмәләрен эшләү һәм гамәлгә кертү буенча кластер булдыру кебек инновацияле проектлардан читтә калмаска тырыша.

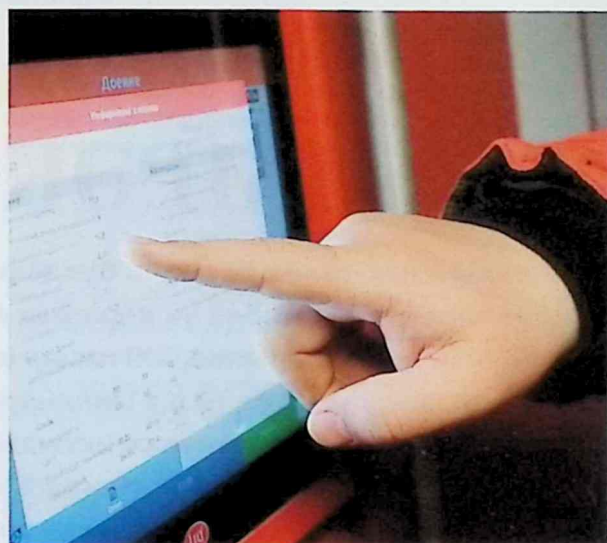

Шул ук вакытта академия студентларның ижади, спорт, социаль активлыгын хуплый. Биредә студентлар советы, ижат коллективлары, волонтерлык отрядлары, матбугат үзәге, туристлык клубы, студентлар иминлек хезмәте, коррупциягә каршы студентлар комиссиясе, спорт клубы, студентлар өчен фәнни түгәрәкләр, тулай торак советлары һ. б. эшләп килә. Академия студентлары «Татарстан Республикасының ел студенты-2019», студент хезмәт отрядлары конкурсларында, төрле дәрәжәдәге спорт ярышларында лауреат исемен алды һәм призлы урыннар яулады.

2023 елда Академия үзенең 150 еллыгын билгеләп үтәчәк. Россиянең иң өлкән ветеринария мәктәбе буларак, ул бай фәнни-гамәли мирасны саклап калу, шул тәҗрибәне заманча белем бирү методикаларын һәм стандартларын кертүдә нәтиҗәле файдалануны максат итеп куя.

ТАРИХ СӘХИФӘЛӘРЕННӘН:

1873 елда император Александр II Казанда ветеринария институтын булдыру турында указга кул куя: әлеге уку йорты Россия империясендә дүртенче һәм дөньяда утыз алтынчы ветеринария институты була. Аның фәнни мәктәпләре ватаныбызда һәм чит илләрдә киң таныла. 1959 елда Казан ветеринария институты Советлар Союзы күләмендәге эре уку-укыту һәм фәнни-тикшеренү үзәге итеп үзгәртелә. 1973 елда институтка Ленин ордены бирелә. 1995 елда югары уку йорты Н.Э.Бауман исемендәге Казан дәүләт ветеринария медицинасы академиясенә әйләнә. Академияне тәмамлаучылар арасында күренекле галимнәр, дәүләт премияләре лауреатлары, министрлар, депутатлар, муниципаль берәмлекләр башлыклары, төрле дәрәжәдәге житәкчеләр бар. Бүген академиядә Россиянең төрле төбәкләреннән, БДБ һәм ерак чит илләрдән 2000 нән артык студент белем ала.

ИНВЕСТИТОР ФӘЛСӘФӘСЕ

1200 башка исәпләнгән роботлаштырылган сөт комплексы Саба районында ике ел эчендә япан кырда барлыкка килде. Быел инде ул тулы куәтенә эшли башлаячак һәм ике тапкырга зуррак булачак. Инвестор – «ПМК» ЖЧЖ чыгымнарның тиз генә капланмаячагын аңлап тотына әлеге проектка. Әмма максатны төгәл куя: финанс нәтижеләре максималь дәрәжәдә булырга тиеш.

«САННАРДАГЫ» СЫЕРЛАР

Комплексның бер бинасында салкын жыл йөрәп тора. Адәм балалары өчен бик ярап бетмәс иде ул, ә менә сыерлар өчен салкынча саф һава әйбәт кенә. «Сыер караучы»лар да андый гына салкыннан курыкмый: ферманың киң юлларынан хужаларча үтәп йөри торган робот жылгә битараф мөнәсәбәттә. Ул бик эшлекле кыяфәт белән азыкны тагаракларга китереп куя да, эшләрен төгәлләп, зарядка алырга китә. Сыерлар роботлардан тамчы да курыкмый, курыкмаулары да яхшы: шөбһәләнмәгән саен сөт тә күбрәк була.

– Хайван бернинди стресс та кичерергә тиеш түгел, – дип ачыклык кертә «ПМК» ЖЧЖ идарәчесе Марат Нигъмәтжанов. – Күрәсезме, кайсылары ята, кайсылары күши, әмма барысы да тыныч. Саудырырга теләсәләр, робот янына киләләр, аларны берәү дә кумый. Менә алар, сөтләрен саудырырга теләп, чиратка

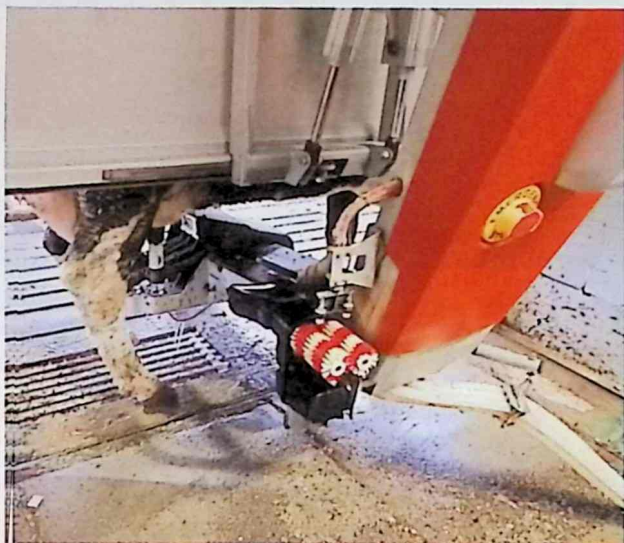
Россиядә сөт терлекчелегендәге объектлары цифрлаштыру әлеге баш саны 800дән артыграк булган сөт комплексларына гына кагыла. Алар фермаларның гомуми саныннан 4,3 процентны гына тәшкил итә, әмма шул ук вакытта илдә житештерелә торган сөт күләменәң 30 проценты аларга туры килә.

тезелгәннәр. Алар роботның үзләрен савасын да, ашатасын да белә. Аннан соң инде сыерлар үзләренең «эшләре» белән китәләр.

Идарәче сүзләренә караганда, роботлар савып алынган сөтнең күләмен 10 нан 25 процентка кадәр арттыруны тәмин итә.

Сәбәбе? Сыерлар планлаштырылган вакытта түгел, ә үзләре теләгән вакытта саудыра. Башка яктан да файдасы бар. Сыерны роботлар саву хайванның сөт бирү чорын да озайта – сыерның үзе теләп саудыруы, сыйфатлы итеп ашавы һәм аның сәламәтлеген күзәтеп тору, хәрәкәтләнү, «аппетит»ының булу-булмавын, сөтенең сыйфатын һәм майлылыгын, авырлыгының динамикасын контрольдә тоту хисабына. Әгәр дә берәр сыер авырып китә икән, аны дөвалау мөмкинлекләре дә зуррак, чөнки хужалыкта һәр хайван турында мәгълүмат базада даими рәвештә яңартылып тора. Уртача күрсәткечләрдән аз гына тайпылыш була икән, ул шунда ук сизелә. Роботлар кулланылмый торган сөт хужалыкларында еллык брак 30 процент булса, ул гадәти санала, биредә исә бу саннар, ким дигәндә, ике тапкырга азрак. Комплексның барлык системалары бердәм компьютер челтәренә тоташкан, ул шунда ук бөтен мәгълүматны комплекс идарәсендәге компьютер экранына һәм житештерүдә катнашучы хезмәткәрләрнең кесә телефоннарына чыгара. Уңайлы да, нәтижәсе дә бар. Һәм тагын. Бүген сабалылар бер сыердан уртача 38,6 литр сөт савып ала. Бу – республикадагы иң яхшы күрсәткеч.

ИНВЕСТИЦИЯЛӘРГӘ ЯРДӘМ

«ПМК» ЖЧЖ сәт комплексын 30 гектар мәйданда төзи. Проект дүрт чиратка бүленгән, һәр кайсы 600 сыерга исәпләнгән. Сәт комплексы төзелешә 2021 елга тәмамланырга тиеш, дип планлаштырыла. Биредә көн саен 33–35 тонна сәт савып алалар.

– Әйе, бүген аграр өлкәдә «цифрлар» дигән төшенчәне киң кулланыла дип әйтергә иртәрәк әле, әмма заманча технологияләр нормага әйләнеп килә, – дип ышандыра комплексның житәкчесе Константин Маковеев. – Чынлыкта теләсә кайсы инвестор өчен инвестицион климатның жәлеп итүчәнлегә – уңышны билгели торган

төп шарт булып тора. Нәкъ менә ул проектларны кыска вакыт эчендә чыгымнарын каплатып, табыш алу мөмкинлегә бирә. Район башлыгы, Татарстанның Авыл хужалыгы министрлыгы тарафыннан ярдәм күрсәтелүе биредә Европача тәҗрибә белән эшли торган комплекс барлыкка килүгә зур этәргеч бирде. Ышаныгыз, хакимият белән бизнесның тырышлыклары бергә кушылмаса, ике ел эчендә япан кырда мондый дәрәжәдәге объект барлыкка килә алмас иде.

Минем фәлсәфәме? Гавамга иярмәскә, югыйсә урта кул гына булып калачаксың. Мин агымга каршы барырга яратам. Республикада безнең тарафтан гамәлгә ашырылган проектларның финанс ягыннан югары нәтиҗәләргә ирешүенә төп шартлары – дәрәс уйда булу, күп эшләр һәм яхшы команда туплау. Ә минем команда – искиткеч!

P.S. «ПМК» ЖЧЖнең әлегә проекттан соң тормышка ашырылачак планында – тагын бер сәт комплексы төзү. Бу юлы 6 мең башка! ■

Узган елның декабрендә «Ел житәкчесе» конкурсында жиңүчеләрне котлап, ТР Президенты Рөстәм Миңнеханов болай билгеләгән иде: пандемия белән бәйлә туган кыенлыкларга карамастан, Татарстан күп кенә социаль-икътисадый күрсәткечләр буенча алдынгы позицияләрендә кала.

Республикада масштаблы программалар һәм проектлар тормышка ашырыла. 2020 елда үзләренең коллективлары белән югары күрсәткечләргә ирешкән лауреатлар арасында авыл хужалыгы предприятиеләре һәм житәкчеләре дә бар иде. Шуларның берсе – «Предприятиене цифрлы трансформацияләгән өчен» номинациясендә Саба районының «ПМК» ЖЧЖ директоры Константин Маковеев.

«Майский» компаниясе җитәкчеләге белемле белгечләрне җәлеп итү һәм аларга кирәкле шартларны тудыру мәсьаләсенә җитди игътибар бирә. Без республикада барлык параметрлары белән дөньяның иң яхшы үрнәкләренә тиңләшерлек теплица комбинаты булу белән горурланабыз».

Рөстәм Миңнеханов,
Татарстан Республикасы Президенты

МАЙСКИЙ» КОМБИНАТЫ: КИЛӘЧӘККӘ ЙӨЗ ТОТЫП

Татарстан – агросәнәгать комплексында күптәннән һәм ныклы адымнар белән алдынгы урыннарда бара торган төбәк. Бу җәһәттән яшелчә, яшел тәмләткечләр һәм җиләк җитештерүчеләр арасында җирле хужабикәләрдә абруй казанган һәм яхшы билгеле брендларның берсе – «Майский» теплица комбинаты продукциясе.

1974 елда нигез салынган «Майский» теплица комбинаты яшелчә, яшел тәмләткечләр һәм җиләк җитештерүгә йөз тоткан предприятие булып тора. Комбинат Татарстанның һәм эре федераль үзәкләренең яңа җыйланган, нитрат һәм пестицидларсыз үстерелгән, экологик чиста яшелчә, яшел тәмләткечләр һәм бакча җиләгенә ихтыяжларын канәгатьләндерә. Мондый югары нәтиҗәләргә исә комбинатта меңгә якын кешенең көндәлек тырыш хезмәте нәтиҗәсендә ирешелә, шунысы да мөһим: аларга лаеклы хезмәт хакы түләнә. Химикатлар кулланмау – предприятиенең генераль директоры, аны күп еллар җитәкләгән Илшат Ганиевның принципияль позициясе, ул экология һәм технология таләпләренең үтәлүен һәрвакыт беренче планга куя. Мондый карашны тормышка ашыру бәрабәренә «Майский» халыкара сыйфат системасын гамәлгә кертәп, үсемлекләргә биологик саклау системасын актив үстерә, комбинат ябык грунтта яшелчә, яшел культуралар һәм җиләк уңышы буенча Россиядә лидер булып тора. Катлаулы ел булуга карамастан,

алыштыргысыз җитәкчесе кул астында комбинат үз алдына куйган бурычларны уңышлы хәл итте, алай гына да түгел, яшелчә, яшел тәмләткечләр һәм җиләк җитештерүчеләр арасында алдынгыларның берсе булып калган хәлдә, хезмәтләргә цифрлаштыру процессын башлап җибәрде.

Предприятиедә технологик процесслар белән идарә итү системасын автоматлаштыру (ТП ИСА) буенча колачлы эш тулысынча төгәлләнде.

Барлык теплицаларга да төп җитештерү параметрларын (30 берәмлектән артык) – һаваның жылылыгы һәм дымлылыгынан алып, тупланган кояш радиациясе күләменә кадәр булган күрсәткечләргә контрольдә тоту һәм саклау өчен автоматлаштырылган система көйләнде.

Предприятиедә «акыллы челтәрләр» системасы гамәлгә кертелде, ул электр энергетикасы объектлары белән идарә итеп, генераторларны һәм трансформаторларга автомат рәвештә йөкләнеш бирү һәм бушату мөмкинлеген бирә.

Кече энергетика объектларында югары дәрәжәдәге ТП ИСА гамәлгә ашырылды, автоматлаштырылган система түбәндәгеләрдән гыйбарәт: газлы-пешкәкле 20 станция белән идарә итү, теплицаларны өстәмә яктырту һәм бүленеп чыккан газларны чистарту һәм аннан соң теплицага углекислый газ бирү системасы белән идарә итү.

Автоматлаштыру һәм цифрлаштыру процессларын җайлаштыру максатында предприятиедә җитәкчелек карарларының тизлеген һәм нәтиҗәлелеген арттырырга мөмкинлек бирә торган электрон документ айланышы гамәлгә кертелде.

Югарыда күрсәтелгән чараларны тормышка ашыру җитештерү нәтиҗәлелеге буенча Европадагы алдынгы күрсәткечләргә (кыярларның иң зур уңыш – 220 кг/кв. м, томатларда – 110 кг/кв. м) һәм продукциянең энергия сыйдырышлылыгы (чыгымы) буенча рекордлы түбән күрсәткечкә (1 кг яшелчәгә 1,5 кг шартлы ягулык) ирешергә мөмкинлек бирде.

Компаниянең атаклы теплицалары Татарстан бюджетна керем китерә, төбәкнең азык-төлек иминлеген тәмин итә һәм җирле халык өчен эш урыннары булдыра. Республика агросәнәгать комплексындагы лидерларның берсе буларак, Татарстан предприятиесе авыл хужалыгы ярминкәләрендә һәм профиле күргәзмәләрдә даими катнашып килә. Шул рәвешле, бүген әлеге предприятие чын профессионаллар коллективы булып тора, алар республика һәм ил файдасына экологик чиста продуктлар җитештереп кенә калмыйча, заман белән бергә үсә, алга бара.

ТАТАРСТАН

Икътимагый-сәси басма

Где купить журнал "ТАТАРСТАН"

Әһәмиятле

Игелекле

Мәңгелек

Яңалыклар

04 февраль 2021

Казанда бушлай татар теле курслары башлана

05 февраль 2021

Кан жолы буенча хайрия эшчиси Казанда узачак

Әсгать Сафаров Тик-тошка милли контент белән чыгарга киниз итте

Айдар Салимгареев: Милли матбугат үсеше – милли бурыч

02 февраль 2021

Татарстанда халыкка социаль ярдәм чаралары күрсәтү өчен «Кайгырту»

Сайттагы яңалык

Игелекле

Индуc Таһировның тормыш линиясе

Кем күпме генә өйтсә дә, татар теленең кылчәтәе бик зур. Ана карата кысу күбрәк булган саен, халык ныграк уйна. Һәм бүтөн монның ачык мисалын күрәбез. Татарстанда тыйна

02.02.2021

Игелекле

Чыпчык: дуслык яшәгән жирдә

Күпмилләтле Чыпчык

29.01.2021

Игелекле

Иман академиясе

...Очтәп кылган тар торазале биюя индидер борынгы шәһәр кирманен хәтерләтә. Әлеге диварлар бик сайлап алынган, сирәк затларга гына ачык белем-гыйлемнәргә сакталы. Без әлеге кирмане эчтә – Болгар

21.12.2020

Игелекле

Әһәмиятле

Игелекле

АЛАБУГАНЫҢ УҢЫШ СЕРЛӘРЕ

Татарстан илебезнең алдынгы сәнәгать төбәкләренең берсе санала. Биредә яңа житештерү объектлары уңышлы эшләп китә, яңа заводлар ачыла. Махсус икътисадый зона территориясендә урнашкан «Август-Алабуга» – шундыйларның берсе. Ул үсемлекләргә саклау буенча химик продукт житештерә торган «Август» компаниясенең яшь, ультразаманча предприятиесе. Директор Владимир Алин житәкчелегендәге завод 2020 елның декабрендә «Ел житәкчесе – 2020» конкурсында «Инвестицион активлык өчен» номинациясендә лауреат дип табылды.

Исегезгә төшерәбез: завод тантаналы рәвештә 2019 елның 28 июнендә ачылды, анда Татарстан Республикасы Президенты Рөстәм Миңнеханов та катнашты. Гомуми инвестицияләр күләме 4,5 млрд сумлык булган әлеге уникаль проект бер түбә астында бердәм офис һәм житештерү комплексыннан гыйбарәт, хезмәткәрләр берсеннән икенчесенә урамга чыкмыйча гына кереп-чыгып йөри ала. Заводның проекттагы куәте – елына 50 млн литр продукция һәм 8 млн канистр эшләп чыгару, бу саннар Россиянең үсемлекләргә саклау буенча химик продуктлар базарының өчтән бер өлеше дигән сүз.

– Үсемлекләргә саклау чаралары – агросәнәгать комплексының уңышка ирешүендә иң житди элементларның берсе. Сер түгел, корткычлардан саклау чараларының төп өлешен без һәрвакытта да сатып ала идек, ә бүген «Август» компаниясә Россиядәге кулланучыларны гына тәэмин итеп калмаячак, ул үзенең продуктын 20 илгә тәкъдим итә. Минемчә, илләр саны алга таба артачак кына. Яңа предприятиедә 4.0 технологияләре кулланыла – бу югары сыйфат һәм югары житештерүчәнлек, югары нәтижәлелек, – дип асызыклады Рөстәм Миңнеханов.

10 июльдә РФ Премьер-министры Михаил Мишустин житәкчелегендә РФ Хөкүмәтенең Татарстанга сәфәре кысаларында заводта сәламәтлек саклау министры Михаил Мурашко, РФ ФСХ башлыгы Даниил Егоров, шулай ук Татарстан Республикасының сәламәтлек саклау министры Марат Садыйков кебек дәрәжәле кунаклар булды. Вазыйфаи затларның жентекле игътибары очраклы түгел: биредә мондый житештерүнең барлыкка килүе төбәктә авыл хужалыгы үсешә өчен стратегик яктан мөһим адым булды. Завод беринчә төрдә агрохимикатлар – гербицидлар, фунгицидлар, инсектицидлар, орлыкларны зарарсызландыру продуктлары эшләп чыгара, алар авыл хужалыгы житештерүенең уңдырышлылыгын арттырырга ярдәм итә. Житештерү барышы югары дәрәжәдә автоматлаштырылган, Россиядә һәм чит илләрдә житештерелгән жиһазлардан торган завод 2019 елның июнендә ачылганнан алып, бүгенгә көнгә кадәр барлыгы 14 млн литр күләмдә продукция эшләп чыгарган.

Заводның уңышлары турында саннар күбрәк сөйли. 2020 елда завод 10,6 млн литр эзер продукция биргән – план 108 процентка

үтәлгән. 2020 ел башыннан барлыгы 1 млн 686 мең биш һәм унар литрлы канистр, шулай ук 2 млн 198 мең капкач эшләнгән. 2020 елның декабрь ахырына предприятиедән 7 млн 800 мең литр препарат Ставропольдән алып Барнаулга кадәр озатылган. Шушы исәптән үсемлекләргә саклау буенча продуктларның шактый күләмдәге өлеше – 1 млн 900 мең литр Казахстан аграрийларына туры килә. Сүз уңаеннан, 2021 елда сату географиясә шактый киңәйгән – планда эзер продуктны Латин Америкасының кайбер илләренә, аерым алганда, Колумбия белән Эквадорга сату каралган.

Узган елда завод үзенең илдә уздырыла торган «Нефть, газ. Нефть химиясә» дип аталган нефть химиясә күргәзмәсендә катнашкан, ТР Сәүдә-сәнәгать палатасы составына кергән, шулай ук халыкара сыйфат стандартлары, экологик менеджмент, сәламәтлек саклау һәм хезмәт куркынычсызлыгы таләпләренә туры килү буенча аудитор тикшерүе узган. Моннан тыш, «Август-Алабуга» ЖЧЖ коллективы, инвестицион проектларны гамәлгә ашыруга керткән өлеше өчен, Татарстан Республикасы Президентының Рәхмәт хатына лаек булган. 2020 ел завод лабораториясә өчен дә истәлекле булган, ул аттестация процедураларын уңышлы узган. Былтыр завод үзә өчен яңа булган «Миура» гербицидын житештерә башлаган. 2021 елда тагын биш төрле яңа гербицид чыгарырга планлаштырыла, шул исәптән «Балерина Супер», «Ластик Топ» һәм «Гамбит», шулай ук «Брейк» инсектициды.

Предприятиедә коллектив өчен социаль проектлар да актив рәвештә гамәлгә ашырыла, чөнки, мәгълүм булганча, барысын да кадрлар хәл итә. Хәзергә вакытта заводта 226 хезмәткәр эшли, алга таба аларның саны 300 гә житәргә мөмкин. Уртача

хезмэт хақы 60 мең сумнан артып китә. Территориядә ачык һавада спорт майданчыгы бар. Жәй көне «Август-Алабуга»да беренче ярышлар узган. Сәламәт яшәү рәвешен популярлаштыру максатыннан заводның үзенең Физкультура-спорт жәмгыяте барлыкка килгән – ярышларда катнашу чыгымнарын предприятие үз өстенә алган. Завод Алабуга шәһәренә дә ярдәм итә – 2020 елда медицина учреждениеләренә, ветераннарга һәм ижтимагый оешмаларга тулаем ярдәм күләме 1 млн 383 мең сум тәшкил иткән.

2020 елда дистәләрчә завод хезмәткәре өстәмә белем алуын да билгеләп үтәргә кирәк. Моннан тыш, Рационализаторлык тәкъдимнәре нигезләмәсә эшләнеп, кулланылышка кертелгән, аның нигезендә предприятиедә эшләүче һәркем эш барышын яхшырту буенча үзенең идеясен тәкъдим итә һәм аның өчен тиешле бүләккә лаек була ала. Объектның шактый куркыныч булуын исәпкә алып, заводта күптән түгел генә үзенең штаттан тыш авария-коткару бүлекчәсә төзелгән, аны предприятиедә эшләүчеләр тәшкил итә.

Заводның төп үзенчәлегә – анда күп процессларның югары дәрәжәдә автоматлаштырылган булуы, бу исә, үз чиратында, житештерүнең сыйфатын һәм нәтиҗәлелеген тәэмин итә. Сәнәгать роботлары, автоматлаштырылган комплекслар һәм цифрлы җиһазлар куллану нәтиҗәсендә кеше факторы һәм кул хезмәте бик аз дәрәжәдә. Мәсәлән, предприятиедә һәркайсы 470 кг күтәрә ала торган KUKA¹ маркалы паллетларга урнаштыручы ике робот бар. Алар Германиядә эшләнгән, житештерүдә төрле бурычларны җиңел генә хәл итү мөмкинлегә бирә. Роботның төп вазыйфасы – продукцияле тартмаларны автомат рәвештә паллетларга урнаштырып бару. Шундый бер агрегат берьюлы 100 кг продукция күтәрәп, өч фасовкалау сызыгын чиратлаштырып хезмәтләндерергә сәләтле, шул рәвешле предприятиенең ресурслары һәм вакыт янга кала. Предприятиедә шулай ук Германиянең Cuklop² фирмасының паллетный торган комплекслары эшли, алар сәгатенә 50 паллет куәткә ия, эзер продукцияне тартмаларга тутырудан алып, складларга илтәп куюга кадәр эшләр циклын башкаралар. Складта программалы идарә итү аша продукциянең һәрбер төрен танып белү, шулай ук саклау

урыннарында калган продукция буенча мәгълүматны теләсә кайсы вакытта беләп була.

Мәгълүмати технологияләр бүлегә арсеналында PRTG³ базасының мониторинг системасы бар – телевизион мониторы булган бәләкәй генә компьютерда предприятиедәге барлык мәгълүмати процесслар чагылып бара. Экранда онлайн режимда чөлтәргә тоташтырылган җиһазны, аның эш режимын, коммутатор процессорына йөкләнешен, эчке туплагычта буш урынны, суыту системасының эшен, җиһазларның агымдагы температурасын, электр белән тәэмин ителешен, чөлтәр портында трафик саны турындагы мәгълүматны күзәтеп барырга була. Нинди булса тайпылышлар булган очракта Мәгълүмати технологияләр бүлегә хезмәткәрләренең телефоннарына СМС килә, ул хәбәр электрон почтага да җибәрелә.

Предприятиенең мөмкинлекләре турында «Август» фирмасы АЖНең генераль директоры Александр Усков болай дигән иде: «Хезмәт бурычларымны үтәгәндә, миңа үзбезнең илнең генә түгел, чит илләрнең дә химия предприятиеләрендә булырга туры килгәнә бар. Һәм бүгенге көнгә житештерү процессларын автоматлаштыру дәрәжәсә ягыннан, уникальлегә һәм заманча җиһазландырылуы ягыннан «Август-Алабуга» дөньядагы иң яхшы химия заводларының берсе дип, ышанып әйтә алам!»

«Август» компаниясенең шигаре болай яңгырый: «Безнең белән үсү җиңелрәк!» Алабугадагы житештерү майданының алга таба да безнең аграрийларга үсәргә һәм зур уңышлар җыеп алырга ярдәм итәп, әлегә кагыйдәгә тугры калачагына шик юк!

МАРАТ ХӘЙРУЛЛИН: «БЕЗНЕҢ ХЕЗМӘТНЕҢ ТӨП КҮРСӘТКЕЧЕ – ПАЦИЕНТЛАРНЫҢ КАНӘГАТЬ БУЛУЫ»

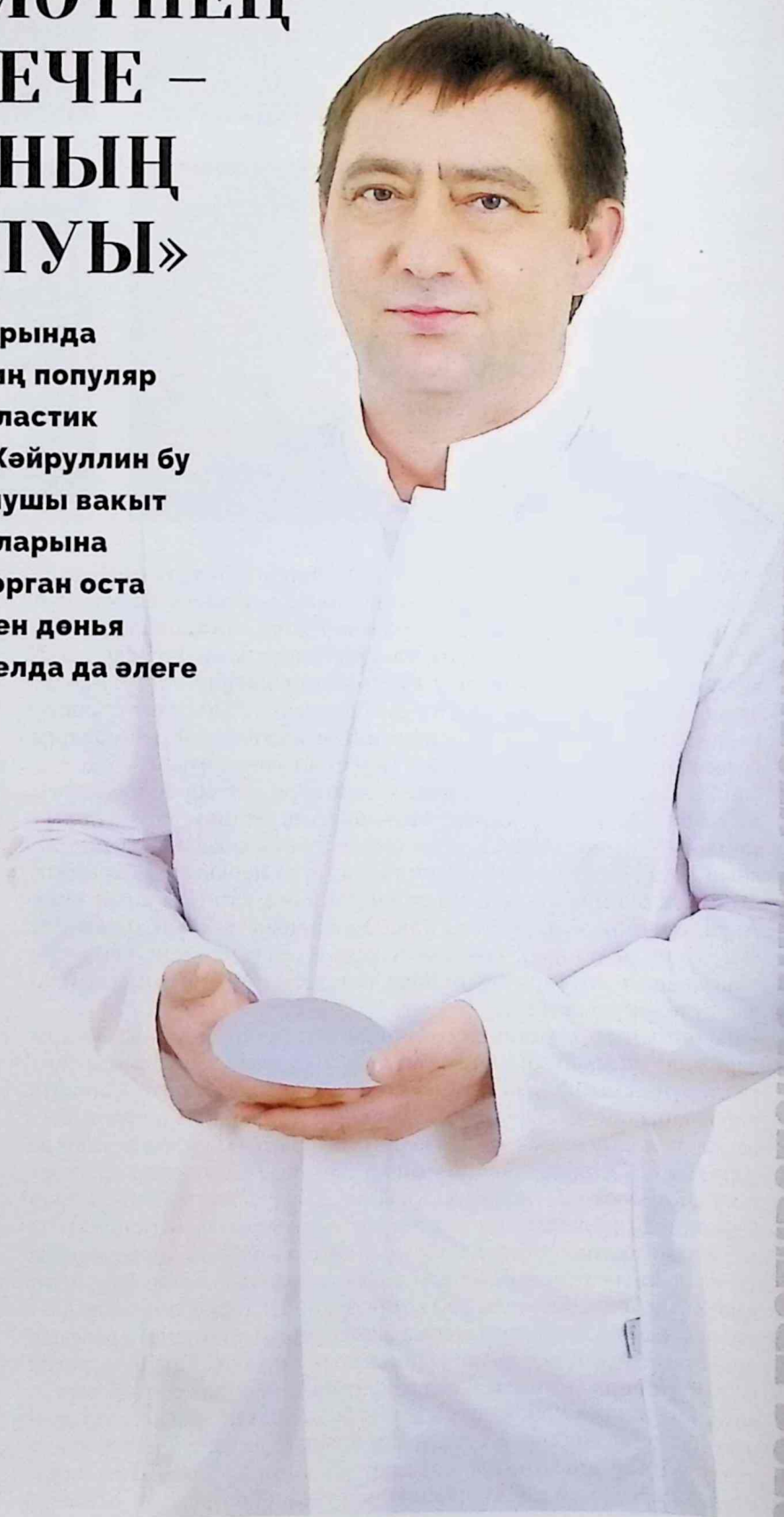
Медицина хезмәтләре күрсәтү базарында пластик хирургия хезмәте күрсәтү иң популяр юнәлешләрнең берсенә әйләнде. Пластик операцияләр ясаучы хирург Марат Хәйруллин бу өлкәдә 20 елдан артык эшли, һәм шушы вакыт эчендә үзен клиентларның ихтыяжларына югары дәрәжәдә җавап бирә ала торган оста белгеч итеп күрсәтте. Бөтен ил, бөтен дөнья медицинасы өчен катлаулы булган елда да әлеге өлкәдә клиентлар арта гына бара.

– Марат Максutowич, бүгенге көндә сез, меңнәрчә операция ясаган, абруйлы белгеч, тәҗрибәле хирург булып торасыз. Бу һөнәргә ничек килдегез, хезмәт юлыгыз кайдан башланды?

– Мин табиблар династиясеннән дияргә дә ярый, чөнки әнием – табиб. Әлеге өлкә миңа кечкенәдән таныш. Мәктәптә укыганда ук, параллель рәвештә медбрат булып эшләп, тәҗрибә туплый башладым. Ир-егеткә терапевт кына булып «утыру» килешми дип, Казан медицина институтына укырга кергәндә, «балалар хирургы» дигән белгечлекне сайладым. Соңыннан икенче квалификация алдым: пластик операцияләр ясаучы хирург. Миңа бик ошый һәм менә 21 ел инде шушы һөнәремә тугрылык саклыйм.

– Хәзер сезнең белгечлек көннән-көн популярлык яулый бара. Бу турыда газеталарда язалар, телевидениедә роликлар төшерәләр, социаль челтәрләрдә фикер алышалар. Эшегез нидән гыйбарәт?

– Пластик хирургия буенча махсуслашу 1940 нчы еллар ахырында барлыкка килә, әмма Россиядә ул 2011 елда гына теркәлә, гәрчә андый операцияләрне күптән ясасалар да. Ул әле яшь фән, даими рәвештә камилләшә тора –

– Минем өчен иң мөһиме – клиентларның эмоциональ яктан канәгать калуы, бернәрсә белән дә чагыштырып булмый торган тойгылары. Барысын да исәпкә алганда, клиент гарантияле рәвештә югары класслы медицина ярдәме ала, аны тәжрибәле белгечләр игътибар белән алдынгы җитештерүчеләрнең иң заманча җиһазларында карый, шуңа да ул уңай нәтиҗәгә ышанып килә.

анализлардан башлап, операциядән соңгы дәваланыуың тулы циклы белән тәэмин ителә. Төрле белгечләр, консультацияләр яки тикшерүләр бар, МРТ үткәргүгә кадәр. Нәрсә кирәк – барысы да бар. Бездә заманча газлы севоран наркозы кулланыла – аларның сәламәтлеккә зыяны юк диярлек. Сәгатьләр буена ясалган операцияләргә карамастан, организм бу төр наркозны күпкә җиңелрәк кичерә. Косметология буенча ясалган операцияләрдән соң, пациентның хәле катгый контрольдә тотыла. Операциягә чират айга якын алдан билгеләнә, һәм ул шулай тиештә. Пациентлар да, без дә үзбезне куркыныч астына куймас өчен, процедураларга билгеле бер әзерлек эшләре башкарыла: алар кардиолог һәм эндокринологтан башлап, УЗИ, терапевтка кадәр тикшеренүләр уза. Бездә кадрлар мәсьәләсе хәл ителгән, «урамнан» кәргән табиблар безгә элгә алмый, биредә тәжрибәле һәм югары квалификацияле белгечләр генә эшли.

– **Эпидемиологик вазгыять ноктасыннан караганда, узган ел пластик хирургия өлкәсе өчен катлаулылыктар тудырмадымы?**

– 2020 елда бик күпләр өчен проблема тудырган пандемиягә карамастан, безнең өлкәдә уңай тенденцияләр күзәтелде, ихтыяж ике тапкырга диярлек артты. Коронавирус сәбәпле чикләүләр белән бәйлә, кешеләр чит илләргә күпләп чыга алмый башлады, акчалары янга калды, һәм алар сәламәтлекләренә игътибар итә башлады. Шуны да әйтеп үтәсе килә: клиникага килгән һәркем COVID-19 га тикшерелә. Хикмәт шунда: безнең клиникада бала тудыру йорты да бар, шуңа да без йөклә хатыннарга куркыныч тудырмас өчен, вируска каршы чараларга җаваплы карыйбыз.

– **Хәзерге заманда җәмгыятьтә тышкы кыяфәткә аеруча зур әһәмият бирелә. Сизнең өчен эштә иң мөһиме нәрсә? Пациентларның иминлегә хакына хезмәт итү өчен сезне олак еллар нәрсә илһамландыра?**

– Минем өчен иң мөһиме – клиентларның эмоциональ яктан канәгать калуы, бернәрсә белән дә чагыштырып булмый торган тойгылары. Барысын да исәпкә алганда, клиент гарантияле рәвештә югары класслы медицина ярдәме ала, аны тәжрибәле белгечләр игътибар белән алдынгы җитештерүчеләрнең иң заманча җиһазларында карый, шуңа да ул уңай нәтиҗәгә ышанып килә. Бу безнең хезмәтнең нигезе – клиентларның бездән канәгать булып китүе. Аларның бәхетле йөzlәре безгә алга таба да эшләргә этәргеч бирә. Алай гына да түгел, нәкъ менә пластик хирургия өлкәсендә без турыдан-туры 100 процентка эшләргә ниятлибез, чөнки биредә «сарафан» радиосы эшли, шулай ук эшнең ни дәрәҗәдә югары сыйфатлы итеп башкарылуы клиентның туры мәгънәсендә йөзенә язылган була – иң яхшы реклама шул!

ай саен Германия, АКШ, Италия, Испаниядәге хезмәттәшләр без белән конференцияләр уздырабыз, яңа технологияләр кулланабыз. Даими рәвештә вебинарлар карыйбыз, үзбез үткәрәбез, чит ил белгечләре белән тәжрибәләр алышабыз. Һәм безнең хирурглар тамчы да калышмый! Чит илдә яхшырак дигән стереотип дөрес түгел – безнең илдә пластик хирургия югары дәрәҗәдә. Клиентларның теләкләре дә төрлелә – хатын-кызларның яшь буласы, матур буласы килә, 25 яштан үк. Иң өлкән пациентыма 82 яшь иде – без аның бит тиресен тарттырдык. 1 битне яшәртә торган операцияләр олак – өчтән җиде сәгатькә кадәр ясала. Пластика – шактый зур финанс чыгымнары сорый торган процедура, бездә исә кайбер төр операцияләр, илебашкаласы белән чагыштырганда, арзанрак чыга. Клиентлар Мәскәүдән, Ульяновскидан, Себердән килә. Америкадан килүчеләр дә бар, маммопластика ясалалар – АКШта ул берничә тапкырга кыйммәтрәк чыга. Клиентларымызның 97 процентын нәфис затлар – хатын-кызлар тәшкил итә, эмма ир-егетләр дә елдан-ел активлаша бара. Әйтик, уңышка ирешкән эшкуарлар, дөүләт хезмәткәрләре һәм медиашәхесләр, ботокс һәм контурлы пластика ясатып, үзләренә югары статусын сакларга тели.

– **Сезнең медицина учреждениесендә тагын нинди операцияләр ясала? Иң югары нәтиҗәләргә ирешү өчен нинди җиһазлар кулланасыз?**

– Гомумән, без пластик операцияләргә бөтен төрән дә уңышлы башкарабыз – балалар операцияләре, сөт бизләренә, төзәтә һәм яшәртә торган операцияләр, пластика һәм жөйләргә төзәтә торган. Кагыйдә буларак, балаларга ото-пластиканы җиде яштан – мәктәптә үчәкләшә башлагач ясылар. Хәзерге вакытта аппаратлы косметология үсештә, һәм без һәр төрле яңалыкны актив рәвештә кулланабыз. Бездә ярты елга бер тапкыр югары класслы инженер-техниклар командасы җиһазларны тикшереп тора, алар клиникада даими штатта эшли. Медицина базарында иң яхшылардан санала торган Schtorc немец фирмасы җиһазларында эшлибез. Ул бик кыйммәтле һәм бик төгәл. Биредә мин шулай ук хирургия бүлегә мөдире дә, без бүсәргә ясала торган операцияләрдән алып, холецистостомиягә кадәр ясыйбыз.

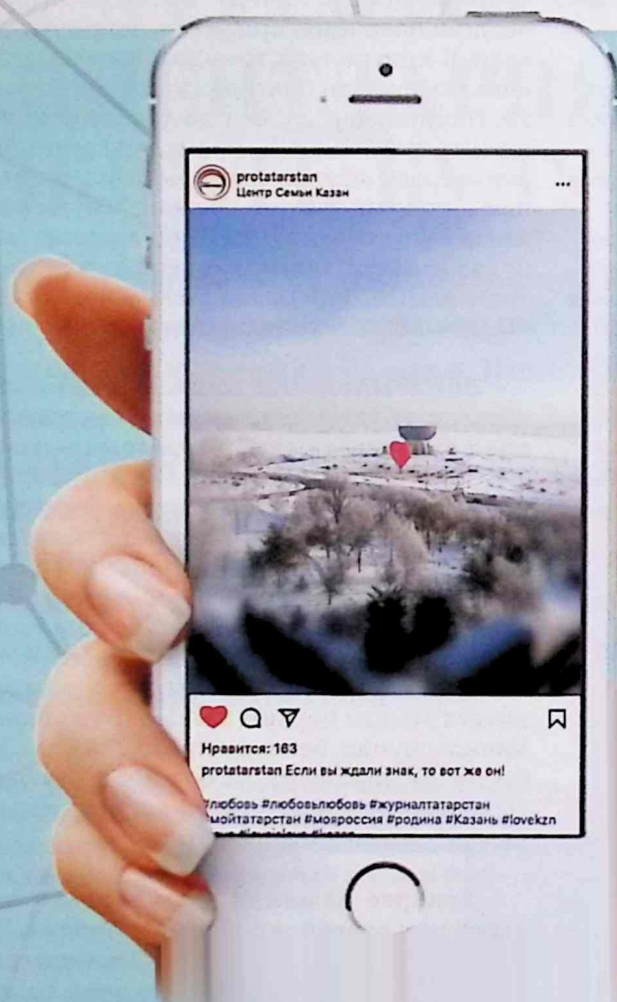
– **Клиника турында җентекләбрәк сөйләгез әле. Нинди дәвалау мөмкинлекләре белән тәэмин итә ул, һәм организмны тикшерү процессы ничек бара?**

– Безнең клиника – игътибарлы медицина клиникасы, югары дәрәҗәле медицина учреждениесе. Без пациентлары турында кайгырта торган билгеле «Мейо» клиникаларының Европа стандартлары буенча эшлибез. «Скандинавия» – иң яхшы клиникаларның берсе, клиент бездә

ЯНӘШӘБЕЗДӘГЕЛӘР ҺӘМ ЯКЫНДАГЫЛАР ТУРЫНДА

ТАТАРСТАН

TATARSTAN

@protatarstan

#ТатарстанВДеталях

#ЧитайТатарстан

#ЛюбимыйТатарстан

#ЖурналТатарстан

#ЖивиВТатарстане

Безнең Инстаграмда –
«Татарстан»ның йөрәге!

АКЫЛЛЫ
ГАМӘЛЛӘР

МӘНГЕЛЕК
КЫЙММӘТЛӘР

ИГЕЛЕКЛЕ

ЭШЛӘР

ИГЕЛЕКЛЕ
ЭШЛӘР

Бу санда
ТӘКЪДИМ ИТӘБЕЗ:

Татарстан
Президенты
матбугат
секретаре бәйрәм
хөрмәтенә **НИНДИ**
сый әзерләде
Онытыла барган
шөгыльләрне
КАЙДА эзләп
таптык
Татарстанның **НИЧӘ**
төзелеше ил буенча
иң яхшы 10 проект
исәбенә керде
Әлки районы
башлыгы **НӘРСӘ**
турында хыяллана

ЛИЛИЯ ГАЛИМОВА ГӨБӘДИЯ ПЕШЕРӘ

Якынлашып килүче Ватанны саклаучылар көне уңаеннан «Татарстан» журналы Татарстан Республикасы Президентының матбугат хезмәте җитәкчесе Лилия Галимова белән татар халык ашы – гөбәдия пешерде.

ХУҖАБИКӘ

ТР Президенты командасында иң гүзәл генә түгел, иң уңган да хатын-кызлар эшләвен «Татарстан» яхшы белә. Чираттагы мисал – безнең каршыбызда: Татарстан Президентының матбугат хезмәте җитәкчесе Лилия Галимова башына яулык бөркәнүгә, аш бүлмәсендә бөтен нәрсәгә жан керде... Күз ачып йомганчы, плитәдә дөгә пешә, куна тактасында камыр жәелә башлады, күңелне исә өйдә пешкән тәмле нигъмәтләрне көтү ләззәте биләде...

– Лилия, җитәкчелек итү һәм бәләш пешерүне ничек бер-берсенә яраштырып була соң?

– Җитәкчелек итү – шул ук эш бит ул. Мәсәлән, минем әнием инде 41 ел буге хастаханәдә эшли. Иртәнге сәгать 8 дә эшкә китә һәм кичке 5 тә кайта. Көн саен, өйгә кайтышлы, ул киберткә керә, чөн-ки аңа кичке аш әзерләү өчен продуктлар кирәк. Һәм бу гомер буге көн саен шулай кабатлана.

Ул моны бик тыныч кабул итә – эшне һәм көндәлек мәшәкәтләрне бер дә авырсынмыйча яраштырып яши. Бүгенге мөмкинлекләр исә көнүзгә тагын да җиңеләйтә: заказ бирсәң, теләсә кайсы ашамлыкны өйгә үк китерәләр. Шуңа күрә хатын-кызның тормышын икегә – йә йорт кына, йә эш кенә бүлүне дөрес түгел, дип саныйм. Бөтен нәрсәгә өлгереп була. Икенче бер нәрсә бар: хатын-кызларның кайберләре ашарга пешерергә ярата, икенчеләре яратмый. Әмма андыйлар өчен дә мөмкинлекләр җитәрлек: ярымфабрикатлар, эзер ризыклар, өйгә китереп биру... Хәзерге заманда мөмкин булмаган нәрсә юк, шунлыктан көнүзгә көннән-көн җиңелә бара.

ҺӘРВАКЫТ АЛГА!

– Сез ничек уйлыйсыз, журналист һөнәр дә үзгәрә, җиңелә барамы?

– Әлбәттә, үзгәрә. Кем өчендер бу процесслар бик җиңел үтә, кемгәдер исә кыенга туры килә. Журналист һөнәр бик тиз үзгәрүчән, даими яңарып торучан бит ул. Заманча тенденцияләр, яңа технологияләр, мәгълүмат табуның тизләнүе, гаджетлар, эшнең яңа форматлары, интернет – болар барысы да журналист эшенә сизелерлек үзгәрешләр кертә. Минемчә, безнең һөнәр – иң кызыклысы. Ул башкаларга охшамаган – күп еллар буге бер үк нәрсә белән шөгыльләнү түгел.

БЕЗГӘ КИРӘК БУЛАЧАК:

- атланмай – 250 г;
- йөзем – 250 г;
- корт – 300 г;
- маргарин – 180 г;
- кефир – 200 мл;
- йомырка – 5 данә;
- дөгә – 1 стакан;
- он – 3 стакан;
- тоз – 0,5 чәй кашыгы;
- камыр көпшәкләндергеч – 1 чәй кашыгы;
- сөт – 1 аш кашыгы.

инде. Син һәрвакыт укырга, өйрәнергә тиеш, алай-са беркемгә дә кирәгең булмайчак. Син һәрвакыт тизләнәргә тиеш, югыйсә материалың актуальлеген югалтачак. Журналистның яңа технологияләрне өйрәнми хәле юк, моның мең төрле сәбәбе бар. Ә син һәрвакыт алга барасың икән, бу үзгәчә рәхәтлек бирә.

БАСМА МАТБУГАТ ИНТЕРНЕТТАН УЗДЫРЫРГА ТЫРЫШМЫЙ

– Сизнеңчә, басма матбугатны нинди язмаш көтә, яңа технологияләрне үзләштерүдә иң алга китүчеләр аның көннәре санаулы, дип фаразлый бит?

– Газета редакцияләрендә интернет-басмалардагы һәм яңалыклар программаларындагы кебек оперативлык түгел, бәлки хикәяләү, анализлау осталыгы таләп ителә... Әлеге осталык журналист эшендә иң кирәклесе дә, аны саклау мөһим. Гаммәви матбугат чараларының һәр юнәлешенең үз төсмере бар. Һәм мин, бүген газеталарны беркем дә укымый, диючеләр белән килешмим. Бу дөрес түгел! Мин билгеле бер басманы көтеп алучы бик күп кешене беләм: аларга уку процессы, уку гадәте мөһим – газетаны, журналны тизрәк карап чыгу, иң кызыклы мәкаләне сайлап уку, ләззәтләнү, башкаларга да укырга тәкъдим итү... Басма матбугат, бер мизгеллек яңалык кебек, эфирга, галәмгә чыгып китеп югалмаячак. Аны һәрвакыт үзгәчә сакларга, кемгәдер күрсәтергә, бүлүк итәргә, истәлеккә сакларга мөмкин. Базарда басма сүзгә төрле вариацияләре никадәр күбрәк пәйда булса – укучылар өчен шулкадәр яхшырак. Интернетны үз иткәннәр интернеттан укый, газета-журналларны яратканнар – басма матбугатны укый. Һәркем үз кызыксынуын һәм ихтияжын баса, бөтен кешене бер калыпка салырга кирәкми. Гаммәви матбугат чараларының теге яки бу формалары, әлеге ихтияжны канәгатьләндерү өчен, барыбер яшәргә

тиеш. Мин, басма матбугат һәрвакыт нәшер ителер, дип уйлыйм. Ихтимал, хәзерге интернет-басмалар кебек бик күп булмас алар. Әмма аларның бурычы – интернеттан уздыру түгел, бәлки сыйфатлы материал әзерләү. Табигый ки, әгәр кемнәндер ниндидер яңалыкны шул мизгелдә үк беләсе килә икән, ул интернетка мөрәжғәт итәчәк. Ә инде ниндидер тирән, кызыклы, мавыктыргыч, үзгәчә кушылып хыяллана, фикер йөртә торган мәкалә укыйсың килә икән – бу БАҖЫ ТИК газета яки журнал гына булырга мөмкин.

– Үзбөз житештергән һәм өстебөзгә һәр тарафтан чиләкләп койган яңалыклар яңгыры безне акыллырак итмә?

– Сизнең каршыгызда гаять күп яңалык житештергән һәм житештерүче кеше басып тора. Бу миңа ничек тәэсир иттеме? Биредә эш акылда түгел, бәлки хәбәрдарлыктадыр, дип уйлыйм, чөнки без һәр вакыйганы белеп торырга тиеш. Чынлыкта хәзер инде хәбәрләрне журналистлар гына түгел, без барыбыз да тудыра. Социаль челтәрләрдә безнең һәркайсыбызның аккаунты бар, алар аша без бер-беребезгә даими рәвештә ниндидер яңалык тапшырабыз. Бүген бу – бик киң таралган күренеш: урамда ниндидер кызыклы нәрсә күрсәләр, кешеләр аны фотога һәм видеога төшерә, социаль челтәргә урнаштыра һәм мәгълүмат чыганагына әйләнә – аны башкаларга ирештерә. Без үзбөзгә социаль челтәрдә шул мәгълүмат белән танышабыз... Шунлыктан, минемчә, хәбәрләрнең күп булуы начар түгел, тик менә мөһим яңалыкларны мәгълүмати чүп-чардан аера белергә кирәк. Чөнки әлеге чүп-чарның безнең интеллектны зәгыйфьләндерүе дә ихтимал.

ДӨНЬЯ БЕЛӘН МӘГЪЛУМАТ ХУЖАСЫ ИДARЭ ИТӘ

– Бүген мәгълүмат – иң зарур продуктмы? Пандемиянең беренче көннәрендәге карабодайдан да кирәгрәкме?

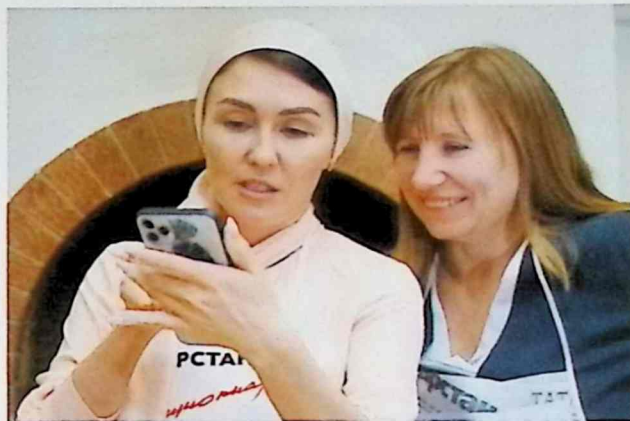
– Соңгы елларда тарихның сәяси вакыйгаларга бәйле үсешен исәпкә алганда, бу һичшиксез шулай. Без аны инде мәгълүмат дәрәжәсендә үк аңлыйбыз. Һәм «Кем мәгълүматлы, шул дөнья белән идарә итә» гыйбарәсе бүген бөтенләй башка мәгънә ала башлады. Чөнки без геосәяси майданда сәясәтчеләр, башка илләр арасында глобал үзгәрешләр баруын күреп торабыз... Гаммәви мәгълүмат чараларынан башка исә без анда нәрсә булганны белмәс идек. Бу биредә дә, анда да карарлар кабул итүгә йогынты ясый. Ягъни, һичшиксез, мәгълүмат, бигрәк тә эксклюзив булганда, бүген шактый сакраль мәгънәгә ия. Аның кем кулында булуы исә – икенче мәсьәлә. Чөнки тиешсез кулга эләккән очракта зур зыян китерергә мөмкин. Мәгълүмат белән бик сак эшләргә кирәк. Соңгы елларда без фейк-ньюс тенденциясеннән никадәр зыян күрдүк! Кайвакыт, хәтта ниндидер ялган хәбәрне кире какканда да, моның инде беркемгә дә кирәге калмавын ачыклайбыз. Минем көн саен бик күп мәгълүмат белән эш итүемне исәпкә алганда, укучыларга киңәшем шул: бер үк хәбәрне төрле чыганақлардан укырга тырышыгыз – чагыштырыгыз һәм кабат-кабат тикшерегез. Минем эшемнең асылы да нәкъ менә шул инде.

МӘГЪЛУМАТ БИРУ ГЕНӘ ТҮГЕЛ, Ә НӘТИЖӘ ӨЧЕН ЭШЛӘУ

– Сезнең өчен гаммәви матбугат чараларында һәм матбугат хезмәтендәге эш арасында сизелерлек аерма бармы? Озак вакыт буе болай саналган бит: янәсе, гаммәви матбугат чараларында эшләүчеләр төп көчен мәгълүмат табуга тотта, ә матбугат хезмәтләрендә эшләүче журналистлар, киресенчә, мәгълүматны ничек тә алардан яшерергә тырыша.

– Әлбәттә, болар икесе ике төрле бурыч. Әмма ун ел буе яңалыкларда эшләү тәҗрибәм нык булыша, чөнки мин иң әүвәл журналист буларак ффикерлим. Ә яңалыклар эзерләүчедә эшли-эшли бер сыйфат барлыкка килә – һәрвакыт мәгълүматка шикләнеп карау. Ул тормышта булыша да, комачаулый да. Мин нинди дә булса хәбәр укыйм, нинди дә булса яңалык күрәм яки миңа нәрсә дә булса сөйлиләр икән, иң әүвәл аңа шикләнеп карыйм. Моның чыннан да шулай булуына инану өчен, миңа әлеге яңалыкны берничә тапкыр тикшереп карарга кирәк. Һәр көн иртәнге киңәшмә вакытында Рөстәм Нургалиевичны республикадагы хәлләр белән таныштырам, кайда нәрсә язучыларын, моңа кешеләрнең фикере нинди булуын, Татарстан турында федераль медиада ничек язучыларын, республикабызны кайларда телгә алуларын хәбәр итәм... Бу минем һәр иртәне һичшиксез эшләнәргә тиешле эшем, һәм минем ялгышырга хакым юк.

Президентка житкерәсе мәгълүмат абсолют төгәл булырга тиеш. Ул бөтен вак-төякне һәм детальләрне җентекләп тикшерә, күп сораулар бирә, төпчәнә, аныкый. Ягъни мин бар сорауга да җавап бирергә эзер булырга тиеш. Чөнки безнең Президентыбыз – хәбәрдар, киң карашлы кеше, һәм хәбәр итәсе яңалыкны ул инде миңа кадәр үк белергә мөмкин. Минем шикләнүләрем һәр яңалыкны кабат-кабат тикшерергә, барлык детальләрне җентекләп ачыкларга булыша. Бу көн картинасын күзаллау мөмкинлеген бирә, без аңа яңалыкларны бары нидер хәбәр итү өчен генә житкермиз бит. Әлеге яңалыкларга нигезләнеп, еш кына бик мөһим карарлар кабул ителә. Халыкка, тармакларга ниндидер ярдәм чарасына бәйле карарлар. Кайвакыт бу – республика халкының күпчелегенә кагылышлы глобаль яңалыклар, ә кайчагында исә – чыннан да президент игътибарына лаеклы бердәнбер кешенең бердәнбер тарихы булырга мөмкин. Бу мәгълүмат бирү генә түгел, ә нәтиҗә өчен эшләү.

– Татарстан Президенты матбугат хезмәтендә барлыгы ничә кеше?

– Турыдан-туры оештыру белән шөгыльләнүчеләр нибары алтау гына. Әмма безнең техник хезмәткәрләребез күп: фотографлар, видеографлар – турыдан-туры трансляцияләр алып баручы һәм социаль челтәрләр белән эшләүче кешеләр...

– Президентның эш сәфәрләре бик күп. Сез һәрвакыт аны озатып йорисезме?

– Операторлар һәм фотографлар алмашына, ә мин үзем барысына да өлгерергә тырышам. Кайвакыт кына коллегаларым алыштыргалый.

– Ягъни барыгызның да алмаштыручысы бар, ә Президентыбыз берүзе барысына да ничек өлгерә соң? Графигы бик тыгыз бит аның.

– Мондый киеренке графикка авылда үскән кеше генә чыдый ала. Татар авылы нинди соң ул? Анда бик иртә йокыдан торасың, чөнки, беренчедән, һәр гаиләдә мал-туар бар һәм аларны карарга кирәк. Авыл халкы таң атканчы тора һәм, эшкә киткәнче, терлекләрен ашатырга, асларын чистартырга тиеш, хатын-кызлар исә гаиләгә иртәнге аш әзерли, балаларын мәктәпкә озата һәм аннары гына үзләре дә эшкә китә. Ябалакмы син яки тургаймы, мөһим түгел – авылда тугансың икән, димәк, башка вариант юк. Бу – яшәү рәвеше. Эштән соң кабат йорттагы мәшәкәтләр көтә. Ягъни бу сиңең туган мохитең. Анда кемдер эшләп, кемдер ял итеп ята алмый. Авыл гаиләсендә һәркем балачактан хезмәткә өйрәтелгән. Минемчә, Президентыбыз башка яшәү рәвешенең ничек булуын белми дә, холкы да шундыйрак. Аңа бөтенесен тиз эшләргә кирәк, нәтиҗәсә шундук күренерлек булсын. Әгәр ул сиңа нинди дә булса эш йөкли икән, уйланып торырлык вакытың юк, син аны тиз арада башкарырга тиеш, чөнки Рөстәм Нургалиевич теләсә кайсы вакытта аның ничек үтәлешен тикшерергә мөмкин. Нинди дә булса тагын бер эш тә өстәргә мөмкин әле. Бу өзлексез процесс. Безнең эштә иң рәхәтә – нәтиҗәне күрү. Син бик күп кешенең ниндидер глобаль проблемаларының чынбарлыкта ничек хәл ителүен күрәсең. Инде өметсез тоелган бурычлар күз алдында хәл ителә, чөнки ярдәмчеләр, команда, барысы бердәм булып, җиң сызганып эшкә керешә. Президентның барлык тармакларда да бик күп талантлы ярдәмчеләре бар. Уртақ көч тауны күчәргәч, икенчесенә тотынабыз. Мондый команданың хәленнән килмәслек бернәрсә дә юк.

АЛЛАҢ ИРТҮК ТОРГАННЫ ЯРАТА

– Сер булмаса әйтегез әле, Сез иртән сәгать ничәдә уянасыз?

– Мин 5.45 сәгатьтә торам. 7.00 сәгатьтә мин инде эштә булам. 8.00 сәгатьтә кече киңәшмәдә бүгенге көнгә планнар һәм оператив яңалыклар тикшерелә. Мин – беренче докладчы, көн картинасын сурәтләп бирәм. Хәзер иртәнге киңәшмәләрдә республикада коронавирус буенча санитария-эпидемиология вазгыяте, ничә очрак теркәлү, бу кешеләрнең хәле, хастаханәләрдә эшнең ничек торы, авыруларга ничә урын кирәклегә һ.б. турында да хәбәр ителә. Аннары инде агымдагы киңәшмә башлана: чаралар, Казан, районнар буенча сәфәрләр. Жәен көненә өчәр районга бара идек, кичкә әле Казанда да берәр чара планлаштырылган була. Барлык чаралар төгәлләнгәч кенә, эш көне дә тәмамлана. Шуңа сәгатьтән шуңа сәгатькә кадәр эшлибез дә, аннары теләсә нишләсәннәр, дигән тәртип түгел. Юк. Йокларга эш беткәч кенә ятарга туры килә. Шулай да 6-7 сәгать йокларга тырышам.

– Ә каян көч аласыз?

– Минем көчсез калганым юк. Көч туплау урыны – туган йортым һәм эти-әнием. Һәм гомумән, мин шундый энергетика атмосферасында, шундый актив кешеләр белән эшлим, көч кимем, ә киресенчә, өстәлә генә бара. Тагын бер кабатлыым инде, бигрәк тә эшнең нәтижәсен күргәндә рәхәт. Эшсез озак тора алмыйм, эчем поша башлый. Минем дә тәрбиям авылыныкы бит. Кем татар авылында үскән, башкача булдыра да алмый. Үзе дә эшләрчәк, янәшәдәге һәркемне дә эшләргә мәжбүр итәчәк.

– Димәк, без, татар авылында тәрбияләнү төбәгебез үсешенә ярдәм итә, дигән нәтижә ясый алабыз. Чөнки Аллаһы Тәгалә иртә торучыларны ярата.

– Әлбәттә.

РОБОТМЫ, ӘЛЛӘ УНИВЕРСАЛЬ ЖУРНАЛИСТМЫ?

– Хәзер, яманаты чыккан пандемия вакытында, хәер, инде аңа кадәр дә, күп һөнәрләр юкка чыга. Сатучы, кассир, машинистларны роботлар кысрыклап чыгара... Сөз ничек уйлыйсыз, робот журналистны алыштыра аламы? Менә Сөзне, мәсәлән.

– Эре федераль мәгълүмат агентлыкларында аналитика таләп ителмәгән яңалыкларны язучы системалар бар инде. Кайчан да булса бу һәр һөнәргә дә кагылачак. Әлбәттә, кеше кулы һәм кеше баш мие өлгерә алмаган мәгълүмат агымы өчен коры фактуралы хәбәрне оператив житекерә торган автоматлаштырылган системалар кирәк. Бу журналистика өчен бернинди куркыныч та тудырмай. Телевидениедә, мәсәлән, күптән инде зур төшерү төркеме таләп ителмәгән эш форматына күчтеләр. Хәзер кесә телефоны күп нәрсәгә сәләтле. Аңарда сыйфатлы видео һәм фото төшереп була. Журналист универсал кешегә әйләнә: ул интервью да ала, шуңа телефоннан эфирга да чыга, хәбәрне дә яза. Бөтен 2020 ел бие минем кулымнан телефон төшмәде. Даими рәвештә төрле сәфәрләрдә, районнарда булдык. Пандемия пигында, әлбәттә, өйдә утырырга туры килде. Үзизоляция вакытында мин кызыклы тәҗрибә үткәрдәм. Үземнең һәр пәнжешәмбе уздырыла торган брифингларымны мин өйдән үткәрдәм. Айпад аша элементгә чыгам да, ютуб буенча барлык журналистлар кушыла, мин сөйлим. Мәгълүматны телефон аша алам: сораулар жибәрәләр дә, мин барысын да хәл итәм. Ягъни бу шундый абсолют дистант булды: безнең һәр-кайсыбыз өйдә утырды, тик без зур эш башкардык. Бу безнең бүгенге чынбарлык, аннан куркырга кирәк түгел. Тиз арада үзгәрергә өйрәнү таләп ителә. Заманга яраклашырга, мәгълүматны вакытында бирә белергә кирәк. Жәен, операторның видео төшергәннен көтеп тормыйча, бер көндә өч районнан оператив хәбәр эзерләргә кирәк булды. Барысын да телефоннан эшләдек: текст язбыз, яңалыкны сайтка эләбез, чатка жибәрәбез – һәм 5 минуттан яңалык барлык мәгълүмат агентлыклары тасмасына элгә. Якин киләчәктә безнең барыбызны да шундый форматтагы эш көтә. Бу роботның хәленнән килерме икән? Юктыр, мөгаен. Идеяләрне, креативлыкны, кешеләр арасындагы ихлас мөнәсәбәтләрен бернинди робот та алыштыра алмый. Робот безнең Президентыбыз белән дә уртакт тел тапмастыр. Рөстәм Нургалиевич еш кына стандарт булмаган карарлар кабул итә – бу исә теләсә нинди роботны тиз арада аптырашта калдырачак.

«КАРЬЕРА» РЕЦЕПТЫ

– Яшь журналистка ничек итеп Президентның матбугат хезмәте житекчесе дәрәжәсенә күтәрелергә? Лилия Галимованың «карьера» рецепты бармы?

– Һәркемнең үз юлы инде. Мин алтынчы сыйныфтан башлап газетага мәкаләләр яздым. Бервакыт этинең коллегасына үземнең журналист

булырга теләвемне әйттем. Ә аның килене Казанда телевидениедә эшли икән, кызыксынсаң, кил дэ журналистларның ничек эшләгәннән кара, диде. Мин Казанга килдем, «Яңа Гасыр» телевидениесендә (ТНВ) яңалыклар хезмәтен Резида Галимжан кызы Макуева житәли иде. Ул биргән биремне жиренә житкереп үти дэ алмадым кебек... Мин университетка укырга кергәндә, ул инде Дәүләт Советы матбугат хезмәтендә эшли иде, үземне стажировкага алуын үтендем. Һәм яхшы кулга элөктем. Анда коллектив искиткеч иде – мине кызлары кебек кабул иттеләр. Алдан ук әйттеләр: практиканың ике варианты бар – йә без бер-беребезгә комачауламыйбыз, тиешле вакыт үткәч киләсәң дэ, без синең кирәкле кәгазьләреңә имза куеп жибәрәбез. Яисә безнең янда күп нәрсәгә өйрәнәсәң. Шулай итеп, мин анда дүрт елга калдым. Журналистика факультетының телевидение бүлегендә укыдым һәм шул ук вакытта эшләдем дэ. Миңа шактый житди биремнәр бирделәр – халыкара чаралар, Европа Советының мәдәният комитеты утырышларын уздырдык... Жәйге практикамы телевидениедә үттем. Университетны тәмамлагач, ВГТРК га эшкә килдем. Башта хәбәрчә, аннары махсус хәбәрчә, аннары продюсер булдым... Бераздан рубрика авторы, аннары алып баручы, аннан соң мәгълүмат хезмәте башлыгы урынбасары, аннары мәгълүмат хезмәте башлыгы, директор урынбасары булдым. Ягъни 10 ел эчендә мин үземне телевидениедә эшнең бөтен форматында сынап карадым. Аннары Президент Аппаратында мәгълүмат белән эшләү, шәрехләү юнәлеше оештырылды, һәм мине Рөстәм Нурғалиевич янына республика житәкчелеге кабул иткән мөһим карарларны шәрехләүче рәсми вәкил сыйфатында чакырдылар.

100 ЕЛГА БЕРЕНЧЕ

– Үзегезнең журналистлык юлын башлаганда, моннан 10 ел элек, Сез моңа охшаш берәр нәрсә турында хыялланган идегезме?

– Әлбәттә юк. Мин бүген Президент Аппаратында эшләгән вази-фа юк иде әле. Хәер, андый һөнәр дэ юк иде. Рәсми вәкил – бары тик аралашу өчен җаваплы кеше, ул журналистлар аша халыкка теге яки бу карарның ни өчен кабул ителүен, киләчәктә нәрсә буласын аңлата. ТАССР төзелүнең 100 еллыгына эзерләнгәндә, оештыру комитеты утырышында мин Минтимер Шәриповичны

очраттым, һәм ул үзенә генә хас зирәклеке белән миңа: «Ә беләсезме, ТАССРның 100 еллык та-рихында бу һөнәрне үзләштерүче беренче кеше син бит!» – диде.

Һөнәр минем өчен чыннан да яңа иде. Элегрәк мин, гомерем буге телевидениедә эшләгәчкән, дип уйлый идем. Әмма телевидение – даими рәвештә «яңа кан» кереп торырга тиешле урын, эш хәтта яшәтә дэ түгел, ә яңа кешеләрдә, аларның гадәти әйберләренә яңа караш белән, яңача ясаула-рында. Бу мөһим. Һәм гомумән, теләсә кайсы эштә әледән-әле селкенгәләп алу һәм үзгәрү мөһим, алайса ул туйдырырга мөмкин бит.

ҺӨНӘРМӘНДЛЕК ЭТАЛОНЫ

– Сез, мөгаен, яңа гына укуын тәмамлаган жур-налистлар белән еш очрашасыздыр. Күп кенә гаммәви мәгълүмат чаралары яшьләргә эшкә алырга теләми, алар начар эзерлекле, бөтен нәрсәне бутый, хаталы яза, дип зарлана. Янәсе, элегрәк исә журфак тәмамлаучылар акыллы-рак, төплерәк булган!.. Сез әлегә фикер белән килешәсезме?

– Мин барлык яшь журналистларга бәя бирә алмыйм. Үзем очрашканнары бугеңа фикер йөрткәндә, яшьләр белән генә түгел, күп еллар шул өлкәдә эшләүчеләр белән дэ проблемалар килеп чыга. Без шундый гаять зур мәгълүмат агы-мында эшлибез һәм яшибез ки, шунлыктан кай-вакыт нәрсәгәдер игътибар житеп бетми, хаталар жибәрелә. Яшьләр – АНДЫЙ ТҮГЕЛ. Алар өчен без дэ АНДЫЙ ТҮГЕЛ. Без – төрле буын. Алар-ның мәгълүматка таләпләре башка, эш ысуллары һәм формалары башка, нәрсәнең мөһим, нәрсәнең мөһим булмавына мөнәсәбәтә башка. Әйе, хаталар бар, әмма без барыбыз да ялгышлардан сабак ала-быз. Бу куркыныч түгел, дип саныйм. Бу чыннан да башка буын. Мин кайвакыт алар белән аралашам, кайберләре үзләренең тормышка карашы белән генә дэ таң калдыра. Гаҗәпләнәм – алар бөтен нәрсәне үзләренчә кабул итә. Безнең кебек түгел. Безнең үз кыйммәтләребез, хәтта һөнәр сайлауда да. Мин шундый гаиләдә тәрбияләнгән ки, анда кешенең, минем әнием кебек, гомере буге бер урында эшләве һәм хезмәт кенәгәсендә бер генә язуы булу абруйлы санала иде. Бу – ул заманның һөнәрмәндлек эталоны. Ә бүгенге буын бер-ике ай эшләргә дэ, ошамаса, бик җиңел генә икенче эшкә күчәргә мөмкин. Хәтта акчасы азрак булу да туктатмый аларны. Әгәр аларга эш канәгать-лек китерми икән, эшләмәячәкләр, чөнки кызык түгел. Бөтенләй башка кешеләр, бөтенләй башка кыйммәтләр хәзер.

ХАТЫН-КЫЗ ЭШЕ ТҮГЕЛ?

– Журналистика – бүген беренче чиратта сәясәт ул. Сезнеңчә, Татарстанда хатын-кыз сәясәи карь-ера ясый аламы? Әллә бу шулай да хатын-кыз эше түгелме?

– Беренчедән, хатын-кыз, нинди генә эш белән шөгыльләнмәсен, кем белән генә житәкчелек итмәсен, хатын-кыз булып калырга тиеш. Бу мө-

Һим. Рөстәм Нургалиевичның ярдәмчеләре арасында һөнәри яктан бик көчле хатын-кызлар шактый. Алар әйләнә-тирәдәге тормышны структуралап һәм глобаль үзгәртүгә сәләтле. Наталия Фишманга гына карагыз – ул агымдагы эш белән генә шөгыйльләнми бит, ә бик күп кешенең тормышын яхшы якка үзгәртә. Хатын-кыз җитәкченең нинди нәтиҗәләргә ирешә алуына бер дигән мисал түгелмени бу?! Бу һәр ир-атның да хәленнән килерлек түгел әле. Һәм андый хатын-кызлар бик күп: аларның эше күренеп тормаса да, республикадагы глобаль үзгәрешләргә һәм анда яшәүчеләр тормышына гаять зур йогынты ясый. Шунлыктан мөселман төбәгендә яшәүче хатын-кыз өйдә утырырга тиеш дигән стереотип – сафсата. Татарстан җитәкчелегендә мондый харафатларга ышанучылар юк. Рөстәм Нургалиевич – заманнан алдарак та бара торган кеше. Аның өчен кешенең җенесе мөһим түгел – ә менә аның үзе эшләгән җирне яратуы, хезмәт сөюе, республика өчен нәрсә дә булса эшләргә сәләтле булуы мөһим.

– Кемнәр ризыкны тәмлерәк пешерә? Ир-атлармы? Гүзәл затлармы?

– Мин ир-атлар эзерләгәнне яратам: нигәдер алар пешергән тәмлерәк тоела. Мин үзем ашарга пешермәү мөмкинлеге туса, аннан рәхәтләнеп файдаланырга яратучы һәм башкалар эзерләгәнне тәмләп ашаучы хатын-кызлардан.

– Ә башкалар пешергән ризыклардан иң яратканы нәрсә?

– Мин үзбездә гомумән бик бәхетле кешегә саныйм, чөнки без иң тәмле ризыклары белән дан казанган Татарстанда яшибез. Гөбәдия яратам. Аның майлы булуын яратам – авызда эерлек булсын. Мантий, токмач яратам. Бала вакыттан яраткан ризыгым – бәрәңге пәрәпече. Аны авылда дәү энием мичтә пешерә иде. Хәтеремдә, дәү эни бик иртә тора, ашарга пешерә, ә мине искиткеч тәмле исләр уята. Аның мич янында кайнашуы, коймак пешерүе һаман күз алдымда... Бөтен нәрсә бик тәмле иде.

КРЕАТИВМЫ, ӘЛЛӘ ПИАРМЫ?

– Лилия, Сез безнең Президентның матбугат хезмәтен җитәкләүче тәүге хатын-кыз...

– Беләсезме, кайбер матбугат чаралары моны шундый зурлап язып чыккач, рәхәтләнеп көлгән идем. Әйтерсез лә, мин космоска очканмын! Әйе, миңа кадәр ир-атлар эшләгән. Ә шуннан ни?

– Берни дә түгел... Хатын-кызның язмышы шундый инде аның – үз шәхесенә игътибар җәлеп итү, бернишләп тә булмый! Менә безнең журналның 100 еллык тарихында аны беренче тапкыр хатын-кыз – Диләрә Байчурина җитәкләгәч, аның шәхесенә дә әлегәчә күрелмәгән игътибар бирелгән иде. Һәм хатын-кыз булган өчен генә түгел, бәлки журналга күп яңалык һәм креатив керткәнгә күрә дә. Ул чакта безнең сайтыбыз пәйда булды... Ә сез, ярар алайса, хатын-кыз буларак түгел, ә бәлки яңа матбугат секретаре буларак, нинди яңалыклар керттегез?

1 Пешерәбез!

2 Чистартабыз!

3 Басабыз!

4 Жәябез!

5 Майлыйбыз!

6 Куябыз!

7 Салабыз!

8 Сибәбез!

9 Турыйбыз!

10 Өстибез!

11 Майлы булсын!

12 Каплайбыз!

13 Бөрәбез!

14 Мичкә тыгабыз!

15 Телибез!

– Без хәзер Рөстәм Нургалиевич журналистлар белән үткәрә торган матбугат очрашуларының форматын үзгәртәбез. Былтыр 8 Мартка багышланган очрашуны перинаталь үзәктә үткәрдек. Бәби тудыру системасының ничек эшләвен, житлекми туган сабыйларны үстерү мөмкинлекләрен күрсәттек. Журналистларның икенче төркемен имәктәп ашханәсенә илтәп, республикабыздагы башлангыч сыйныф укучыларын бушлай кайнар ризык белән тәэмин итү системасының ничек эшләвен күрсәттек. Аннары барыбыз бергә жыйналдык та, Рөстәм Нургалиевич аларның сорауларына җавап бирде.

Быелгы Яңа ел алды матбугат очрашуын ТАССРның 100 еллыгына ачылган объектларның берсендә – яңа Милли китапханәдә үткәрдек. Китапханәне Милли-мәдәни үзәккә күчерү Президент карары иде. Әлеге карарга каршылар бик күп булуы да сер түгел. Әмма китапханә җәлеп итү урыны буларак та, җәмәгәт майданы буларак та искиткеч матур килеп чыкты.

Президентның Яңа ел белән котлавының форматы да яңартылды. Без аны телевизион студиядә түгел, урамда яздырдык. Кремль ярындагы чыршы янында ул ихласрак килеп чыкты. Төп эшемнән тыш, минем бурыч – пиар оештыру да, Президентны ничек бар шулай күрсәтү. Без зур житәкчеләрне телевизордан күргәнчә генә күзалларга күнеккән. Ә минем менә аның холкын, эш алымнарын күбрәк ачасым, күрсәтәсем, аңлатасым килә... Чөнки бу кызыклы, гыйбрәтле, халык белергә тиешле нәрсә. Шунлыктан очрашуларның яңа форматын уйлап табабыз да инде, аларда житәкчебезнең сыйфатларын ничек тә тулырак ачарга омтылабыз. Аңа безгә ышануы өчен рәхмәт. Ышанычын ничек тә акларга тырышабыз.

ЗЭҢГӘР ШӘЛ

– Менә шулай экренләп Президентның Яңа ел алдынан үткәргән матбугат очрашуында Сөз бөтен кешене дә таң калдырган «зәңгәр шәлгә» дә килеп життек. Ул Сөзнең гардеробга ничек пәйда булды?

– Өлкәнәйгән саен үзенең тамырларыңа якыная барасың икән. Мин классик татар гаиләсендә туып-үстем, жәйләрне авылда үткәрә идем, һәм минем өчен «татарлыкны» чагылдыра торган ниндидер традицияләр, ниндидер әйберләрнең вакыт үткән саен кадере арта бара. Былтыр мин гажәеп хатын-кыз – рәссам һәм тегүче Луиза Скипина белән таныштым. Миңа 30 августка, ТАССРның 100 еллыгын бәйрәм итүгә, ашыгыч рәвештә милли үзенчәлекле киём тектерергә кирәк иде. Чарага өч көн кала. Һәм ул тегеп өлгертте! Мин аны алырга нәкъ өч көннән килдем һәм күрүгә аһ итем – ул модалы да, үзенчәлекле дә, милли бизәкләр белән дә иде. Ә мин бит үземнең ни теләгәнәмне дә жентекләп аңлатмаган да идем. Зәңгәр төстәге киём тегүен генә үтәдем. Сөйләшә башладык та, нигәдер Кәрим Тинчуринның «Зәңгәр шәле» исемә төште. Шуннан образ туды. Мин бу спектакльне караганым юк, әмма китабын укыганым бар. Анда татар авылы һәм мавыктыргыч мәхәббәт тарихы бик кызыклы сурәтләнә. Минем төс-кыяфәтем шул образның заманча гәүдәләнешә иде.

Милли колорит – бик матур һәм оригиналь ул. Без шундый заманда яшибез, беркемне бернәрсә белән гажәпләндерә алмыйсың, бөтен нәрсәне сатып алып була. Минем балачагымдагы кебек кытлык юк, ул вакытта исә әнием миңа киёмне үзенең иске күлмәкләреннән тегә иде.

– Чираттагы матбугат очрашуында нәрсә белән гажәпләндерергә җыенасыз?

– Журналистларны гажәпләндерүе кыен. Әмма хәзер инде моннан берничек тә котылып булмый, тырышырга туры киләчәк... Һәм кайбер фикерләр бар да инде. Әмма бу әлегә зур сер!

Татарстан журналистлары Президентның чираттагы матбугат очрашуын көткән һәм анда ничек таң калдырачакларын фаразлаган арада, «Татарстан» журналы инде гажәпләнә һәм яңа гына мичтән чыккан гөбәдия белән сыйлана! ТР Президенты матбугат секретаре шәхсән үзе пешергән чын татар гөбәдиясе бу! Безнең ашыбыз тәмле булсын, ә сезгә «зәңгәр шәлле» шеф-пешекченең ихлас котлауларын һәм теләкләрен житкәрәбез! ■

«Татарстан» журналын
укучыларга
мәхәббәт тигесем!
Үзегнең акыңны юзгә
ератмиз!
Үз эшеңне ератмиз!
Үзег җиңгән урынна,
туган тыңгыңне
ератмиз!
Ис изге тәҗкәр белән,
Милә Талимова

Язманың видео-
варианты да бар.

Автор: Руфия Фазылова

ЙОН ЭРЛӘУ

«ТАТАРСТАН» ЖУРНАЛЫ
ТӘКЪДИМ ИТӘ: «ӘБИДӘ КУНАКТА!»

**Халкыбызны әйтәм, уңган да, булган да соң!
Паласын да суккан, оекбашын да бәйләп
кигән, казан асып, ашын да пешергән,
маен да язган. Ә бүген безгә бу эшләрне
эшләү түгел, хәтта сөйләү дә ят. Нишләмәк
кирәк, заман белән бергә аерым шөгильләр
(сүзләр дә) тарих шүрлегенә урнаша бара...
«Татарстан» журналы әнә шул ата-бабадан
калган затлы һөнәрләрне, шөгильләрне
барларга булды. Яшь буын да колагына
киртләп куйсын. Оныткан булсак, яңартыйк!**

КАБА

Балык Бистәсе – шәл бәйләүчеләр ягы буларак дан казанган район. Биредә сабыллар бишкәтә ятканда ук шәл бәйләргә өйрәнә, дип мазәклиләр. Бишкәтә ятканда ук түгел инде түгелен, тик кул арасына керә башлауга, әниләр, дәү әниләр кыз балаларга инә тоттырган. Шулай итеп, узыша-узыша, өч буын шәл, йон оекбаш бәйләгән.

Балык Бистәсендә бүген элеккеге кебек шәл бәйләмиләр инде, чөнки сорау кимегән. Тик барыбер биредә хатын-кызлар кичләрен кул эшеннән башка уздырмый. Кем әйтмешли, эш канга сеңгән.

Олы Елга авылында яшәүче Дания апа Хөснетдиновада әле бу яшендә дә бер көн тик тормый – йон эрли, бәйли, сәйләннән картиналар ясый... Ә өендәге гөлләре! Гөлбакча диярсен! Хәтта чын ананас та үсеп утыра.

– Ананасны ашагач та, яфраклы ягын кисеп алып чүлмәккә утырткан идем, шуннан үсеп китте, – диде әбекәй.

Дания апа без килгәндә йонны, кабаны эзерләп куйган иде. (Үзе дә матур яулык, шәлләрен бәйләп, хаждан алып кайткан күлмәкләрен кигән.)

Сүзне озакка сузмый, эшкә керештек: иң беренче йонны язарга кирәк.

– Язгы йонны гына эрлиләр, чөнки көзгесен эрләп булмый, кыска ул. Анысы итек басу өчен генә ярый, – диде Дания апа.

Йонны язу әллә ни авыр эш түгел, чүпләрен аласың, кабартасың. Иң катлаулысы – эрләү. Әбекәбез язган йонны кабага беркетеп куйды. Каба – агачтан ясалган махсус җайланма ул. Аның очына тимер инә беркетелә. Бу йон кабадан төшпә китмәсен өчен кирәк. (Аерым якларда каба инәсез дә була.)

Хужабикә эш барышында үзенә кабагына бәйле тарихны да сөйләп бирде:

– Тормышка мин Яңа Чишмә районының Зирекле авылына чыктым. Ун ел яшәгәннән соң ирем үлеп китте. Тугыз һәм алты яшьлек улларым белән тол калдым. Аннан балаларымны ияртеп яңадан туган якка – Олы Елгага әйләнеп кайттым. Ә бу кабаны миңа Зиреклеге килең булып төшкәч, күрше бабай ясап биргән иде. Ул заманда да бөтен гаиләгә, күрше-тирәләргә йон эрләдем. Әлеге каба миңа бик якын, яшьлегем, балаларымның әтисе белән яшәгән елларның якты бер истәлегә. Шуның өчен дә Зирекледә калдырмадым аны...

ОРЧЫК

Йон эрләгәндә тагын бер мөһим эш коралы бар – орчык. Моңысы инде каба кебек зур түгел, ә уч табаныннан аз гына озынрак, уртасы юанрак, ике баш-башы очлы таяк. (Хәер, орчыкның ни икәннән өлкән, урта буын барысы да белә.)

Әбекәбез кабага йонны беркеткәндә эрләргә кереште. Бик игътибар белән карап, тыңлап торганнан соң, без дә кушылдык. Тик... моңың өчен чынлап та тәҗрибә кирәк икән: йә жебе өзәләр, йә орчык әйләнми...

– Бер көндә генә йон эрләргә өйрәнәп булмый ул, – диде Дания апа. – Тырышлык, сабырлык сорый торган эш бу...

– Ә сез кемнән өйрәндегез? – дим.

– Әниемнән өйрәндем. Без алты бала – биш кыз, бер малай үстек. Әни барыбызга да күлмәкләрне үзе тегеп кидертте. Әтием оста итек басучы

де. Ул алты баласына да итек басып бирде. Нинди авыр елларда и яланаяк, өс киемсез йөрмәдек.

«Санаулы минутлар эчендә әбекәй (безнең ярдәм белән дә, әлбәттә) орчыкны тутырды. Ул арада алдан әзерләп куйган икенче орчыгын а чыгарды. Шулай итеп, ике орчыктагы җепләрне бер йомгакка чорнады. Мөгаен, иң җиңел эш шул булгандыр.

– Хәзер инде йомгактагы йонны янә орчыкка чорныйбыз – монны кат дип атала, – диде Дания апа.

Кату, ягъни җепне орчыкка чорнау да шактый катлаулы эш. Өп хикмәт – орчыкны тиз әйләндерергә кирәк. Ә ул безнең кебек сулына беренче тапкыр әлегә эш коралын тоткан кешегә җиңел түгел. Дания апага күз салам – эрләү машинасы диярсен, кулы кулга йокмый!

Шулай итеп, ике орчыктагы җепләр дә бергә бәйләнде. Иң авыр эшләр төгәлләнде дияргә була, тик әле монның белән генә бетмәде...

Чираттагы адым – орчыктагы җепләрне аякка чорнау. Дорес, хужабикә аны кулга чорнады. Ә элек хатын-кызлар, аякларын бөкләп утырып, эрләнган җепне тез башына чорнаганнар. Исеме дә шуннан калган – аякка чорнау.

– Аякка чорнаганда кеше булса, яхшы, – дип аңлата Дания апа. – Берәү орчыкны әйләндерә, икенчесе җепне чорный. Бик бәләкәй чаклардан ук, әни, әбиләр безгә шулай җеп чорнаталар иде. Куллар арып бетә иде...

Җепләр орчыктан күчеп бетте. Хәзер ул ярты метр тирәсендәге озынча түгәрәк формага килде.

Чираттагы эш – җепне юу. Дания апа монның өчен «Фейри» куллана икән:

– Сарык йоны бик майлы була. Элек әче сабын белән юа идек, хәзер «Фейри» кулланам. Исе дә калмый, – диде.

Күбекле суда юып, ике-өч тапкыр чайкап алганнан соң, җепләрне киптерергә куярга була. Ап-ак төскә керә алар. Җиңеләеп тә китә. Шуннан... йомгакка чорныйсы гына кала.

ЙОМГАК

Безнең халыкны әйтәм, йомгакка бигрәк иркәләп эндәшкәннәр инде. Кайчак сары, йомшак, нәни дә ул... Дания апаның йомгагына да шундый берәр назлы сүз табасы килде – үзе ак, җепләре тигез... Оста кулы эшләгәнә күренеп тора!

– Булгач булсын инде, әйдә, бәйләп тә күрсәтәм, – диде әбекәй. – Сарык йоны оекбаш өчен әйбәт. Безнең балалар шундый оекбаш киеп үстә бит. Көннәр буге суыкта йөрөп тә, аяклары туңмый иде, чөнки сарык йоны бик җылы.

– Ә бүген кияләрме соң? – дим.

– Юк шул, исләре китми. Ике улым да гаиләләре белән авылда яши. Жиде оныгым бар, Аллага шөкер. Оныклар кечерәк чагында кияләр иде әле, хәзер носкиларны кибеттән алалар.

Шулай да, оныклар күңелен күрим дип, Дания апа кибет йонынан башмаклар, бияләйләр бәйли икән.

– Күчтәнәчкә дип тә бәйлим, кунакка чакырсалар да, алып барам, – диде хужабикә.

Мин исә әле һаман сарык йонына исем китеп утырам. Без дә йон оекбашлар киеп үскән буын. Нинди салкыннарда да, көн буге урамда йөрөп, аяклар ник бер өшесен иде. Күңелдә тагын бер хатирә яңарды – дәү әниләр сарык йонын тез башларына бәйләп куялар, язын-көзен га-лош төпләренә салалар. Имеш, болай эшләсән, аяк авыртулары бетә...

– Әйе, авырткан җиргә кара сарык йонын куйсаң, ярдәм итә. Мин әле дә шулай эшлим, – диде Дания апа.

– Ак йон ярамыймы? – дим.

– Кара сарык йоны файдалы, дип әйтәләр инде. Әбиләрдән шулай калган. Гомер буге сарыклар асрадым. Әле дә асрыйм, Аллага шөкер. Арада гел бер кара сарык була. Әле менә кара бәрән туды...

– Алайса сез шуңа да кызлар кебек йөрисез инде? – дим Дания апага.

– Сарык йонының да файдасы бардыр. (Ел-мая. – Авт.) Аннары мин эш белән онытылып йөрөм. Жәй көне бакча эшләре, балаларга ияреп җиләккә барам. Кайнатмалар кайнатам, күп итеп как ясыям. Кышын тик тормаска дип, энә шулай бәйлим, сәйләннән картиналар ясыям.

Дания апа намазда. 2019 елда хажга барып кайткан, әле тагын барырга хыяллана. Дин белән дөньялыкны бергә алып баручы чын татар әбисе ул. Клубта узган төрле кичәләрдә катнаша. Олы Елганың үзе кебек актив тормыш белән яшәүче өлкәнрәк хатын-кызлары белән ел әйләнәсе төрле сәяхәтләргә баралар – Казан, Болгар, Свияжск... Берсе дә калмаган.

Ә сарык йонының файдасын сынап карарга киңәш итәм! Халык белми әйтмәс...

ЭШ БАРЫШЫ:

- йонны язарга;
- кабага куеп эрләргә;
- ике орчыкны бергә йомгакка чорнарга;
- катарга;
- аякка чорнарга;
- юарга;
- йомгакка чорнарга.

Әзер! Хәзер инде җылы оекбаш, башмаклар бәйләргә дә була! ■

ТОП-10

РФнең ГАМӘЛГӘ АШЫРЫЛГАН ПРОЕКТЛАРЫ

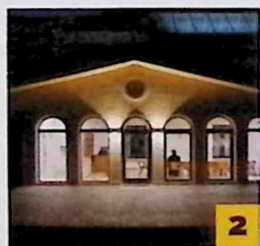
«ПРОЕКТ РОССИЯ» ЖУРНАЛЫ ВЕРСИЯСЕ БУЕНЧА

**«ТОЧКА НА КАРТЕ»
ШӘҺӘР
ЯНЫ КУНАКХАНӘСЕ**
ВИДЛИЦЕ, КАРЕЛИЯ

Абруйлы басма
экспертлары фикеренчә,
каядыр еракта Карелиядә

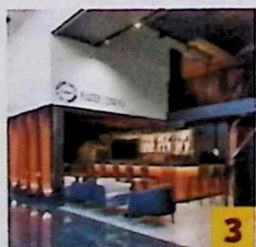
тормышка ашырылган экологик архитектура
үрнәгенә елның абсолют лидеры булып танылуы
очраклы хәл түгел. Бу күпмедер мәгънәдә замана
билгесе. Оригиналь кунакханә – үзизоляция
һәм читтән торып эшләү күзлегеннән караганда
иң шәп урын.

АНТИРА КАФЕСЫ
МӘСКӘУ

А.С.Пушкин исемендәге
Дәүләт сынлы сәнгать
музее янәшәсендәге Ко-
лымажный тыкрыгында
пәйда булган кечкенә генә
кафе – Изге газап чигүче

Антип Пергамский храмы территориясендә озак
еллар таушалган килеш торган хужалык корыл-
масын яңарту нәтижәсе. Басманың халыкара
жюри архитекторларның әлегә хезмәтен соң-
гы өч елда пәйда булган 30 иң яхшы реновация
проекты исәбенә кертте.

**FOSTER CINEMA
КИНОТЕАТР-
РЕСТОРАНЫ**
МӘСКӘУ

Мәдәният белән туклану
тигез дәрәжәдә кулланыла
торган заманча гибрид
киңлекләргә иң яхшы

үрнәк бу. Әмма әлегә очракта тегесе дә, бусы
да өстәмә рәвештә Hi-End-эстетика белән
тулыландырылган, дип санып экспертлар. Аның
элементлары артефактлар жыелмасы буларак
түгел, бәлки, турыдан-туры йогынтысын сизәрлек
һәм уңайлы шартларда кулланырлык итеп
бирелгән. Сүз уңаеннан, киносанслар биредә –
бәхәсләр, ә романтик кичке ашлар кичәләр белән
чиратлашып бара.

КАЛИНИНГРАД
ӨЛКӘСЕ

КАРЕЛИЯ
РЕСПУБЛИКАСЫ

МӘСКӘУ

ТАТАРСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫ

БАШКОРТОСТА
РЕСПУБЛИКАСЫ

ВЛАДИМИР
ӨЛКӘСЕ

КРАСНОДАР
КРАЕ

**«НИЖЕГОРОДСКАЯ»
ТРАНСПОРТ-КҮЧЕП
УТЫРУ ТӨЕНЕ**
МӘСКӘУ

Әлегә объектны басма
экспертлары тыйнак
кына Россия башкала-

сы транспорт сәясәтенә символы һәм вакыт
билгесе дип атадылар. Яңа төзелгән тран-
спорт-күчеп утыру төене Европада иң эресе
санала, ул метроның Некрасовская һәм Зур
божра линияләренә «Нижегородская» стан-
цияләрен, Мәскәү үзәк божрасының шул ук
исемдәге станциясен, Горький тимер юлының
(МЦД-3) Карачарово платформасын һәм жир
өсте транспорты тукталышларын бер түбә ас-
тына берләштерде. Пандемия котырган вакыт-
та ачылган «Нижегородская» күчеп утыру төе-
не Мәскәү архитектура премиясен дә яуларга
өлгерде. Әлегә премия 2020 елда транспорт
объектлары номинациясендә беренче мәртәбә
тапшырылды.

NORDIC SPA
ЯНТАРНИЙ,
КАЛИНИНГРАД ОЛКӘСЕ

Балтыйк диңгезе
яры буенда, комлы дю-
налар һәм наратлар
кочагында төзелгән

5

SPA-үзәкнең архитектура ягыннан бизәлешенә
экспертлар бик кыска бәя бирә: күп сөйләми
торган югары дәрәжәдәге архитектура. Мон-
нан да яхшырак итеп әйтү мөмкин түгелдер.
Проект авторлары иң мөһим нәрсәне тор-
мышка ашыра алган – табигать үзенең ко-
нагына әлеге объектны сәндерүен сизми дә.
Ә илебез картасында тагын бер идеаль ял итү
урыны пәйда була.

**«ТАТНЕФТЬ»
ШТАБ-КВАРТИРАСЫ
ҺӘМ ИЖТИМАГИЙ
ҮЗӘГЕ**
ӘЛМӘТ, ТАТАРСТАН

Жюри тарафыннан әлеге
проект «ре»га (рено-

6

вация, реконструкция, яңарту...) багышланган
проектлар арасында иң яхшысы дип табыла.
«Ре» биредә, ким дигәндә, өчәү, дип аңлата
экспертлар. Нефть башкаласында әле 1970 нче
елларда ук төзелгән модернистик калыпта-
гы универмаг – яңартылганнан соң уникаль
иҗтимагий-мәдәни үзәккә, 2000 нче елларда
салынган капром (капиталистик романтизм)
рухындагы типлаштырылган «шәм» – заманча
офиска, ә ике бинаны уратып алган территория
яңа иҗтимагий киңлеккә әверелә.

**«АРТ-КВАДРАТ»
ШӘҺӘР ҮЗӘГЕ**
УФА, БАШКОРТОСТАН

Экспертларның фикере:
әлеге объект – ел ачы-
шы. ARTPLAY, FLACON
һәм «Стрелки»ларның
үзенчәлекле кушылмасы,

7

бер үк вакытта белем бирү, күңел ачу киңлеген
дә. Бары тик биш квартал – «квадрат»та утар,
XIX һәм XX гасырларның яңартылган фабри-
калары, конструктивизм, диңгез контейнерла-
ры һәм заманча сәнгатьнең ни рәвешле бергә
ярашуын карар өчен генә дә Башкортостанның
башкаласына барырга була.

COTE ROCHEUSE
КРАСНОДАР КРАЕ

Чыннан да дөнья белән тамак идарә
итә. Туры мәгънәсендә. Һәрхәлдә,
безнең лауреатыбыз – романтик исемгә
ия «Скалистый берег» шәраб ясау
предприятиесе үзенең пәйда булуы белән

8

архитектур-гастрономик юнәлешнең көчәюенә бурычлы. Мондый
агым Италия, Испания яисә Франциядә генә түгел, Краснодар
краенда да киң танылган. Житмәсә хәзерге вакытта карарлык
һәм тәмен татып карарлык продуктларыбыз да бар: Геленджик
һәм Анапа шәһәрләре тирәсендәге виноград кырлары янәшәсендә
шәраб ясау компанияләре дә үсеп чыга, аларны туристлар өчен
бөтен шартлар тудырылган инфраструктура тулыландыра. Үзенең
бетон һәм пыяладан торган тышкы кыяфәте белән экспертларны
әсир иткән «Скалистый берег» шәраб ясау предприятиесе төзелде
генә әле, язга ул халык өчен ачылачак.

**КАЗАНДА КАБАН КҮЛЛӘРЕ
ЯР БУЙЛАРЫН ТӨЗЕКЛӘНДЕРҮ,
2 НЧЕ ЧИРАТ**
ТАТАРСТАН

9

«Суда агач сукмак салынган һәм спортның
ишкәкле төрләре өчен күнегүләр
базасы» да булган Кабан күле яр буйлары

жәй ахырында халык өчен ачылды. Яр буеның әлеге өлеше
Татарстанның башкаласындагы Түбән Кабан күлендә тормышка
ашырылган кыю, күләмле һәм күп яктан уникаль проектның
икенче чираты булды, дип аңлата экспертлар. Казандагы Түбән
Кабан күленең беренче өлеше моннан ике ел элек Tugenscar
Кытай бюросы проекты буенча төзекләндерелгән иде инде. Ул,
сүз уңаеннан, 2019 елда «Проект Россия» Ел премиясендә «Ел
экопроекты» номинациясе буенча дипломга ия булды.

**ТӨП ТУРИСТЛЫК КОМПЛЕКСЫН
ЯҢАРТУ**
СУЗДАЛЬ, ВЛАДИМИР ОЛКӘСЕ

10

Суздальдәге туристлык комплексының
беренчел, әллә кайчан төзелгән кыяфәтен
бүген «Чародей» дип аталган иске совет
фильмында гына күрергә мөмкиндер.
Кайчандыр зурлыгы буенча аңа тиңнәр

булмаган. Ә бүген, дистәләрчә ел үткәннән соң, комплекс янәдән
яшәрде, заманчаланды. Самовар һәм корама одеяллар белән
бизәлгән совет модернизмын тагын кайда табып була икән?

«Проект Россия» – РФнда архитектура, шәһәр төзелеше, төзелеш технологияләре
һәм дизайн буенча профессиональ журнал, рус һәм инглиз телләрендә басыла.
Россияда, БДБ илләрендә, ерак чит илләрдә таратыла.

ТОП-10

ТУРИЗМ БУЕНЧА МИЛЛИ РЕЙТИНГ – 2020

Туризм буенча милли рейтинг – ел саен уздырыла торган тикшеренү. Ул туризмга багышланган «Отдых в России» журналы тарафыннан «Рейтинг» Мәгълүмати коммуникацияләр үзәге белән берлектә эзерләнгән. Туризмның үсешенә, Россия төбәкләренә туристларны жәлеп итү ягынан эзерлегенә, аларның туристлык потенциалына, төбәкнең илебездә һәм чит ил туристлары арасындагы популярлыгына бәя бирелә. «Алтын егермек» – рейтингның беренче төркемдә 1-20 нче урыннар алган төбәкләр урнашкан.

МӘНИМ

«Рейтинг» МКУ эшчәнлегенә принципларына ярашлы рәвештә тикшеренүдә экспертлар – бу очракта «Отдых в России» медиатөркеме белгечләренәң фикерләре һәм баяламалары исәпкә алына. Медиатөркемгә туризмга багышланган «Отдых в России» журналы һәм сайты, берничә туристлык сайты, инглиз телле аудитория өчен басыла торган Tourism & Leisure in Russia ялтыравыклы журналы һәм сайты керә.

119,4 балл

МӘСКӘУ
ӨЛКӘСЕ

118,7 балл

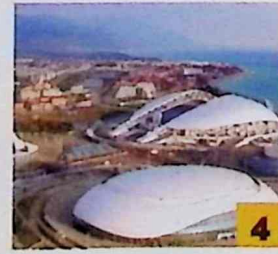
ФЕДЕРАЛЬ
ӘҖМІЯТТӘГЕ
МӘСКӘУ ШӘҖРӘ

118,4 балл

ФЕДЕРАЛЬ
ӘҖМІЯТТӘГЕ
САНКТ-
ПЕТЕРБУРГ
ШӘҖРӘ

118,1 балл

КРАСНОДАР
КРАЕ

114,5 балл

КЫРЫМ
РЕСПУБЛИКАСЫ

РЕЙТИНГ ТУРЫНДА

2019 – 2020 еллар буенча ачык чыганаclar-ны һәм ведомство статистикасын анализлау нигезендә һәр күрсәткеч буенча 15 таблица эзерләнгән. Һәр таблицадагы беренче урын 8,5 балл бирә. Калган һәр урын өчен 0,1 балл алына. Шулай итеп, эксперт бәяләмәләре исәпкә алынган, баллар суммасы буенча Туризм буенча милли рейтингның лидерлары һәм аутсайдерлары билгеләнгән 15 таблица җыелма таблицаны барлыкка китерә.

МӨНМ

Россия төбәкләренең туристлык тармагы үсешенә, аларның туристларны җәлеп итү ягыннан эзерлегенә, туристлык потенциалына, төбәкнең илебез һәм чит ил туристлары арасындагы популярлыгына бәя биргәндә түбәндәгеләр исәпкә алына:

- Төбәкнең туристлык тармагы һәм кунакxанә инфраструктурасы үсеш дәрәжәсе
- Туристлык һәм кунакчылык тармагының кереме, аның төбәк икътисадына керткән өлеше
- Төбәкнең шифаханә-курортлар тармагының үсеше: шифаханә-курортлар оешмалары тарафыннан күрсәтелгән түләүле хезмәтләрнең күләме
- Берничә көнгә килүче туристлар арасында төбәкларнең популярлыгы
- Чит ил туристлары арасында төбәкнең популярлыгы: коллектив урнаштыру урыннарында урын алган чит ил граждaннары саны
- Төбәкнең туристлык ягыннан уникальлегә һәм җәлеп итүчәнлегә
- Төбәктә җинаятьчелек дәрәжәсе: 100 мең кешегә исәпләгәндә кылынган җинаятьләр саны
- Ял итү урыны буларак интернетта төбәк белән кызыксыну дәрәжәсе: төбәктә ял итү турында эзләү системаларында сорауларның саны
- Мәгълүмат киңлегендә төбәкнең туристлык потенциалын алга этәрү: ММЧларында төбәк исеме аталган язмаларның һәм хәбәрләрнең саны

108,6 балл

6

АЛТАЙ
КРАЕ

105,2 балл

7

ПРИМОРЬЕ
КРАЕ

105,1 балл

8

ТАТАРСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫ

100,7 балл

9

БАШКОРТОСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫ

98,7 балл

10

СВЕРДЛОВСК
ӨЛКӘСЕ

КУКМАРА РАЙОНЫНЫҢ ПОЧИНОК-КУЧУК АВЫЛЫ. МАРИЛАРНЫҢ ШОРЫКЙОЛ ДИГӘН ЙОЛА БӘЙРӘМЕ.

Авторы: Алсу Троицкая

Турист – ул кунак

Кайчакта тормышта шулай да була, кечкенә генә жирле бәйрәмнәр үзләренең киң күләмле «туганнары» кебек үк кәттә, кай ягы беләндер хәтта алардан да үзенчәлекләрәк вакыйгага әверелеп китә. Әйтик, марилаарның Шорыкйол бәйрәмен генә алыык, тамырлары белән ул бик тирәнгә китә. Аны гыйнвар башында билгеләп үтәләр, асылы һәм мәгънәсе белән ул христианнарның святки йоласына бик якын.

АЯГЫҢ ТӘПЕЛДӘМӘСӘ, АВЫЗЫҢ ЧӘПЕЛДӘМИ

Починок-Кучук авыл жирлегендә шамакайлар киemenнән өйдән-өйгә йөрү гадәте беркайчан да юкка чыкмаган – хәтта коммунистик совет чорында да.

– Кем әйтмешли, бәйрәм итү – эш эшләү түгел. Иң кыены һәрвакыт святки алды атнасы иде, – дип искә ала «Кна вел» мари халык фольклор ансамбле солисткасы Людмила Зәбирова. – Ничек әзерләнүбезне балачактан башлап хәтерлим. Хатын-кызлар йортны һәм ишегалларын жыештыра, барысын да тәртипкә китерә. Ир-атлар барлык хужалык кирәк-ярагын тикшереп чыга, балыкчылар балык тоту жайланмаларын карый-төзәтә – яңа елга төзек булмаган әйберләр белән керергә ярамый. Барысы бергә бакчадагы агач һәм куакларның ботакларын жайлый, көртләрне өеп куя – монысы булачак уңыш өчен. Ә бәйрәм үзе мари теленнән «сарык аягы» дип тәржемә ителә, шуңа күрә, яңа елда нәселе артсын өчен, сарыкларның аягын тарту гадәте бар. Кыскасы, святки алды атнасында хәлдән тайганчы эшләп, үзең «аяксыз каласың»...

Бәйрәм табынына куела торган ризык дәрәс тукланучылар өчен каралмаган. Монда сиңа пилмән дә, койка да, аш та, коймак та һәм, әлбәттә инде, тәм-том да бар...

КӨТЕЛГӘН КӨТЕЛМӘГӘННӘР

Ишекларне дөбердәтеп кагалар. Ишегал-дындагы шамакайлар төркеме бар тавышына: «Шорыкйол!!!» – дип кычкыра. Күңелле агым белән Кыш Бабайның мари туганы Васи́лий кугузя (Василий бабай) һәм аның карчыгы Васи́лий Куба житәкчелек итә. Ак сакаллы Василий бабайның авыл Мәдәния́т йорты директоры Геннадий Пет-

ров, ә аның маскарад күзлегә кигән юлдашының Людмила Зәбирова икәнен танып алабыз.

Яхшы һәм яман рухларны чагылдыручы чуар киёмле шамакайлар килүгә йорт хужалары тиешенчә эзерләнгән. Үзләренең хужалык уңышлары турында ишегалдына элеп куелган каз-үрдәк-тавык түшкәләре, йоннан бәйләнгән әйберләр, бай табын, юмарт сый-хөрмәт белән «хисап бирәләр». Өстәлдә самавыр кайнап утыра, төрле бәлешләр, тәм-томнар тау кебек өелгән. Бакчада биек кар көртләре – алары яңа елда мул уңыш өмет итү билгесе.

Бу ишегалдыннан Василий бабай шамакайлары тамаклары туеп, канәгать булып, «Кум пача! Кум пача! Кум пача!» – дип кабатлый-кабатлый чыгып китә, тәржемә иткәндә «Өч бәрән! Өч бәрән! Өч бәрән!» – дигән сүз була инде. Әгәр хужалар юмарт булмаса һәм, Аллаһ сакласын, эшләргә дә яратмаса, шамакайлар аларга бер генә бәрән теләр иде. Әгәр инде бу йортны әйләнеп үтәләр икән, бусы бөтенләй яман билге. Шамакайларны кертмәүчеләр дә була. Элек, урамга чыга алмасыннар дип, андыйларның капка төпләренә кар өеп киткәннәр. Хәзер инде, билгеле, алай эшләр тормыйлар. Үзара килешеп, кызык өчен эшләсәләр генә инде...

Һәр яңа йорт, һәр ишегалдын үткән саен шамакайлар саны яңа персонажлар хисабына арта бара, һәм әлегә агым берничә дистә метрга сузыла.

Быел марилар янына республиканың Әгерҗе, Арча районыннан, Удмуртия, Киров өлкәсе, Мәскәү, Мари Элдан да кунаклар килде.

Шамакайлар һәм кунакларның җырлар, биюләр, уеннар белән авылның үзәк урамы буйлап узуы бәйрәмнең кульминациясен тәشкил итте.

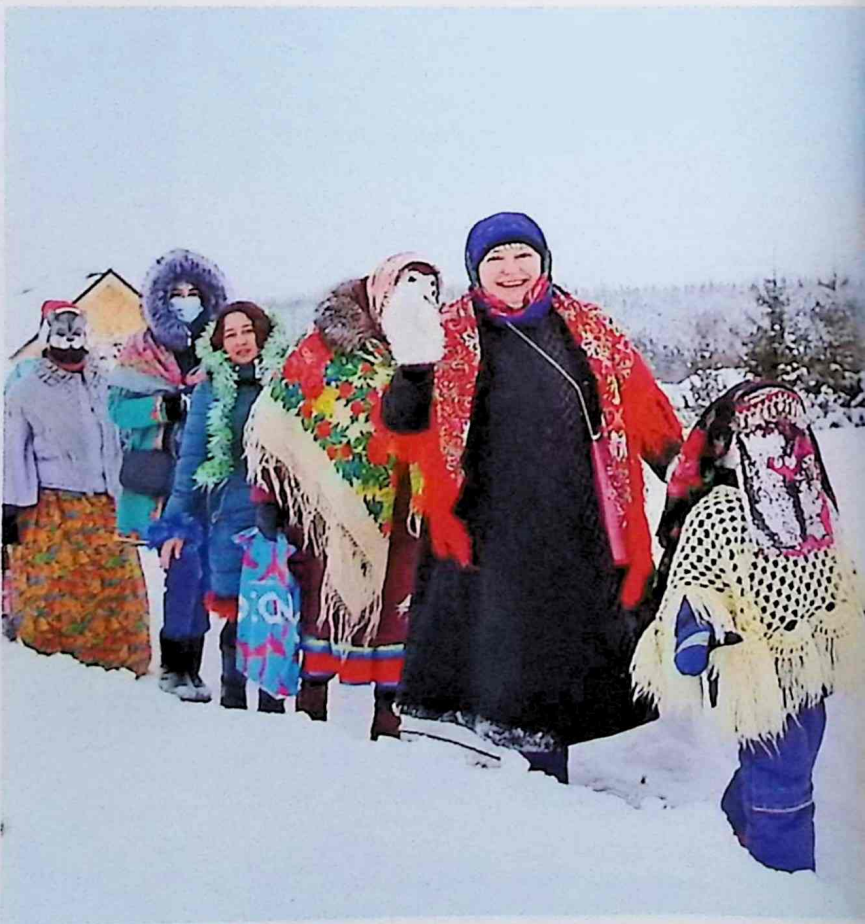
СВЯТКИ ЮРАУЛАРЫ

Шорыкйол вакыты – бу әле төрле юрау-күрәзәләр, «марича святки» вакыты да.

Сарыклары булган хужалыкта кәләш яшендәге кызлар булачак кияүләрен юрый алганнар. Барысы да бик гади һәм күңелле: караңгыда абзарга керәсең дә бер сарыкны аягыннан эләктерәсең. Кайсы эләксә, киявең дә шундый булачак. Яшь, ак, кара. Ә инде аксагы яисә бик арыгы эләксә – беркемгә дә үпкәли алмыйсың.

Юрау кәртләре урынына киез итек тә ярап тора. Ишегалдыннан тышка ыргытасың: ул кайсы якка карап төшә, кияүне яисә кәләшне шул яктан көтәсе.

Кемгә юралганыңны ачыклауның тагын бер чарасы: тавык кетәклегенә берничә савыт куясың да, шунда этәч кертеп җибәрәсең. Кайсын сайлар? Иген бөртекләре салынган савыт – бай кияүгә чыгасың, күмерлесе – гомер бую фәкыйрьлек йөген тартасы, сулы савыт – ирең эчкече булачак.

Әлеге кышкы бәйрәмдә булганнан соң, «Татарстан» тагын бер кат шуңа инанды: безнең республикада туристларны жәлеп итәрлек территория булдыру өчен зур потенциал бар. Бөтенләй башка төрле халыкларның гажәеп мәданияте, кунакчыл кешеләр, искиткеч матур жирлек һәм табигать, брендлы һөнәрләр. Калганы – безнең кулларда...

МАРИ МӘДӘНИЯТЕНӘ ЧУМАРГА ГАРАНТИЯ БАР

Төрле тәм-томнар белән рәхәтләнеп сыйлангач, җырлап-биеп аргач, бәйрәмгә күпме кеше җыелганын санап чыгарырга тырышабыз. Йөз илледән артып киткәч, бу эшебезне ташлап, традицион мари дине карты*, «Кна вел» мари фольклор ансамбле җитәкчесе һәм, гомумән, биредәге абруйлы кеше Леонид Искаковка мөрәҗҗәгать итәбез.

– Әгәр сезгә туристлар килсә, сез шат булыр идегезме?

– Бүгенге көндә бар кешенең дә сәяхәт итү мөмкинлеге юк. Һәм без үз бәйрәмнәребез һәм фестивальләребез турында күпме генә сөйләсәк тә, янчыкларда акча барлыкка килмәсә, Россиядә эчке туризмның гөрләп күтәреләсен көтәсе юк. Әмма без, әлбәттә, кунакларга һәрвакыт шат. Бездә ел саен Шарыкийолга халык күп җыела. Менә бу бәйрәмне генә алыш, без бит берәүне дә мәҗбүриләп чакырмадык, ә шулай да күрше районнарда, Киров өлкәсеннән дә, Удмуртиядән дә, Мари Элдән да килделәр.

Күпме килсәләр дә, барысын да сыйлыйбыз, кирәк булса, кунар урын да табабыз. Менә узган елның алдагысында безгә, дөрес, жәй көне, Эстониядән 28 кеше килде. Алар безнең милли гореф-гадәтләр белән генә кызыксынып калмадылар, традицион мари дине турында да белергә теләделәр. Без аларның барысын урнаштырдык. Кич белән берләштерелгән зур концерт оештырдык. Соңыннан, бездән киткәч тә, күп тапкырлар шалтыратып тордылар, тагын күбрәк халык белән безнең якларга кабат килеп чыгарга вәгъдә бирделәр. Тик, үзегез беләсез, пандемия... Сез әллә безгә ниндидер үзенчәлекле гастрономия яисә туристик трендлар өчен киләләр, дип уйлыйсызмы? Юк! Аларны аутентик телне, фольклорны, гореф-гадәтләрне саклаучылар жәлеп итә. Традицион мари диненә инде берничә мең ел, һәм без йолаларның күпчелеген бүгенгәчә саклап кала алдык. Нәкъ менә шул аларны бирегә жәлеп итә.

Әйе, мари мәданиятенә чумарга, барабан һәм волынканы тыңларга, дәртле биоләрне күрергә теләүчеләр өчен иң зур минус – биредә кунакханәләрнең булмавы. Әмма туристларны урнаштыру мәсьаләсе быел жәй көне хәл ителәчәк инде. Починок-Кучук авыл җирлегендәге Синерь авылында чын мари утары төзелеп килә – кунак йорты, кара мунчасы, амбарлары белән. Анда балык тотарлык буа да, традицион мари кухнясы да, изге эрәмәгә экскурсия дә булачак...

– Гомумән, мари мәданияте һәм аның борынгы көнкүреше мохитенә чумуны гарантиялибез, – ди Леонид Искаков, гармунын кочаклап. – Сезнең моннан китәсегез дә килмәс, чөнки туристлар безнең өчен туристлар гына түгел, ә чып-чын кунаклар! ■

*Карт – мариларның традицион динендәге жрец.

РДӘГЕ ИҢ ШӘП УРЫН!

ӘЛКИ РАЙОНЫ: ЭКСКУРСИЯНЕ БАШЛЫК ҮЗЕ УЗДЫРА

Үз районы турында аның башлыгыннан да яхшырак белүче бармы? Әлбәттә, юк! Район башлыгы бу жирдә туып-үскән булса бигрәк тә! Нәкъ менә Александр Никошин кебек. Без килгән көнне Әлки жириен туңдырган-катырган 38 градуслы салкынны бар дип тә белми ул.

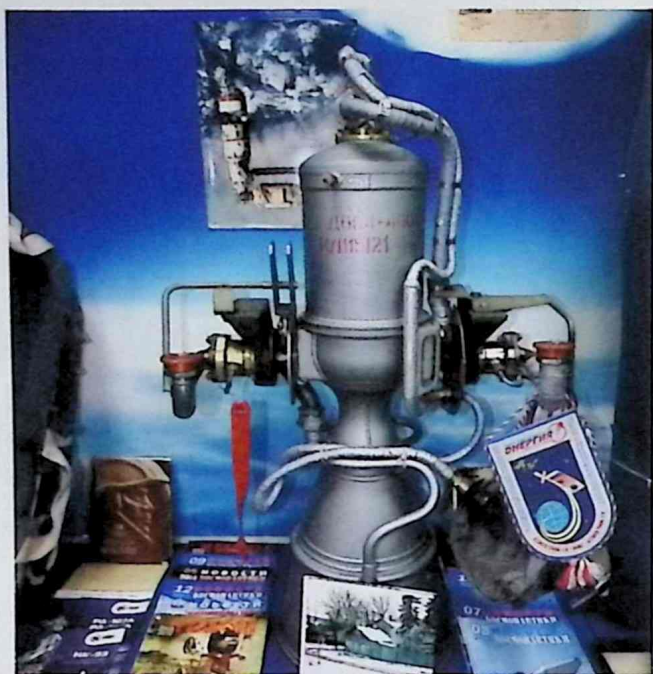
– Аның каравы, күрегез әле, нинди матурлык! – дип, үз биләмәләренә ишарәли район башлыгы һәм безне экскурсиягә дәшә.

«Берәүләргә – салкын кар бөртеге, Берәүләргә – йолдыз, эн-желәр! Карны кар дип белгән син акыллы, Ак чәчәкләр күрәм мин юләр...» Сажидә Соләйманованың без хәзер искә алган шыгырь юллары әйтерсең лә «Татарстан» журналының ЖИРДӘГЕ ИҢ ШӘП УРЫН – Әлки районында үткәргән менә шушы кояшлы суык көне хакында язылган иде.

– Бездә искиткеч урыннар күп, әмма ИҢ ЯРАТКАН УРЫНЫМ – үзбезнең бассейн. Милли проектлар программасы буенча төзелде ул. Аның нәкъ менә бездә төзелүендә – Президентыбыз Рөстәм Миңнехановның һәм ватерполочы, Олимпия уеннары призеры, әүвәлрәк Дәүләт Думасы депутаты да булып алган Ирек Зиннуровның тырышлыгы гаять зур.

Хәзер яшьләребез монда бик зур нәтижәләргә ирешәләр! Күптән түгел генә биредә су тубы буенча башта яшүсмер егетләр, аннары кызлар арасында Россия чемпионаты узды – илебезнең барлык төбәкләреннән яшь спортчылар килде. Авылда булып авылда мондый дәрәжәдәге чемпионат кайчан үткәрелер иде әле?! Беркайчан да. Ә хәзер бу – ТИҢЕ ЮК УРЫН.

Әгәр районыңызга башка төбәктән турист яки берәр чит ил кешесе килә икән, аңа беренче чиратта нәрсә күрсәтерсез, дип еш сорыйлар миннән? КОСМОНАВТИКА МУЗЕЕН, әлбәттә! Базарлы Матакта каян килеп космонавтлар булсын инде? Ә менә барыйк әле, барысын да үзегез белерсез!

Бездәге космонавтиканың тамырлары... сәүдәгәрлеккә тоташа. Әйе-әйе... Сәүдәгәр Сергей Михайлович Лисенков революциядән соң Базарлы Матакта бөтен байлыкларын ташлап калдырып, гаиләсе белән – Себергә, соңыннан Америкага кача. Ә ХХІ гасырда аның оныгының улы – АКШ гражданы, «Аэроджет» компаниясенең Россия вәкиллегә башлыгы Анатолий Михеев, Базарлы Матакка килеп, үз нәселенең күчмәсез милеген туган як тарихын өйрәнү музеена тапшырды. Өстәвенә, музейны «космик» шефлыкка да алды. Чөнки сәүдәгәр нәселе давамчысының эше космос өлкәсә белән бәйлә. Ул бирегә дусларын – Советлар Союзы Геройлары очучы-космонавт Александр Баландин белән Муса Манаровны алып килде. Алар музейга бер кочак бүләк тапшырды, энә шул «галәм сәяхәте» экспонатларыннан, скафандрлар, космонавтлар ризыкларыннан тиңсез космос экспозициясә барлыкка килде дә. Анда Әлки районы гербы төшерелгән кечкенә флаг та бар әле, ул галәм гизеп кайтты, шуны раслап, космик мөһер дә сугылган.

Хәзер республикабыз гастротуризмны да үстерү юнәлешендә эшли. Һәр район үзенә генә хас ризык белән шаккатыра ала. Ризык ягыннан мактанычыбыз – бәләш, Юхмачы чәкчәге һәм Түбән Әлкидәге «Яшь Көч» тутырмасы, аны Карга авылында да бик тәмле эшлиләр әле. Әгәр дә районнан читкә кунакка барсак, Казангамы, Ульяновскигамы, Мәскәүгәме – ТЕГЕ ЧӨКЧӨ-ГЕГЕЗНЕ генә алып килегез, диләр. Чәкчәкне бөтен жирдә пешерәләр, тик бездәге кебеге беркайда да юк!

Төрле районда – төрле кешеләр. Кайдадыр шаяннар күп, кайдадыр спортны аеруча үз итэләр, ә әлкилеләр – **ТЫРЫШ ХЕЗМӨТ КЕШЕЛӨРЕ**. Алар үз хезмәтләре белән авылны юкка чыгудан саклый, моның өчен аларның барысына да: комбайнчыларга да, фермерларга да, сыер савучыларга да, жирлек башлыкларына да хөрмәт белән баш иябез... Соңгы 3 елда гына да 120 дән артык кече шәхси хужалык теркәлдә. Авылларда мондый кече фермалар күбрәк булган саен, алар авылны, шәһәрне, илне шулкадәр күбрәк туендырып-ашатып тора алачак. Бу – бик зур хезмәт, әлбәттә.

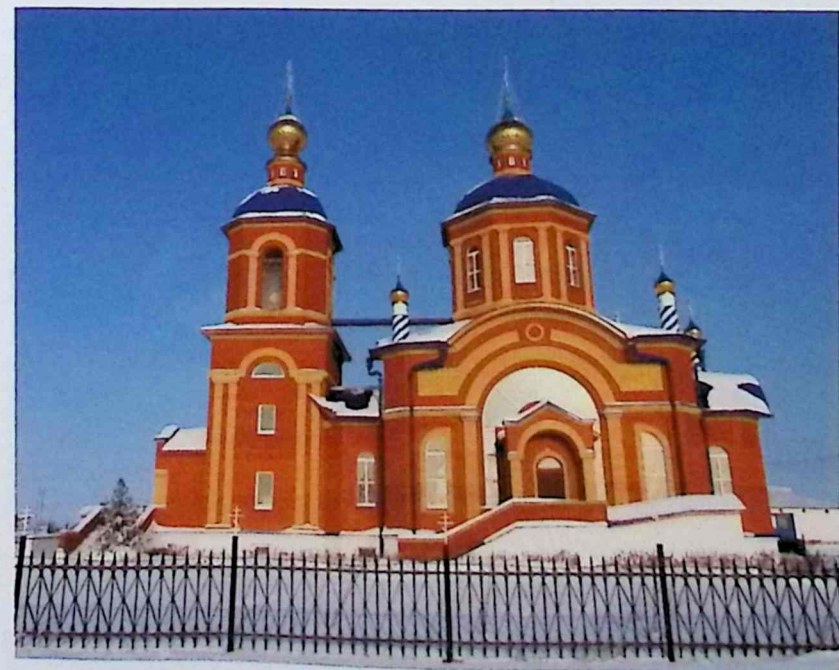
Авылны саклау ешендә **ЯКТАШЛАРЫБЫЗ ЯРДӘМЕН ДӘ** тоябыз. Айрат Хәйруллин ярдәме белән Әлки авыл хужалыгы районына әйләнде. Иван Казанков тырышлыгы белән Хузангай авылы елдан-ел үсә, алга бара. Биш ел элек биредә тигез ялан иде, ә хәзер монда 3000 баш савым сыерына исәпләнгән комплекслар калкып чыкты, мөгезле эре терлекнең барлык баш саны 5000 гә житә. Без инде 20 тонна сөт савабыз. Һәм моңа 5 ел эчендә ирештек! Бу –

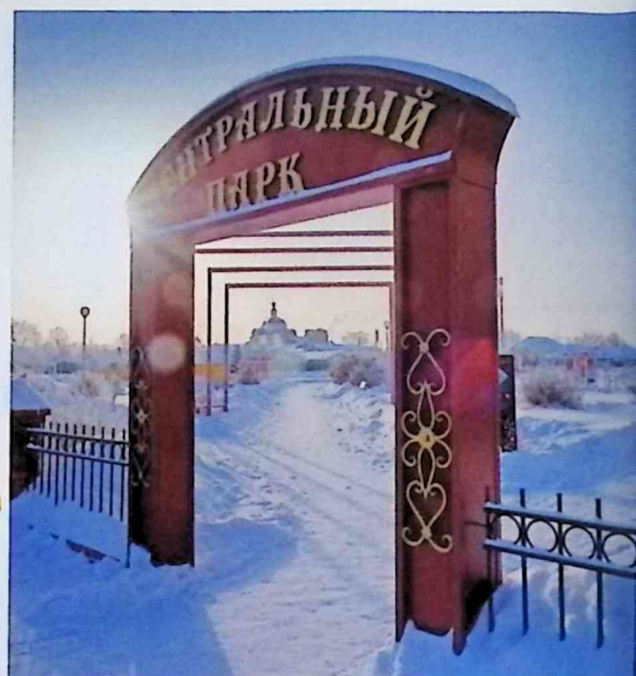
зур сан. Былтыр Президентка сөт эшкәртү заводын күрсәттек, анда 7 төр сыр һәм май ясыйбыз. Алар бөтен ил буенча сатыла, хәзер хужалыкның 760 кибете бар. Хузангайда яңа җиһазда 8 төр ярма җитештерәләр, май төрәләр.

Абыйлы-әнеле Шәйхетдиновларның кабул итү пункты сөт сатып ала, баяләре яхшы. Әлки сөтен генә түгел, Чаллы, Лениногорск, Чирмешәннекен дә җыялар. Аны суытып, бөтен ил буйлап тараталар. Продукцияне бөтен ил буйлап китереп бирә алуыбыз белән дә горурланабыз.

Һәр якташыбыз туган җирен үстерүгә өлеш кертә. Кемдер – акчалата, кемдер – кинәше белән, кемдер төрле кичә-бәйрәмнәр үткәрәп. Һәр авылда якташлар нәрсә дә булса эшләргә тырыша. Әйтик, Бөек Җиңүнең 75 еллыгына, диңгезчеләргә, чик сакчыларына, десантчыларга багышланган һәйкәлләр...

Абыйлы-әнеле Шәйхетдиновлар былтыр этиләрнең туган ягы – Татар Борнае авылында мәчет төзде. Казанков Хузангайда искичек гыйбадәтханә салдырды...

Барлык торак пунктларыбыз яшеллеккә күмелеп утырсын иде. Урман эчендәге шәһәр яки шәһәрдәге урман кебек. Сөз ПАРКЛАРЫБЫЗНЫ күрөп китәргә тиеш. Бездә дүрт парк бар һәм алар шундый итеп урнашкан, машина белән барасы түгел. Өйдән чыгуга – парк. Ана даны паркы, Үзәк парк, Тыл хезмәтчәннәре паркы, Геройлар паркы. Быел чаңгы базасы булдыру юнәлешендә эш башлыйбыз, биредә дә парк ясалачак. Анда ике чакрымга якин яктырылган чаңгы юлы булачак...

ӘЛКИ:
КҮР ӘЛЕ,
СИН ЯШӘГӘН
ДӨНЬЯ НИНДИ
ГҮЗӘЛ!

– Әлки районы башлығын нәрсә борчый? Сезнеңчә, хәзерге заманда ни сәбәпле чын-чынлап кәеф кырылырга мөмкин? Ни-нәрсәне бәхетсезлек дип атарга була?

– Мине халыкның авылдан шәһәргә китүе борчый. Яшьләр аз. Үлүчеләр саны да туучылар саныннан артып китә. Бу хакта уйланырга кирәк. Ә калганы, минемчә, кешенең үзеннән тора. Мин гел әйтә киләм: көтүдә сарыкның агы да, карасы да бар. Һәр авылда һәрвакыт шундый берәү табыла: ул һичнәрсәдән канәгать түгел, аңа гел шикаять язарга, зарланырга булсын. Һәркемгә ярарга тырышу кирәкми дә. Моның өчен яшәмибез бит. Без яхшы, игелекле эшләр башкарырга тиеш. Кешеләрнең күпчелеге яхшы күңелле ул. Шөкер итеп торучылар барыбер күпчелекне тәшкил итә. Ремонтланган клуб, яңа салынган юл өчен рәхмәт белдерәләр... Авыл халкы белән беренче очрашуларыбызны искә алам. 2006 елда Карга авылында халык жыелган иде һәм шунда бер бабай: «Барысы да әйбәтләнеп бара, ә менә интернет юк!» – ди. Без ул чакта көлдек кенә. Ә хәзер бу – көнүзәк мәсьәлә. Бүген интернетсыз мөмкин түгел. Без махсус вышкалар куябыз, алга барабыз. Мәктәпләргә интернет кергән – монда инде, ни дисәк тә, коронавирускә рәхмәт әйтергә кирәк. Әмма интернетны кечкенә, хатта 100 хужалыгы да булмаган авыллар да сорый. Интернет шәһәрдән туеп авылга кайтучыларга да кирәк. Бик аз гына процент булса да, андыйлары да бар.

– Әлки районы башлығы ни белән горурлана?

– Хәзер районда һәр торак пунктка кадрлар булуы белән. 2016 елда «Алексеевскдорстрой» ААҖ директорлар советы рәисе Фоат Вәли улы Вәлиев, әйдәгез әле, Яңа Әнжәрәдә безнең ниләр эшләгәнне Президентыбызга күрсәтик, дип тәкъдим итте. Авылны торгыздык. Күлне чистарттык, юл салдык. Президентны алып килгәч, ул авылның нибары 20 хужалык икәннен күрдә. Әмма анда клуб, һәйкәл, спорт мәйданчыгы бар, күл буйлары чистартылган, матурланган. Һәм Рөстәм Нургалиевич: «Кая ул фермер? Аның нинди проблемалары бар? Ничек ярдәм итәргә?» – дип сораша башлады. Ә анда абыйлы-энеле Гобәйдуллиннар яши – хезмәт сөючән егетләр. Аларга трактор кирәк иде. «Трактор мәсьәләсен хәл итәргә кирәк», – диде Президент. Тракторны шунда ук бирделәр. Хәзер бу авылның, әйтерсез, икенче сулышы ачылды – әллә ничә йорт салдылар!

– Әлки районы башлығы ни турында хыяллана?

– «Алтын үзән»не эшләтеп жибәрергә хыялланам. Сәнәгать мәйданчыгы турында әйтүем. Һәр авылда тормыш лаеклы һәм матур, эш урыннары күбрәк булсын иде дип хыялланам. Ике корпус бар инде. Яңа елга эшләтеп жибәрергә теләгән идек, әмма бу коронавирус аркасында... Анда якынча 50 мең башка исәпләнгән үрдәк фермасы булачак. Урман эшкәртү планлаштырыла. Бетон заводы. Жәй көне инде ача башларбыз дип уйлыйм.

Тагын бер хыял... Актай елгасы Матакны икегә бүлә. Мин шул тирәнә матурлау теләге белән һәрвакыт янып йөрдем. Хәзер бу хыял да тормышка ашырыла – Президент безгә 26 млн сум бүлеп бирде. Елганы чистартырга, тирәнәйтәргә, ярларны ныгытырга, пляж ясарга телибез...

facebook.com/protatarstan

ИЖТИМАГЫЙ-СӘЯСИ БАСМА

ТАТАРСТАН

TATARSTAN

twitter.com/protatarstan

instagram.com/protatarstan

**БЕЗНЕҢ, ТӨРКЕМНӨРГӘ
РӘХИМ ИТЕГЕЗ!**

МӘНГЕЛЕК
КЫЙММӘТЛӘР

АКЫЛЛЫ
ГАМӘЛЛӘР

МӘНГЕЛЕК КЫЙММӘТЛӘР

ИГЕЛЕКЛЕ
ЭШЛӘР

Бу санда
ТӘКЪДИМ ИТӘБЕЗ:

Татарстанда
КУПМЕ ир-ат үзен
өйләнгән дип санный
Геройларны
КЕМ тәрбияли
Фәйзулла Туишев
гармуннары
КАЙДА саклана
Кызыл Байрак
КАЙСЫ ягы белән
күренекле

ТАТАРСТАН ИР-АТЛАРЬ САННАРДА

Февраль – ир-атлар ае, кырыс ай, батырлар ае! Безгә читтән килеп кERGән бернинди Гашыйклар көне дә аның ямен жуйдыра алмый. Чөнки бу ай бүлөкләре кыю затлар – ЧЫН ИР-АТЛАРГА аталган.

Үзенең 100 еллык гомере дәвамында «Татарстан» журналы ирләрнең ниндиләре турында гына язмады:

Иң яшьләрә турында да...
Иң булдыклылары турында да...
Иң житезләрә турында да...
Иң кыюлары турында да...
Үз гомерләрен балалар тәрбияләүгә
багышлаган чын аталар турында да...

Шулай ук «Татарстан» ир-атларыбызның нәрсә
турында сөйләүләре турында да язды.

Нәрсә турында хыялланулары турында да.

Хәтта дүрт аяклы дусларыбыз – хольклары һәм һөнәрләре
буенча ирләр булган хәрби, сугышчан, эзләнү эшләрендә
катнаша торган этләр турында да язды...

Моннан тыш, «Редакция кухнясы»
рубрикасында Татарстан ир-атлары
барыбызны да тәмледән-тәмле
ризыклар белән сыйлады.

Гомумән, «Татарстан» журналының февраль саны һәрвакытта
да үзенең кызыклы, бәйрәмчә булуы белән аерылып торды.

Быйылгы февраль «Татарстан»да шулай ук үзенчәлекле. Саннарга бай. Статистикага бәй. Мәгълүматы белән гажәпләндерә торган.

Бүген сез түбәндәгеләрне белерсез:

- Татарстанда **КУПМЕ** ир-ат яши...
- **НИ ӨЧЕН** алар сан ягыннан хатын-кызларга караганда кимрәк...
- Авылда яшәүче ир-атлар (25тән 55 яшькә кадәр) шәһәрлеләргә караганда **КУПМЕГӘ** артыграк...
- **НИ ӨЧЕН** 8 Мартта ир-атларның акча янчыгын бушатудан кыенсынмаса кирәк...
- Өйләнгән, аерылган һәм буйдак ир-атлар **КУПМЕ...**
- **КУПМЕ** ир-ат үзенең гаилә хәлен яшерә...

Татарстанстаттан тулы мәгълүмат! Исемнәре яшерен кешеләрдән шәрехләүләр белән бергә.

САНЫ ҺӘМ ЯШЬ ТУРЫНДА:

Татарстанда
1 808 637 ир-ат яши

Татарстанда
2 094 251 хатын-кыз яши

↓
Шулардан:

1 368 970е – шәһәрдә

439 667се – авылда

Шәһәрдә ирләр хатын-кызларга караганда 26,5 меңгә АЗРАК
Авылда ирләр хатын-кызларга караганда 21 меңгә АЗРАК

Малайлар кызларга караганда **1026** га күбрәк туа
Шәһәрдә малайлар кызларга караганда **871** гә күбрәк туа
Авылда малайлар кызларга караганда **155кә** күбрәк туа

25 яшьлекләр арасында шәһәрдә яшәүче ир-атлар хатын-кызларга караганда күбрәк

25–55 яшьлекләр арасында авылда яшәүче ир-атлар хатын-кызларга караганда күбрәк

БҮЛӘКЛӘР ҺӘМ ХЕЗМӘТ ХАКЛАРЫ ТУРЫНДА:

44 238 сум –

Татарстанда ир-атларның уртача
хезмәт хакы

31 773 сум –

Татарстанда хатын-кызларның
уртача хезмәт хакы

Ирләрнең уртача хезмәт хакы хатын-
кызларның уртача хезмәт хакынан

12 465 сумга АРТЫГРАК

Ир-ат җитәкчеләрнең
хезмәт хакы хатын-кыз
җитәкчеләрикәнә караганда
26 650 сумга КҮБРӘК

Урта баскычтагы ир-ат
белгечләрнең хезмәт хакы
шул ук эшнә башкарган хатын-
кызларныкына караганда
20 443 сумга КҮБРӘК

Сак хезмәтендә эшләүче
ир-атларның хезмәт хакы
шул ук эшнә сайлаган хатын-
кызларныкына караганда
8256 сумга КҮБРӘК

Авыл, урман хуҗалыгы,
балыкчылык һәм балык
тоту тармагында эшләүче
квалификацияле ир-
атларның хезмәт хакы хатын-
кызларныкына караганда
2845 сумга КИМРӘК

Квалификация таләп
ителмәгән эшләрдәге
(җыештыручылар, төзелеш
эшчеләре һ.б.лар) ир-
атларның хезмәт хакы
4060 сумга КҮБРӘК

Чүп-чар җыпода эшләүче
ир-атларның хезмәт хакы
шундый төр эштә эшләүче
хатын-кызларныкына
караганда
2189 сумга КИМРӘК

– Ир-атларның барлык
вазыйфаларда да эшләре
күбрәк һәм авыррак. Хәтта
физик яктан караганда да.
Бары тик шул гына.

– 8 Мартта һәрвакыт ир-
ләрне җәлли идем, чөнки
коллективларда бүләкләр
алырга, моның өчен акчаны
да күбрәк җыярга кирәк
(хатын-кызлар күбрәк бит!).
Менә бит ничек икән!

ГАИЛӘЛӘЛӘР ҺӘМ БУЙДАКЛАР ТУРЫНДА:

1 422 500

ир-ат үзенең гаилә хәле
турында әйтте

379 071

ир-ат беркайчан
да өйләнмәгән

804 863 ир-ат
рәсми рәвештә өйләнгән

95 904 ир-ат
гаилә хәлен теркәми яши

76 587 ир-ат
рәсми рәвештә аерылган

17 156 ир-ат
рәсми рәвештә
аерылмаган,
эмма аерым яши

48 919 ир-ат – тол

1 638 ир-ат
үзенең статусын
күрсәтмәгән

Шәһәрдә яшәүче аерылган
ир-атлар авылда яшәүчеләргә
караганда **44 635кә** күбрәк

Шәһәрдә яшәүче тол калган
ир-атлар саны авылда яшәүчеләр
белән чагыштырганда
18 899 га күбрәк

280 523 буйдак
шәһәрдә яши

98 548 буйдак
авылда яши

Шәһәрдә буйдаклар саны
авылдагылар белән
чагыштырганда
181 975кә күбрәк

– Аерылышучылар буенча статистиканы бозып, мин демографияне яхшырткан булып чыгам. Мин икенче тапкыр өйләндем. Ике никахымда да икешәр балам бар.

– Ирне шәһәрдә табу жиңелрәк, эмма аның белән яшәргә авылга кайтырга кирәк булып чыга. Чөнки анда гаиләләр ныктырак икән.

Автор: Руфия Фазылова

ЕЛЫЙ ИКӘН ИРЛӘР ДӘ...

Менә ул Россия Героен үстергән ата кеше – Радик Әхмәтшин. Башта диңгез флотында хезмәт иткән әтисенең батырлыклары, үзенең хәрби очкычларда ничек өйрәнүен сөйләде. Бу вакытта ирнең йөзәндә шат елмая балкыды. Ә улы – Россия Герое исеме бирелгән Маратны искә алгач, ата кешенең тавышы калтырап китте, ул бер мәлгә тынып калды. Әйе, бу аңлашыла да: 36 яшьлек улыңның үле гәүдәсен алып кайтсыннар әле...

«МӘҖБҮРИ РӘВЕШТӘ ОЧКЫЧНЫ ЖИРГӘ УТЫРТТЫМ»

Радик Әхмәтшин тормыш иптәше Римма ханым белән өч бала тәрбияләп үстергән – ике ул, бер кыз. Ир белән хатын кечкенәдән таныш була, чөнки икесе дә Лаеш районының Атабай авылынан. Әхмәтшиннар быелгы кышны туган авылларында уздырган. Атабайда барлык уңайлыклы да булган зур агач йорт салганнар.

Радик абый очучы, Ставрополь хәрби училищесын тәмамлаган. Бу аның балачак хыялы булган.

– Безнең эти диңгез флотында хезмәт иткән, – дип сүзен башлады ул. – Шуңа да минем диңгезче булуымны теләде. Ә мин кечкенәдән очкычлар белән жөнләндем. Хәтерлим, бакчага шоматаяк утыртып куеп, шуңа кул белән тотынып, уң якка йөз, сул якка йөз тапкыр әйләнә идем. Шулар рәвешле үземне очучы булырга әзерләдем. Турникта тартылу, йөгерү, йөзү (Кама елгасы авылга орынып тора бит) турында да онытмадым.

Әхмәтшиннар иртә өйләнешә. Ни өчен дигәндә, хезмәткә киткәндә, егет сөйгән ярын да үзеннән калдырмакча була. Римма да, чын декабрист хатыны кебек, ире артыннан гарнизонга яшәргә иярәп китә.

– Безнең беренче балабыз Лилия – Приморье краеның Владивосток шәһәрәндә, уртанчысы Марат Камчаткада туды, – дип дәвам итте Радик абый. – Ә төпчегебез Рәмис Ленинградта аваз салды. Менә шулай дөнья буйлап йөрелде инде. Бер карасаң, күп тә хезмәт итмәдем – 1972 елда училище тәмамлап, очкычка утырдым. Һәм 1986 елга кадәр хезмәттә булдым. Аннан лаеклы ялга киттем. Без эшләгән чорда гади очучылар егерме биш ел эшлиләр иде. Тик хәрби очучылар аерым статуста йөрдә, бер елыбыз икегә исәпләнде. Шуңа да утыз алты яшемдә

инде лаеклы ялга киттем. Аннан соң гаиләм белән Казанга күченеп кайттык. Акрынлап Атабайдагы әлегә йортны төзедек. Балалар да булышты.

Радик абый очучы-истребитель булып хезмәт итә. Ул һавадан СССРның чик буйларын саклаган. Күктә бер кош та очырмый, диләр бит, бу нәкъ менә шулар очрак. Жирдәге локаторлар чик буенда ниндидер ят әйбер, техника күрәп алуға, очучыга команда жиберә. Хәрби очучы, дүрт минут эчендә жынып, самолетын күккә күтәрергә тиеш.

– Тормышыгызны куркыныч астына куйган чакларыгыз булдымы? – дим.

– Техник сәбәпләр аркасында, берничә тапкыр гадәттән тыш хәл килеп чыкты – андый чакта тиз генә жиргә төшү ягын карыйсың. Мәҗбүри рәвештә шулай очкычны жиргә утырттым. Ә болай, Аллага шөкер, мин хезмәт иткән чорда сугышлар булмады. Тыныч чакта хезмәт иттем.

Очучы булудан туктагач та, гомере бие самолетлар тирәсендә эшләгән – егерме алты ел Казан аэропортында диспетчер булып хезмәт куйган.

ДИҢГЕЗ ОФИЦЕРЫ

Радик абыйның әтисе дә диңгез офицеры булган. Бөек Ватан сугышы барганда диңгезче булып хезмәт иткән. Аннан соң аларны япон сугышына жибергәннәр.

– Әтием Вәгийз 1924 елгы. Күп сөйләшми иде ул, – дип, хатирәләрен яңартты әңгәмәдәшем. – Сугыш турында да күп сөйләмәде. Шулай да аерым очракларны беләм: 1947 елда, сугыштан калган миналарны юк итеп йөргәндә, мина кыйпылчыклары элгеп, аларның корабльләре икегә аерыла. Эти шунда контузия ала. Исән калган хәрбиләр берәм-берәм су өстенә йөзеп чыга. Океан уртасында була бу хәл. Контузия

ХӘРБИЛӘР ДИНАСТИЯСЕ:

Вәгыйзь Әхмәтшин

Радик Әхмәтшин

Марат Әхмәтшин

алган әти өч сәгатьләр су өстендә була. Арттан йөзеп килгән корабль аларны коткара. Әти физик яктан бик көчле булган. Идел елгасында коенып үскәнгә, яхшы йөзүче саналган. Шуңа күрә генә исән калгандыр, дип уйлыйм.

Контузия алу сәбәпле, Вәгыйзь Әхмәтшинны туган ягына кайтарып жиберәләр. Биш еллап диңгез, океаннарда йөзгән егет Атабайга кайтып гаилә кора. Ир белән хатынның бер-бер артлы балалары туа.

– Әти батыр булган, – дип сүзен дәвам итте Радик абый. – Әле хезмәттән кайткач та, елгада суга бата башлаган берничә кешене коткарган ул. «Синәң әтиң мине судан алып чыкты», – дип әйтәләр иде. Ул чакта авылда кеше күп булган, барысы да су коенган. Таза-таза егетләр, кеше бата башлагач, куркып калганда, әти уйлап та тормыйча суга сикерә торган була. Батучы кешене чәченнән генә сөйрәп алып чыккан.

Радик абый сөйли, ә мин гәжәпләнеп утырам: әтисе Вәгыйзь дә, үзе дә авыл балалары өчен хас булмаган һөнәрләр сайлаган. Алма агачыннан ерак төшми шул... Әхмәтшиннар нәселе дәвамчысы Марат Әхмәтшин да ата-бабасының юлын дәвам итәргә уйлаган.

– Маратның бик тә хәрби очучы буласы килде, – дип сүзен дәвам итте ата кеше. – Тик мин каршы килдем. Куркынычсызрак һөнәр сайлавын теләдем. Шуңа да Казан артиллерия училищесына жибердек үзен. Марат бик теләмичә генә кергән иде, аннан бик яратып укыды.

– Ә ни өчен хәрби очучы булуын теләмәдегез? – дим.

– Куркыныч һөнәр бит. Үзең өчен курыкмыйсың икән, ә менә бала өчен йөрәк өзәлә. Тик... улыбызны барыбер югалттык...

Бер мәлгә икебез дә сүзсез калдык. Ата кешенең тавышы калтырый башлады. Мондый чакта сүзнең артык икәнән аңлыйм, шуңа да алга таба сөйләшүбезне дәвам итү өчен, Радик абыйга вакыт бирәм...

«ӘТИ, СИН МИНЕ АҢЛАРГА ТИЕШ...»

Өйдә тынлык урнашты. Күзем Маратның стенкада торган фотосурәтләренә төште. Әнә аның кечкенә вакыты, әнә хәрби хезмәттә чагы. Өченче сурәттә гаиләнең түгәрәк, бәхетле чоры. Барысы да шат, елмаеша... Шулкавыт күрше бүлмәдәге Римма апаның елаган тавышы сискәндереп жиберде. Ана кеше башта ук:

– Әтисе белән аралашыгыз, Марат турында еламыйча бер сүз дә сөйли алмыйм. Вакыт дәвалый диләр, дәрәс түгел. Июньдә балабызны югалтканга биш ел була, аның турында уйламаган бер генә минутым да юк... – дигән иде... Радик абый тиз арада үзен кулга алды һәм сүзен дәвам итте:

– Тагын Маратның ни өчен хәрби очучы булуын теләмәдемме? Туксанынчы еллар азагы иде бит. Илдә ыгы-зыгы барган вакыт. Бергә эшләгән хезмәттәшләр белән сөйләшеп торам, алар әйтәләр: хәрби очучы һөнәрен үзләштерүче курсантлар хәтта самолетларда оча алмый икән, керосин юк. Ничек инде тәжрибәсез очучыны һавага чыгарып жиберәсең? Шуңа да ул юлдан китмәсен, дидем.

Марат тырыш егет була – мәктәптә дә, артиллерия училищесында да яхшы укый. Шуннан яшь хәрбине юллама белән Төньяк Кавказга жиберәләр. Егет хезмәт юлын әтисе кебек

үк гаиләле килеш башлый. Йөргән кызы Гүзәл белән гөрләтеп туй итәләр. Аннан Кабарда-Балкар Республикасындагы Прохладный шәһәрәнә китәләр. Анда яшә гаилә сигез ел яши. Ике балалары туа. Шул арада Марат Әхмәтшин кайнар нокталарга да барып кайтырга өлгәрә...

Капитан дәрәжәсенә ирешкән Маратның хезмәт иткән полкы таркала. Һәм ир белән хатын туган ягына – Казанга күченеп кайта. Аларга Осиново бистәсеннән фатир бирәләр. Марат транспорт оешмасына инженер булып урнаша, аннары йөк машиналары ширкәтенә күчә. Тик хәрби кеше «тыныч» тормышка ияләнә алмый, гарнизонда яшәгән вакытларын сагына. Һәм... гаиләсе, әти-әнисе белән киңәшләшкәннән соң, яңадан хәрби хезмәткә әйләнәп кайта. (Лаеклы ялга китәргә өч ел вакыт калган була.) Барып гариза яза, медицина тикшерүе уза. Капитан Әхмәтшинны Түбән Новгородка билгелиләр. Берничә ай хезмәт иткәннән соң, Марат гаиләсен дә алып китәргә тиеш була. Тик...

– Улыбыз апрель уртасында Сүриягә китте, – дип, ул вакытларны искә алды Радик абый. – Дәрәс, безгә дә, хатынына да бу хакта башта әйтмәде. Шомлы командировка турында сонрак кына белдек. Разведка житәкчесе итеп жибергәннәр үзен.

– Әти, син мине анларга тиеш. Хәрби заданиеңы үтәмәскә хакым юк, – диде ул. Марат 1 июнь көнне гаиләсенә шалтыраткан. Кешеләр аңламасын дип, хатыны белән татарча сөйләшкән. Кайтырга күп калмады, борчылмагыз, дигән. Ә инде өч елче июньдә аның гомере өзәлә...

Марат Әхмәтшинга, вафатыннан соң ике атна узгач, Россия Герое исемен бирәләр.

Капитан Әхмәтшин житәкләгән полк һөжүмгә дучар була. Бу урында шунысын да әйтим: Марат берүзе ДАИШның (Россиядә тыелган террорчылык төркеме) 200 сугышчысына каршы тора. Иптәшләре атыш тавышына килеп житкәндә, капитан Әхмәтшин кан эчендә ята. Ә кулында – чекасы алынган граната. Әхмәтшин, бернигә дә карамастан, дошманга бирелергә уйламаган...

Марат һөжүм вакытында өч литрлап канын югалта, шуңа да аның гомерен саклап кала алмыйлар. Шулай итеп 36 яшен генә тутырып килгән хәрбине бик зурлап туган ягына алып кайтып жириллиләр.

– Марат Казанда үстә, 113 нче татар-рус мәктәбен тәмамлады, – диде Радик абый. – Улыбызны ата-бабаларыбыз янына – Атабай зиратына жириләргә дигән карарга килдек. Елга әллә ничә тапкыр каберенә барып кайтабыз. Бик авыр... Сөйләп аңлата торган гына түгел...

Марат Әхмәтшинга, вафатыннан соң ике атна узгач, Россия Герое исемен бирәләр. Геройның өч баласы бүген әтиләренә бирелгән Алтын Йолдыз медален зур горурлык белән алып карый. (Балалыклары белән фажиғанә тулысынча, бәлки, әле аңлап та бетермиләрдер.) Россия Героеның ул-кызлары булулары белән чиксез горурланалар икән. Шуңа үзләре дә хәрби юлны сайлаган: олы кызы Зәринә Мәскәүдә Президент кадет корпусында укый, ә уртанчы улы Әмир Казан Суворов училищесында белем ала. Менә шундый гаилә, шундый язмыш...

Бала кайгысы күрергә язмасын, дип тели һәр ата-ана. Әйе, моннан да авыр хәсрәт булмыйдыр. Әхмәтшиннар гаиләсенә сабырлык, мең кат сабырлык телибез... Илгә батыр ул үстергәнсез, ә батырлар мәңгә үлми. ■

ӨЧЕНЧЕ МӨФТИ

Автор:
Илдус Заһидуллин

Россияда шәригать һәм ил кануннарын «килештерү», православие дәүләтендә мөселманча яшәү рәвешен кайгырту кебек катлаулы мәсьәләләр белән шөгыльләнгән һәр мөфтидән сәясәтче ясаган. Аларның язмышы ил һәм миллият тарихы белән үрелеп, җәмгыять законнары йогынтысында үзгәреш кичергән. Бу яктан караганда өченче мөфти Габделвахит Сөләймәновның язмышы кызыклы.

САНКТ-ПЕТЕРБУРГ МУЛЛАСЫ

Габделвахит Сөләймәнов 1786 елда Сембер губернасы Кормыш өязе Зур Ырбишча авылында ахун гаиләсендә туа. Ул Оренбург янындагы Сәгыйть бистәсә мәдрәсәсендә укый, гарәп һәм фарсы телләрен яхшы үзләштерә. XIX гасыр башында, татар байларына ялланып, Санкт-Петербургка барып урнаша, вак сәүдә белән шөгыльләнә. Биредә Сембер губернасыннан чыккан мишәр җәмгыятендә мулла вазыйфаларын да башкара. 1822 елның Мәхкамәи шәрғиягә барып имтихан бирә һәм шәһәрдә мөселман мәхәлләсен терки.

Империя хакимияте мулланы кайвакыт мөселман илчеләр белән рәсми очрашуларга җәлеп итә. Хезмәтләре өчен мулла үзе һәм улы Сөләйман, 1832 елда тархан дәрәжәсенә лаек булып, крестьяннар түлэгән салымнардан азат ителә.

1828 елда император Николай I, Кавказны тыныч юл белән империягә кушу планын тормышка ашыру максатында, бу як халыклары элитасы балаларын башкалага хәрби хезмәتكә чакыра. Берәздән аларны хәрби уку йортларына да кабул итә башлый. 1835 елда Николай I нең әнәсе, хәрби уку йортларының җитәкчесе Михаил Павлович Габделвахит Сөләймановны Кавказ мөселманнарын укуга өчен мөгәллим итеп эшкә чакыра.

Югары даирә вәкилләре белән танышлык һәм алар алдында ышаныч казану Габделвахит Сөләймановка 1840 елның 19 июнендә мөфти итеп билгеләнгән юл ача.

РЕФОРМАЛАР УЗДЫРУ ТӘКЪДИМНӘРӘ

Хөкүмәт яңа мөфтинен матди хәле һәм яшәү урыны турында кайгыртучанлык күрсәтә. 1840 елда аңа Уфада фатир арендау өчен казнадан ел саен 350 көмеш сум акча һәм беренче вакытка урнашу өчен 800 сум бирелә. 1849 елда хөкүмәт аны 1,5 мең сум акча белән бүләкли. Еллык хезмәт хақы 1286 сум 55 тиен, шуңа өстәп фатир өчен 350 сум һәм тукланыр өчен 285 сум 90 тиен бирелә.

Мөселманнар Габделвахитны Уфада олы хөрмәт күрсәтеп каршы алалар. Яңа вазыйфага керешеп, ике айдан артык вакыт үткәч, Габделвахит Оренбург генерал-губернаторы В.А. Перовскийдан, Мәхкамәи шәрғиядәге казыйларны һәм өстәл җитәкчеләрен үзенә буйсындыру өчен, өстәмә вәкаләтләр һәм сәркатип билгеләүне сорый. Аның мөрәҗҗәгә җавапсыз кала. Мөфтинен дәрәжәсен күтәрү буенча хөкүмәт кабул иткән бердәнбер карар дип, 1856 елда Оренбург губернасы төрмәләренең попечительлар комитеты рәисе итеп билгеләүне атарга мөмкин. Аның урынбасары (вице-директор) итеп Оренбург епискобы Антоний билгеләнә.

Руханилар яңа мөфтидән үзләренә яклау һәм ярдәм өмет итәләр, үзләренең матди хәлләрен яхшырту һәм хокукларын күтәрү турында гаризалар юллыйлар. 1842 елда Габделвахит мөфти, аларның гозерләрен гомумиләштереп, хөкүмәткә

тәкъдимнәр белән мөрәжәгать итә. Ул проект түбәндәге пунктлардан тора.

1. Барлык руханилар (мөезиннар, имамнар, ахуннар һәм мөхтәсибләр) крестьяннарга һәм мещаннарга гына йөкләнгән рекрут хезмәтеннән азат булырга тиеш.
2. Башка төбәкләргә сайланган имамнар яңа урында паспортсыз яшәргә тиеш.
3. Мулланың уллары, яшә тулмаган булса да, вакантлы урын булганда, имам итеп сайланырга хокуклы.
4. Имамнарның һәм аларның 23 яшьтән кечерәк мәдрәсәдә укучы улларының крестьян буларак дәүләт алдындагы бурычларын һәм салымнарын мөхәллә халкы мәжбүри рәвештә күтәрергә тиеш.
5. Мөхәллә, беренче чиратта, вакантлы урынга мулла улын сайларга бурычлы, андый кандидат булмаса, гади кеше баласын да сайлый ала.

Мөфти 1842 елның 15 сентябрендә язган хатында тагын да кыюланып, муллаларның мөхәлләгә беркетелгән булуын, башка шөгыйльгә алынса, мөхәллә халкының дини халәтенә зыян киләчәген искәртеп, аларга чиновникларга һәм хәрбилләргә түләнгән кебек казнадан хезмәт хакы билгеләнергә тиеш дип белдерә. Православие руханиларының салымнардан азат булуларын искә төшерә. Әмма Николай Iнең 1840 нчы елларда исламга карата саясәте кырыслана. Шуңа сәбәпле бу тәкъдимнәр кәгазьдә генә кала.

Шулай да хөкүмәт 1850 елда мөселман руханиларын рекрут хезмәтеннән һәм канун бозган өчен тән жәзасыннан – крестьяннарны кебек чыбык белән суктырудан азат итә. 1852 елда муллаларга мөхәммәд мөселманнарны ант иттергәндә

катнашкан яки төрмәгә тоткыннар янына барган өчен командировка акчасы түли башлый. Ләкин күпчелек үзгәрешләр дәүләт кануннарын төгәл үтәтү юнәлешендә була. Әйтик, 1849 елдан балигъ булмаганнарга никах укуган өчен руханиларны 6 айга кадәр төрмәгә утырту тәртибе кертелә. 1855 елда руханиларның вазыйфага керешү яшә билгеләнә: ахуннар – 25 яшьтән, хатиблар һәм имамнар – 22 яшьтән, мөезиннәр – 21 яшьтән.

Мөхәммәди шәрғиядә штатлар җитмәү Габделвахитның күчелен бигрәк тә төшерә. Әмма 1841 елда хөкүмәт өстәл башлыгы һәм ике канцелярия хезмәткәре штатларын өсти.

Мөфти гыйлемле казыйлар туплау максатында аларны билгеләүне үзенә тапшыруны сорап карый, ләкин теләгенә ирешә алмый. Казан губернасы руханилары тарафыннан Мөхәммәди шәрғиягә әгъза итеп сайланучы дини белемнәре сай руханилардан котылу өчен дә кирәк була бу. Мөхәммәди шәрғиядә эшнә яхшылап оештыра алмавының төп сәбәпләренә берсе казыйларның наданлыгы була.

МӨСЕЛМАННАРНЫҢ НИКАХЛАШУ ҺӘМ АЕРЫЛЫШУ КАГЫЙДӘЛӘРЕ

Риза Фәхретдин мөфтинен шәхси сыйфатларыннан кешеләр белән аралашуда гади булуын, хәттә Мөхәммәди шәрғиягә эшләүче писарь белән ауга йөрүен билгеләп үтә. Шиһабетдин Мәрҗани, мөфти белән аралашкан елларын искә төшереп, болай дип яза: «Китап сөюенә, галимнәр белән аралашырга яратуына, Госмания дәүләте китапларын, газеталарын һәм язмаларын карап бару өстенә, кайбер рус әсәрләрен дә укуына карамастан, чын мәгънәсендә гыйлем иясә була ал-

Уфаның Беренче җәмигъ мачете. XX гасыр башы фотосы.

маган. Шулай да төрки телдә язылган язмаларны үз телендә, үз дәрәжәсенә күрә камил рәвештә, көчә житкәнчә аңлата иде. Тыйбб китапларынан файдалана, дару үләннәренә күбесен белә, гарәпчә, фарсыча һәм башка чит телләрдә булган язмаларны төрки һәм рус телендә аңлата иде».

Эчке эшләр министрлыгы аңа мөселманнар өчен никах һәм аерылышу кагыйдәләрен эшләүне йөкли. 1841 елда кабул ителгән кагыйдәләрдә никахны фәкать кыз бала тәрбияләнгән мәхәллә мулласы укырга тиешлеге, егет белән кызның Россия кануннарындагы балигылык яшенә житкән булулары карала. Никахка кадәр кәләш янына кеше жибереп, мулла аның «риза» булуын иштергә, ягъни кәләшнәң ирекле, үз теләге белән тормышка чыгуын белергә тиеш була.

Оренбург казак гаскәрендә хезмәт итүче мөселманга никах укыганчы, мулла аның командирыннан рөхсәт сорарга тиеш. Башкорт яки башка казак сословие вәкиле икенче хатын алырга теләсә, шулай ук муллага үзенә командирыннан беренче хатыны белән аны кимсетми яшәгәнлеге һәм икенче хатынга өйләнү өчен житди сәбәп булуы хакында кәгазь алып килү мәжбүри итеп куела.

Рекрут хезмәте 20 ел булу сәбәпле, имамнарга ире солдатка алынган хатынны, мөрәжәгать иткән очракта, аеру хокукы бирелә.

МӨСЕЛМАННАРНЫ ДӘҮЛӘТ ОПОЛЧЕНИЕСЕНӘ ЧАКЫРУ

1853–1855 елгы Крым сугышында Россиянең жиңә алмаячагын яхшы аңлаган Николай I, гаскәрләргә ярдәм итү өчен, дәүләт ополчениегә мөселманнарны җәлеп итү максатында, 1855 елның апрелендә Габделвахит Сөләйманов дин кардәшләренә мөрәжәгать белән чыга. Аның фикер сөреше мөфтинәң сәясәи эшчәнлеген күзалларга мөмкинлек бирә.

Иң башта Габделвахит мөселманнарның рус падишаһы яклавы астында үз диннәрен иркен тотып яшәүләрен, Россиядә һәр теләгән кешегә баю, һөнәр үзләштерү һәм сәүдә итү өчен шартлар тудырылган булуны искәртә, дәүләттә мөселманнарның руслар белән бер дәрәжәдә уңышка ирешү, дәүләт бүләкләренә ия булу мөмкинлеге турында әйтә. Ачлык яки йогышлы авырулар таралган елларда хөкүмәтнең орлык һәм дарулар белән ярдәм кулын сузуын искә төшерә.

Аннары Россиядә бәхетле тормышта яшәгән мөселманнарның хәлен чит илләрдәге дин кардәшләренә белән чагыштыра. Эмма мөфти халыкара вакыйгаларны нык бутап күрсәтә. Төркиянең союзниклары белән бергә хәрәкәт итүен яшереп, Европа илләре мөселман дәүләтен Россиягә каршы сугышта тартып кертте, югыйсә төрекләр Россиядән ярдәм сорарга әзер, дип хәбәр итә. Дин кардәшләрен ополчениегә азылырга өнди, иганә ярдәмә күрсәтергә чакыра.

Уфа каласында мөфти Габделвахит Сөләйманов төзеткән Мәркамәи шәрғыя бинасы. XX гасыр башы фотосы.

ТӨЗҮЧЕ МӨФТИ

Уфага килгәч, Сөләйманов, Мәхкамәи шәрғыяның бер катлы бинасы проектының расланмаган булуыннан файдаланып, аңа үзгәрешләр кертә. Төп яңалык – бинаны ике катлы төзеп, икенче катка мөфти фатирын урнаштыру. Әйтергә кирәк, хөкүмәт раслаган проектта аның бу тәкъдиме исәпкә алына.

Төзелеш эшләре башлангач, 1861 елның 22 маенда, Габделвахит Сөләйманов яңа тәкъдимнәр белән чыга. Аның фикеренә колак салып, сметага өстәмә эшләр языла: ат абзары, кареталар, ат арбалары һәм чаналары өчен сарай, кер юу урыны булган мунча төзү, казыйлар өчен флигельдә базлар казу һәм ишек алдын таш койма белән әйләндерү. Шулай итеп, Мәхкамәи шәрғыя бинасы бер комплекс буларак корыла.

Төзелеш эшләре мөселманнардан никах укыткан өчен җыелган акча (салым) хисабына 1865 елда тәмам була. Прокурор тикшерүе акчаның төгәл, дөрес файдаланылганын раслый.

Төзелеш эшләре башлангач та, никахны теркәгән өчен салым җыюны туктату мәсьәләсе калкып чыга. Габделвахит мөфтинәң никах теркәгән өчен салымны саклап калуы соңрак Мәхкамәи шәрғыя эшчәнлеген оештыруга зур файда китерә.

Мөфтигә бинаның төзелеп беткән күрергә, яңа урында эшләргә һәм яңа фатирда яшәргә насып булмый. Ул 1862 елның 4 августында 76 яшендә вафат була. Уфа зиратына җирләнә.

Замандашы Габделвахит Сөләйманов турында Шиһабетдин Мәрҗани болай дип яза: «Мөфти булгач, Россиянең олылары белән азмы-күпме аралашырга, эшне үзгәртеп һәм төзәтеп корырга, шәригатькә яраклашырга теләге бар иде. Ләкин гыйлемә азлыктан һәм ярдәм таба алмавы сәбәпле, көч-күәт туплый алмады». Чынлыкта Николай I хөкүмәте үзенә файдалы булган очракта гына мөселманнарның тәкъдимнәрен хуплау кагыйдәсен куллана башлый. Шуңа күрә Габделвахит мөфтинәң руханиларның хокукларын һәм социаль хәлен уңай якка үзгәртү, Мәхкамәи шәрғыя эшчәнлеген яхшырту һәм башка мөселман эшләре белән бәйле тәкъдимнәре дәүләт тарафыннан чын яклау тапмый. ■

Артист.

Әзерләде: Мөршидә Кыямова

«КАРУСЕЛЬ — МИНЕМ КОНСЕРВАТОРИЯМ»

Озын буйлы, чандыр гәүдәле, кай ягы беләндер чегән баласына охшаган малай, әтисеннән качып, үзлегеннән гармун уйнарга өйрәнә. Әмма тормыш авырлыкларыннан кырысланган әтисе Кәбир абзый гармунны малае кулыннан тартып алып вата, улына каты гына «сабак укыта». Тик Фәйзулланың жыр-моңга омтылышы һәм үжәтлеге артканнан-арта гына бара.

КЕЧЕ ВАТАН ПАТРИОТЛАРЫ

БЕЛЕШМӘ

Фәйзулла Кәбир улы Туишев 1884 елның 6 декабрендә Самара губернасы Иске Төгәлбуга авылында күп балалы гаиләдә туа. Туган авылында 3 ел мәдрәсәдә укый. 1895 елда Туктаровлар (Туишев – артистның тәхәллүсе) гаиләсе Мәләкәскә күченә. Бик яшьли үзлегеннән гармун уйнарга өйрәнә. Гастроль тормышы да иртә башлана. 1894 елга кадәр Чабаксар балаганында эшли. Самарадан Әстерханга кадәр Идел буйлап гастрольдә йөри. Шуннан соң 10 ел буе – күчмә циркта, 1907–1910 нчы елларда Сембер шәһәре циркында җырчы, жонглёр, цирк җайдагы булып эшли. 1912 елда Мәскәүдә һәм 1914 елда Петербургта узган концертлары зур уңыш казана. 1918–1926 нчы елларда Ерак Көнчыгышта һәм Себердә яши. 1926 елда Казанга әйләнеп кайта. 1937 елдан Татар дәүләт филармониясендә эшли.

Утыздан артык музыкаль әсәр авторы. Репертуарында төрле халыкларның көйләре, маршлары һәм классик әсәрләре урын алган. Музыкантның чыгышларын Г. Тукай, Ф. Әмирхан, С. Гыйззәтуллина-Волжская, Г. Камал, Г. Кутуй, М. Горький сокланып тыңлаган. Федор Шляпин белән берничә тапкыр чыгыш ясаган. Махсус музыкаль белеме булмаган Туишевның әсәрләренә Ленинград консерваториясе профессоры Михаил Юдин, композитор Александр Ключарёв югары бәя биргән. ТАССРның 23 еллыгына багышланган сюита, Балалар сюитасы, Совет Армиясе геройларына багышланган сюита, «Уйлану», «Ватан», «Тракторчы кыз», «Лирик бишек» җыры һ.б. әсәрләре зур популярлык казанган. Аларның кайберләре Татарстан радиосы фондына да язылган.

ТАССРның атказанган артисты (1926 ел), ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе (1934 ел), ТАССРның халык артисты (1944 ел). Халык уен коралларында уйнаучыларның I Бөтенсоюз смотрының II премиясе лауреаты (1939 ел, Мәскәү).

1958 елда Казанда вафат була.

1988 елда Татарстанда Фәйзулла Туишев исемендәге гармунчылар конкурсы уздырыла башлады. Ике ел саен үткәрелә торган бу ярыш халыкара конкурска әверелде. Фәйзулла Туишев ижаты бик күп музыкантларга өлге булды, аның үрнәгендә милләтнең башка гармунчылары үсеп чыкты.

ТАССР ХКС каршындагы Сәнгать Эшләре Идарәсе

Татарстан Дәүләт Филармониясе.

КОНЦЕРТ

КАТНАШАЛАР:

ТАТАРСТАННЫҢ АТКАЗАНГАН АРТИСТЫ

ФАЙЗУЛЛА ТУИШЕВ

Татар Дәүләт Опера һәм Балет театры җырчысы
Усман АЛЬМЕЕВ (тенор)

Татар Дәүләт Филармония артисткасы
Мәлинура ШАРИПОВА (Художественный уму)

Программада: Татар, башкырт халык көйләре һәм татар совет композиторларының популяр әсәрләре.

Концерт башлана _____ сәгәттә.

ДИРЕКЦИЯ.

ХАЛЫКТАН ЧЫККАН ТАЛАНТ

Сүзсез татарның беренче профессиональ гармунчысы Фәйзулла Туишев турында. Аның автобиографиясендә шундый юллар бар:

«Атам батрак иде... Минем балачагым хәерчелектә узды. Гаиләдә 13 бала. 8–9 яшемдә рус малайлары белән уйнаганымны хәтерлим, аларның төрле уенчыклары бар, тик мин генә хәерче – бернинди уенчыгым да юк иде. Якын дустым – Ваня Кузнецов, ни өчен якын, чөнки аның гармуны бар! Бик яхшы булмаса да, гармун белән бик тә кызыксынам. Кайчагында дустым гармунын миңа да биргали – көй чыгарырга маташам, бервакыт мавыгып китеп, клапанын ваттым. Дустымнан эләкте, яңа гармун сатып алгач, ул миңа аны тоттырмады инде...»

Фәйзулла үз гармуны турында хыяллана. «...Менә мин үземә акча тупларга керештем – йөгереи ярышларында катнаша башладым, анда миңа 5 тиен, 10 тиен бирәләр. Шул юл белән мин 3 сумга якын акча тупладым һәм Мәләкәс шәһәрәндәге ярминкәдән 2 сум 50 тиенгә гармун сатып алдым. Ул чакта мин үземне дөньядагы иң бәхетле кеше дип тойдым. Тик, кызганыч, әти яраткан гармунны – минем кыйммәтле коралыны кулыман тартып алып, идәнгә ташлады һәм аяклары белән таптап изде, үземә дә эләкте».

Туган авылыннан Мәләкәскә күчкәч, Фәйзулла карусельләргә йөрергә ярата. Аны аттракцион үзе түгел, ә музыкантлар һәм артистлар кызыксындыра торган була. Артист, музыкантлар гади кешеләрнең күңелен ача, аларга төрле кәмит күрсәтә. Бәләкәй Фәйзүк шулар тирәсендә чуала. Шаян, кызыксынучан малай үзе дә артистларның игътибарын җәлеп итә. Башта Фәйзүк «подхватта» тора, ә соңрак куплетлар башкара, бии һәм гади акробатик күнегүләр ясый башлый. Гармунчылар чыгышын малай авызын ачып күзәтә, аларның уен коралы белән эш итүләре бигрәк тә кызыклы тоела аңа. «Карусель – ул минем өчен консерватория һәм музыка техникумы...», – дип яза соңрак Фәйзулла Туишев үзенең автобиографиясендә.

Татарлар «тальян гармун» дип атап йөрткән корал ул вакытта ук халык арасында таралган булса да, аңа карата аеруча зур кызыксыну XX гасырның беренче унъеллыгында уяна. XIX гасырның 90 нчы елларында сәләтле рус гармунчысы Петр Невский исеме бөтен илгә яңгырый. Невский ярминкәләрдә, трактирларда, халык күңел ачкан урыннарда чыгыш ясый. Бәлки, малай чагында Туишев танылган артистны Мәләкәс ярминкәсендә күргәндер, сәнгать белгечләре дә шулай фаразлый.

Авырлык белән көн күрүче гаиләдә тәрбияләнгән, музыка мәктәбенә йөрмәгән, бернинди музыка уен коралы яңгырамаган мохиттә тәрбияләнәп тә, олы сәхнәгә чыккан, дөнья күләмендә танылган Федор Шаляпинга уйнарлык һиммәткә ирешкән Фәйзулла Туишевын халыктан чыккан талант дип кенә бәяләргә мөмкиндер. Жәй көннәрендә төрле майданнарда уйнап йөрсә, кыш айларында Мәләкәснән бер туге да аның катнашыннан башка узмаган. 12 яшендә инде ул тирә-юньдә нык таныла. «Гармунчы Фәйзүк» Мәләкәстәге тамашаларда халык мәхәббәтен яулый, ә аннан соң гармунда уйнап акча эшли башлагач, гаиләдәгеләр дә җиңел сулап куя, күрсәң, эш калдырып йөрүче «гармунчы»га һәм уен коралына карата да мөнәсәбәт үзгәрә...

Дуслар:
Фәйзулла Туишев
һәм Александр
Ключарев. 1955 ел.

Мәләкәскә килгән артистларга ияреп, Фәйзулла беренче мәртәбә Казанга килә. Үсмер егет Масленица бәйрәмендә чыгыш ясый, аны барысы да рус егете дип кабул итә, чөнки төрле гармуннарда оста уйнаучы татарны күз алдына китерүе дә читен була әле ул вакытта. Җитмәсә, егет шәп итеп русча сөйләшә, рус халык көйләрен башкара... Ә менә аның мөселман икәннен белеп алгач, «Печән базары» әһелләре, шәригатькә каршы барганы өчен, музыкантның кирәген бирәләр. «Тәмуҗ кисәве»н, «шайтан малае»н тотып, һушыннан язганчы кыйныйлар. Егет яңадан туган ягына кайтып китә, әмма гармунын кулыннан төшерми...

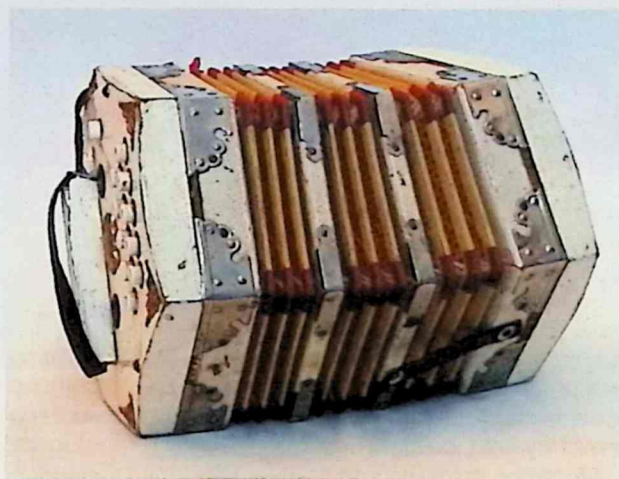
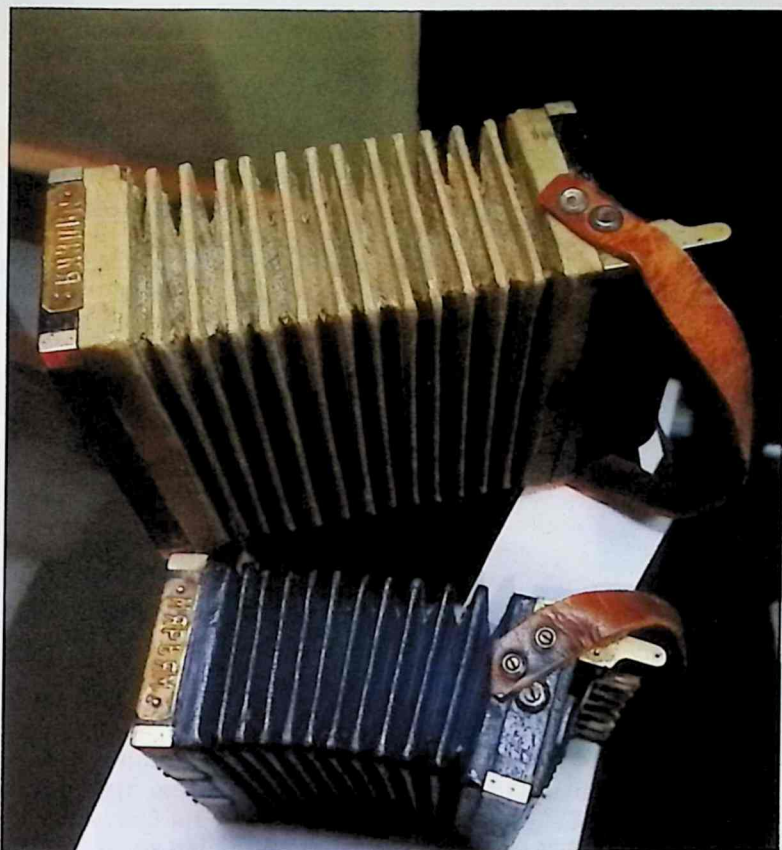
МИЛЛИ МУЗЕЙДАГЫ КОЛЛЕКЦИЯ

Россия шәһәрләре буйлап йөргәндә, Фәйзулла төрле халыкларның милли музыкаль традицияләрен бик җиңел үزلәштерә. Кавказ, Үзәк Россия, Украина һ.б. төбәкләрдә яшәүче халыкларның музыкасын бөтен нечкәлекләре һәм үзенчәлекләре белән өйрәнә ул.

Татарстан Милли музеенда Фәйзулла Туишевын шактый бай коллекциясә, шәхси әйберләре саклана. Музейның фәнни хезмәткәрләре әлегә милли хәзинәдән күргәзмә оештырды. Биредә аның үзенчәлекле гармуннары, концерт костюмы, читеге, фотосурәтләр, документлар, гаилә архивыннан алынган тавыш тәлинкәләре, халык тарафыннан аңа бүләк ителгән сувенирлар белән танышырга мөмкин.

«Фәйзулла Туишев үзенең коллекциясен музейга тапшыру турында 1956 елда, авырый башлагач сүз кузгата. Безнең фондтагы фотосурәттә сакланып калганча, ул анда бай гармуннары коллекциясә фондында төшкән. Музейның өлкән фәнни хезмәткәре Рөстәм Касыймов белән коллекцияне фондка тапшыру турында сөйләшәләр. Ә коллекция үзе безгә 1959 елда гына килеп керә. Үзе вафат

булганнан соң, тормыш иптәше китереп тапшыра. Анда 25 документ һәм гармунчының 39 шәхси әйбере, шул исәптән 17 сә төрлө зурлыктагы, төрлө формадагы гармуннары була. Алар XIX гасыр азагы – XX гасыр башында Германия, Россиядә һәм башка илләрдә эшләнгән, күбесе Казан музыка уенчылар фабрикасында житештерелгән. Шунисы кызык: кайбер гармуннарда ул «Бәдерниса», «Мәрьям», «Асия», «Фәхерниса» кебек хатын-кыз исемнәре биргән. Ә ни өчен икәнә мәгълүм түгел», – дип сөйләде безгә Милли музейның өлкән фәнни хезмәткәре Миләүшә Хәйруллина.

Музейда сакланучы гармуннарның техник торышын атаклы музыкант Рәшит Мостафин да өйрәнәп чыккан. «Искитмәле гармунчының уен кораллары да үзенчәлекле. Алар төрлө зурлыкта, яңгырашлары да үзенчәлекле. Кайберләре Туишевка атап махсус эшләнгән», – ди Рәшит Мостафин. Аның фикеренчә, виртуоз музыкантның гармуннарына яңа сулыш өергә кирәк, югыйсә, алар кибеп яраксызга чыгарга мөмкин. Чыннан да, күпне күргән, бай концерт тормышы узган уен кораллары фәнни яктан да өйрәнелергә тиеш. Әлегә гармуннарда милли сәнгәтебезнең үткән чагыла. Гомумән, гармунда уйнау, гармун ясаучылар мәсьәләсә бүгенгә көндә кискен тора дияргә мөмкин. Аны ясаучылар да, гармунда уйнаучылар да бармак белән генә санарлык.

Музыкантның гармуннары төрлө зурлыкта, ул аларның һәрберсендә виртуозларча төрлө

Данлыклы гармуннар.

Фәйзулла Туишев концерт костюмынан.

милләт эсәрләрен башкара алган. Гармунчының чыгышын түземсезлек белән көтеп ала торган булганнар, чөнки ул сәхнәдә чын-чынлап, хәзерге тел белән әйтсәк, шоу оештырган. Бәләкәй гармуннардан башлап, зурракларына күчә яисә киресенчә, көй уйнаганда гармуннарны һавага чөеп-чөеп ала, хәтта шул вакытта да гармуннар моң чыгарудан туктамый! Халык тамашаны авыз ачып күзәтә, соңыннан кайнар алкышларга күмә.

Истәлекләрдән күренгәнчә, Мәкәржә ярминкәсендә 1910 елда Фәйзулла Туишев «Сәйяр» труппасы артистлары белән очраша. Әлеге очрашу аның татар көйләренә игътибарын арттыра. Моңарчы рус, чуваш көйләренә мөкиббән егет үз репертуарын татарның «Иске кара урман», «Агач башы», «Туганай», «Ташлар аттым Болакка» эсәрләре белән баетып җибәрә. Ә татар халкы мондый чыгышларны, әлбәттә, шунда ук үз итә, гармунчы егетнең даны таралганнан-тарала.

МАЖАРАЛАРГА БАЙ ТОРМЫШ

1915 елда Петербургта Фәйзулла Туишев Федор Шаляпин белән очраша. Мәшһүр җырчы, музыкантның талантын сизеп, аңа үзе белән концертта чыгыш ясарга тәкъдим итә. Шуннан соң Шаляпин белән Туишев дуслашып, тагын берничә концерт куялар.

Бервакыт татар артисты Иваново шәһәренә гармун ясаучы оста янына килә. Гастроль тормышы аның мул яшәешен тәэмин итә, үзенә теләгән уен коралын сатып алу өчен ул акчасын кызганмый. Ивановода да 14 уен коралына заказ бирә. Заказны көтәргә кирәклеге ачыклангач, вакытны бушка уздырмау җәһәтеннән, Туишев шундагы бер ресторанга эшкә урнаша. Биредә ул Максим Горький белән очраша. Музыкант бу очрашу турында болай дип язып калдыра: «Горький миңа: «Ә, күптәнге таныш, музыкант Туишев! Сөз ничек монда килеп чыктыгыз? Сөз бит ресторан гармунчысы түгел, ә безнең ватан солисты».

Шәриф Камал,
Кави Нәҗми һәм
Фәйзулла Туишев.
1939–1940 еллар.

Мин шәһәрдәге йомышымны һәм ресторанда эшләргә мәҗбүр булуымның сәбәбен аңлаттым... Горький мине табынга чакырды, аннары дусларына Казанда яшәве турында бик кызыклы итеп сөйләде. Мин Алексей Максимович өчен рус көйләрен башкардым... Аерылышыр алдыннан ул миңа болай диде: «Моннан тизрәк китәргә тырыш, бу кабак синең талантың өчен зарарлы!»

Татар музыкантының тормышы төрле мажараларга бай. Туишев Самарада Красильников циркында эшли. Бервакыт янгын чыга һәм зур цирк бинасын ут ялмап ала. Икенче көнне, янгыннан соң, цирк директорының, артистларга хезмәт хакын түләмичә, шәһәрдән качканлыгы ачыклана. Бөтен труппа – кырыкка якин артист – эшсез, акчасыз кала. Фәйзулланың хәле тагын да мөшкелрәк, ике-өч ай яшәгән фатиры өчен түләнмәгән, ә янгын чыкканчы, аның бүлмәсенә караклар кереп, бөтен милкен һәм бай гардеробын урлап чыккан була...

Туишевның һәр гастролга зур уңыш белән уза. Артистлык язмышы аны кая гына ташламый, кайда гына чыгыш ясамый ул: Самара, Баку, Түбән Новгород, Петербург, Иркутск... Монголия, Кытай, Корея, Япония, Америка... Татар гармунчысы аяк баскан һәм уйнаган барлык шәһәрләргә, илләргә санап та бетерерлек түгел. Артистның үзенчәлекле музыкаль хәтергә ия булуы мәгълүм, аның виртуоз бармаклары бер ярим тоннан да теләсә нинди көйне отып ала алган. Музыкант үз чыгышларына җитди эзерләнгән, фотоларга төшкән чагында да киemenдәгә һәр детальгә игътибар итә торган булган. Костюм-киемнәре бик затлы, болар артистның ижаты шаулаган чактагы мул тормышына бер дәлил.

КАЗАН ЧОРЫ

Фәйзулла Туишев төрле җирләрдә яшәп, ижәт итсә дә, 1926 елда Казанда төпләнеп кала. Биредә гармун фабрикасын ачуда башлап йөри. Аны фабриканың техник советына баш белгеч, соңрак консультант итеп билгелиләр. Татар дәүләт филармониясе оешкач, 1937 елда данлыклы музыкант биредә эшли башлый. Ачылганнан соң, аның төп солистларынан берсе булып китә. Филармония каршында баянчылар ансамбле оештыру белән шөгыльләнә, 1939 елдан даими рәвештә дәресләр бирә башлый.

Виртуоз музыкантның 1949 елның 17 августында язган васыятьнамәсендә мондый юллар бар: «Минем үлем очрагында үземнеке булган әйберләргә, музыка коралларын, картиналар, фатир торышын һәм башка предметларны, сатмау шарты белән, хатыным Ләйлә Солтан кызы Туишевага васыять итәм. Хатыным вафатыннан соң, мин фатирымны һәм андагы әйберләргә – барысын да минем яраткан Совет дәүләтенә тапшырырга васыять итәм. Минем туганнарым да, хатынымның туганнары да мираска хокуклы

Фәйзулла Туишевта
кунакта.

түгел, мөлкәтем Совет власте заманында минем тарафтан җыелган. Бу диңгездәге тамчы булса да, мин республикама, орденлы Татариямә калдырам... Республиканин һәм хөкүмәттән, сәнгать эшләре буенча начальниктан, Министрлар Советыннан минем шундый мähәббәт белән җыелган почмак-музейның үз урынында калдырылуын үтенәм. Композиторлар берлегенең музей-почмакта булган хәлләрне күзәтеп торуын сорыйм».

Әлеге васыятьнең ни дәрәҗәдә үтәлгән ачыклавы читен, чөнки Фәйзулла Туишев гомеренең соңгы елларын юклыкта уздыра. Заманында зур суммалар түләп алган гармуннарының кайберләрен хәтта сатарга мәҗбүр була. Фәйзулла Туишевның вафатыннан соң, хатыны да кайбер истәлекле шәхси әйберләргә чыгарып сата, гармуннарының күпчелек өлеше эзсез югала. Күпсанлы истәлекле фотолары (1941 елда Муса Җәлил белән төшкән фотосурәте, Федор Шалапин бүләк иткән истәлек фотосы һ.б.лар), замандашларының хатлары, концерт афишалары, Александр Ключаревка имзаланган тәмәке савыты, Бөек Ватан сугышы вакытындагы чыгышлары өчен солдатларның рәхмәт хатлары һ.б.лар Татарстан Милли музей фондында саклана. Әлеге бай тупланма татарның беренче профессиональ гармунчысы турында этрафлы каталог төзүгә дә мөмкинлек бирер иде. Күренекле шәхеснең кайбер документлары исә Татарстан Дәүләт архивында да саклана.

Заманында Фәйзулла Туишев иҗатын, тормышын яхшылап өйрәнгән язучы Фатыйх Хөснәи дә, үзенчәлекле тормыш юлы узган, гажәеп кешеләр белән очрашкан маэстро турында китап язып булыр иде, дигән бит.

ХАТИРӘЛӘР...

Фатыйма Вәлиева, музыка белгече:

– Фәйзулла Туишев – үз йөзе, үз башкару стили булган гаять зур артист. Концерт программасыннан башлап, һәр нәрсә алдан уйланылган планга туры килә һәм образ тудыру идеясенә буйсындырыла. Сәхнәгә ашыкмый гына чыга ул, йөзе бик тә җитди, иреннәре кысылган, күзләре ярым йомык була. Аның куәтле артистлык темпераменты әсәрнең беренче авазларыннан ук мавыктырып, үз артыннан ияртеп алып китә. Ул кайвакыт үзе дә сизмәстән, менә дигән югары художестволы вариацияләр тудыра. Гармунның мөмкинлекләре чикле булуын бик яхшы белгән Туишев, анда башка төрле халык музыка коралларыныкына (мандолина, курай, балалайка) ошаган авазлар һәм хәтта кеше тавышлары чыгарып, төрле тембрдагы авазлар тудырырга омыла.

Киран Сатиев, баянчы, Татарстанның халык артисты:

– Казанга өченче мәртәбә килүендә Фәйзулла Туишев Габдулла Тукай белән таныша. 1912 елда Мәскәүдә зур уңыш казанганнан соң, Туишев Петербург каласында да күренергә кирәк, дигән кыю фикергә килә. 1914 елда ул Петербургка китә. Аның «Халык йорты» залында оештырылган беренче концерты зур уңыш белән уза: аның исемен танылган рус гармунчылары Петр Невский һәм Павел Малазов исемен белән янәшә куялар. ■

махсус проект
● «ТАТАРСТАН»
ЮБИЛЯРЛАРЫ

59

ЧЫГАРЫЛЫШ

Фәрит Хәнифов, ТР транспорт һәм юл хужалыгы министры, март аенда үзенең 60 яшьлек юбилеен билгеләп үтә.

Эдуард Данилов,
«Главтатдортранс» ДКУ
директоры

Рөстәм Нуриев,
Татарстан Республикасы
Алабуга муниципаль
районы башлыгы

“ РЕСПУБЛИКА ҮСЕШЕНӘ КЕРТКӘН ӨЛЕШЕГЕЗ БИК ЗУР

– Хөрмәтле Фәрит Мөдәррисович!

Сезне «Главтатдортранс» дәүләт казна учреждениесе хезмәткәрләре коллективы һәм шәхсэн үз исемнән юбилеегыз белән ихлас тәбрик итәм!

Бу күркәм бәйрәм – башкарган эшләрегез һәм шәхси сыйфатларыгыз өчен хөрмәт сүзләребезне житкерергә бер форсат ул. Төзелеш өлкәсендәге уңышлар Сезнең җаваплы хезмәтегез белән бәйле булды, бүген исә Сезне республиканың транспорт инфраструктурасын һәм юл комплексын үстерү буенча яңа эшләр көтә. Татарстан Республикасының транспорт һәм юл хужалыгы министры вазыйфасын актив, инициативалы, үз эшенең остасы булган һәм теләсә кайсы катлаулы хәлләрне тиз арада хәл итә ала торган лаеклы кеше башкаруын билгеләп үтәргә кирәк. Тирән тәҗрибегез, оештыру сәләтегез һәм фидакар хезмәтегез тармак белән уңышлы идарә итәргә булыша.

Сезнең яңа вазифага килүегез белән Татарстанның автомобиль юллары хужалыгы яңа үрләр яулар һәм татарстанлылар иминлеге хакына масштаблы яңа проектларны гамәлгә ашырып, дип ышанабыз. Республиканың транспорт тармагын үстерү юлында хезмәттәшегез һәм аркадашыгыз буларак, һөнәри осталыгыгызны һәм алга карап эш йөртә белүегезне югары бәялим.

Хөрмәтле Фәрит Мөдәррисович! Сезгә мөһим эшгездә уңышлар теләм! Көч-куәтегез һәрвакыт ташып торсын! Сезгә һәм якиннарыгызга ныклы сәламәтлек һәм иминлек теләм!

“ БАШКАРГАН ЭШЛӘРЕГЕЗ ӨЧЕН ИХЛАС КҮҢЕЛДӘН РӘХМӘТ

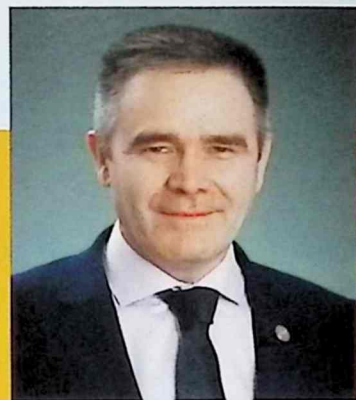
– Хөрмәтле Фәрит Мөдәррисович!

Алабугалылар һәм шәхсэн үз исемнән юбилеегыз белән ихлас котлауларыбызны кабул итеп алыгыз!

Бүген Сезнең хөрмәткә яңгыраган жылы сүзләргә кушылам һәм Сезнең Татарстан Республикасы иминлеге хакына башкарган эшләрегез өчен рәхмәтләремне житкерәм. Төзелеш өлкәсендә һәм республиканың транспорт һәм юл хужалыгы министры вазифасында алып барган актив эшчәнлегегез Сезне үз эшенең остасы һәм тәҗрибәле житәкче итеп танытты.

Сезнең Алабуга муниципаль районы үсешенә керткән өлешегез өчен аеруча рәхмәт. Сөз биредә берничә дистә ел тырыш хезмәт куеп, зур нәтиҗәләргә ирештегез һәм шуның өчен алабугалыларның ихтирамын яуладыгыз. Алабуга җирендә тугры дусларыгыз һәм ышанычлы аркадашларыгыз Сезне бары тик сагынып искә алалар.

Хөрмәтле Фәрит Мөдәррисович! Юбилей көнегездә Сезгә җаваплы эшегездә алга таба да уңышлар, ниятләрегезнең чыңга ашуын һәм бетмәстөкәнмәс көч теләм. Сезгә һәм гаиләгезгә зур шатлыктар һәм иминлек, бәхет һәм ныклы сәламәтлек юлдаш булсын!

Илнур Гарипов, ТР Президенты Аппараты Житәкчесе
урынбасары – ТР Президентының Территорияләр белән эшләр идарәсе башлыгы, февраль аенда үзенең 50 яшьлек юбилеен билгеләп үтә.

Мажит Салихов,
«ТР ДЭБИ» ДАУ башлыгы

“ “ **ҮЗИДАРӘНЕ НЫГЫТЫП**

– Хөрмәтле Илнур Мәхмүтович!

Юбилеегыз уңаеннан ихлас котлауларымны кабул итеп алыгыз!

50 яшь – ирешелгән нәтижеләргә әйләнеп карау, алга таба эшчәнлек алып бару, шәхси казанышларга ирешү, планнар кору өчен яхшы форсат ул. Сөз һәрвакытта да ватанпәрвәр булуыгыз, актив тормыш позициягыз, һөнәри осталыгыгыз һәм һәрнәрсәгә җаваплы карауыгыз белән аерылып тордыгыз. Татарстан Республикасының дөүләт сәясәтен гамәлгә ашыру мәсьәләләре буенча төбәк шәһәрләрендә һәм районнарында җирле үзидарә органнары белән нәтиҗәле хезмәттәшлеккә, урыннарда хакимият вертикален төрле яклап ныгытуга һәм муниципаль берәмлекләргә модернизацияләүгә йөз тотып, озак еллар дәвамында татарстанлыларның иминлегенә хакына хезмәт итәсез.

Хөрмәтле Илнур Мәхмүтович! Сөзгә юбилеегыз белән ихлас котлыйбыз һәм Сөзгә ныклы сәламәтлек, эшегездә уңышлар, гаилә җылысы һәм иминлек телибез! Алдагы тормышыгызда да һәрвакыт уңышлар гына юлдаш булсын! Шатлык һәм күтәренке кәеф Сөзгә ташламасын, ә бәйрәм көнендә әйтелгән җылы сүзләр һәм изге теләкләр тормышка ашсын!

Республика

Анатолий Иванов,
Татарстан
Республикасы
Мамадыш муниципаль
районы башлыгы

“ “ **АНЫ БӨТЕН РЕСПУБЛИКА ОЛЫЛЫЙ**

– Хөрмәтле Илнур Мәхмүтович!

Мамадыш муниципаль районы халкы һәм шәхсэн үз исемемнән Сөзгә чын күңелдән юбилеегыз белән тәбрик итәм!

Бүген Сөзгә, югары дәрәҗәгә ирешкән абруйлы җитәкче, үз эшенең остасы һәм ярдәмчел кешене, бөтен республика олылый. Сөз үзегезнең бөтен көчегезне, тәҗрибә һәм талантыгызны дөүләт институтларының эшен камилләштерүдә һәм республиканы төрле яклап үстерүдә кулланасыз. Татарстан Республикасы Президенты Аппараты Житәкчесе урынбасары – Татарстан Республикасы Президентының Территорияләр белән эшләр идарәсе башлыгы вазифасында башкарган хезмәтегез нәтиҗәсендә безнең төбәк җирле үзидарә үстерү ягыннан актив үсә, Татарстан Республикасы хакимияте органнары тарафыннан муниципаль районнардагы вазгыятькә даими мониторинг алып барыла, оператив төстә контрольдә тотыла.

Сөзгә абруйлы дөүләт эшлеклесе, алга карап эш итә белә торган сәясәтче һәм ышанычлы оештыручы буларак беләләр. Үз чиратында Мамадыш муниципаль районы һәрвакытта да Татарстанның үсешенә үз өлешен кертә һәм Сөзгә республиканың җирле үзидарә системасына төрле яклап ярдәм итүгез өчен рәхмәтен белдерә.

Хөрмәтле Илнур Мәхмүтович! Шушы күркәм бәйрәмегез көнендә Сөзгә республика иминлегенә хакына башкарган мөһим эшләрегездә алга таба да уңышлар теләм! Эшләрегездә уңай барсын, яңа очрашулар шатлык һәм матур тәэсирләргә бай булсын! Үзегезгә һәм якыннарыгызга ныклы сәламәтлек, бәхет һәм уңышлар насыйп булсын!

Илшат Нуриев,
Татарстан Республикасы
Арча муниципаль районы
башлыгы, Арча район
Советы рәисе

Рягат Хөсәенов,
Лениногорск шәһәре мэры,
Татарстан Республикасы
Лениногорск муниципаль
районы башлыгы

“ СЕЗНЕҢ ХЕЗМӘТ ЮЛЫГЫЗ – ЛАЕКЛЫ ҮРНӘК

– Хөрмәтле Илнур Мәхмүтович!
Арча районы халкы һәм шәхсән үз исемемнән
Сезне юбилеегыз белән котлыйм!

Сезнең хезмәт юлыгыз – һөнәри осталык һәм ту-
ган республикабызга намус белән хезмәт итү үрнәге
ул. Максатчанлык, җаваплылык, төгәл билгеләнгән
принциплар, хезмәт сөючәнлек сыйфатлары Сезгә
республика территориясен үстерүгә, татарстанлы-
лар тормышына уңай үзгәрешләр кертүгә юнәлде-
релгән иң кыю планнарыгызны тормышка ашыр-
ганда уңышка ирешергә мөмкинлек бирә.

Шушы күркәм бәйрәмеgez көнендә Сезнең белән
бергә эшләгәндә алган тирән тәҗрибә, муниципаль
районнарны модернизацияләүгә һәм республи-
ка җитәкчелеге белән җирле үзидарә вәкилләре
арасында нәтиҗәле хезмәттәшлек итүгә керткән
саллы хезмәтеgez өчен рәхмәт сүзләребезне кабул
итеп алыгыз.

Хөрмәтле Илнур Мәхмүтович! 50 яшь – һәркемнең
тормышындагы гәҗәеп бер чор ул. Бу яшьтә бай тор-
мыш тәҗрибәсе дә, зирәк акыл да бар, инде бик күп
эшләр башкарылган, шул ук вакытта киләчәктә
яңа планнар көтеп торган чак. Ниятләрегезнең
барысы да уң булсын, ә хезмәт сөючәнлегез,
тормышны яратуыгыз, эшлеклелек сыйфатларыгыз
киләчәктә дә Сезгә күркәм башлангычларыгызны
гамәлгә ашырырга ярдәм итсен. Үзегезгә һәм якын-
нарыгызга ныклы сәламәтлек, бәхет һәм иминлек
телим! Юбилеегыз белән!

“ ТУГАН ТАТАРСТАНЫБЫЗНЫҢ ҮСЕШЕ ХАКЫНА

– Хөрмәте Илнур Мәхмүтович!

Лениногорск районы халкы һәм шәхсән үз исе-
мемнән Сезне юбилеегыз белән тәбрик итәм!

Бу көнне Сезгә бик күп җылы сүзләр, котлаулар,
рәхмәтләр һәм ихтирам сүзләре әйтелүенә иманым
камил. Аларның иң ихласларына һәм изгеләренә
кушылырга һәм Сезгә бәхет, иминлек теләргә
рөхсәт итеgez.

Сез үзегезнең гомереgezне Ватаныбыз, туган
Татарстаныбыз иминлегенә багышлап, фидакарь
хезмәтеgez белән зур нәтиҗәләргә ирештеgez
һәм хезмәттәшләрэгезнең хөрмәтен казандыгыз.
Татарстан Республикасы Президенты Аппараты
Житәкчесе урынбасары – Президентның Терри-
торияләр белән эшләр идарәсе башлыгы вазифа-
сында Сез безнең республиканың муниципаль
берәмлекләре эшчәнлеген күз уңында тотасыз
һәм әлеге территорияләрнең үсешенә зур өлеш
кертәсез.

Сез Татарстанның муниципаль районнары эшен
бөтен нечкәләргә кадәр белеп торасыз, идарә-
челек эшендә тирән тәҗрибәgez, финанс өлкәсендә
белемеgez һәм оештыру сыйфатларыгыз бар. Күп-
санлы югары дәрәҗә бүләкләре дә Сезнең эшчән-
лекнең соклангыч нәтиҗәләре турында сөйли.

Хөрмәтле Илнур Мәхмүтович! Ихлас котлаула-
рыбызны кабул итеп алыгыз. Сез башкарган дәрә-
җәләрнең яңадан-яңа уңышлар насыйп булсын!
Үзегезгә һәм якыннарыгызга ныклы сәламәтлек,
иминлек, шатлык-куанычлар һәм уңышлар теләм!

Ранис Камартинов,
Татарстан Республикасы
Буа муниципаль районы
башлыгы

“ МУНИЦИПАЛЛАРГА ТЕРӘК

– Хөрмәтле Илнур Мәхмүтович!

Буа районы халкы һәм шәхсән үз исемемнән Сезне юбилеегыз белән ихлас котлыйм!

Бүген Сезнең өчен истәлекле көндә республика районнарының жирле үзидарә органнары, шул исәптән безнең районның да эшчәнлеген камилләштерү мәсьәләләрен даими игътибар үзәгендә тотуыгыз өчен рәхмәтемне һәм ихтирамымны җиткерәсем килә. Озак еллар дәвамында ТР Президенты Аппараты Җитәкчесе урынбасары – ТР Президентының Территорияләр белән эшләр идарәсе башлыгы вазифасында эшләп, Сез республика җитәкчелеген муниципалитетлар белән бәйләп торган мөһим буынга әйләндергез. Хакимиятнең төрле дәрәжәдәге вәкилләренә үзара нәтиҗәле хезмәттәшлеген тәэмин итеп, Сез территорияләрнең эзлекле рәвештә үсүенә, Татарстаныбызның социаль-иқтисади хәлен ныгытуга һәм татарстанлыларның тормыш рәвешен яхшыруга хезмәт итәсез. Халыкның тормыш рәвешен яхшыртуга юнәлтелгән республика һәм федераль программаларда катнашу мөмкинлегенә нәтиҗәсендә районда барган үзгәрешләр өчен буалылар бик рәхмәтле. Монда Сизнең дә өлеш зур. Сизнең фидакар хезмәтегез, актив гражданлык позициягез һәм һөнәри осталыгыгыз хөрмәتكә лаек. Хезмәт тәҗрибәгез, дипломатик һәм эшлеклелек сыйфатларыгыз нәтиҗәсендә Сиз иң катлаулы бурычларны да хәл итә ала торган көчле җитәкче абруен яуладыгыз.

Хөрмәтле Илнур Мәхмүтович, юбилей көнендә ихлас теләкләребезне җиткерәбез һәм җаваплы вазифагызда уңышлар телибез! Үзегезгә һәм якыннарыгызга бәхет, көч-күәт, күңел тынычлыгы, иминлек, уңышлар һәм ныклы сәламәтлек насыйп булсын!

Аяз Шәфигуллин,
Татарстан
Республикасы Ютазы
муниципаль районы
башлыгы, Ютазы
район Советы рәисе

“ КӨЧЛЕ ШӘХЭС

– Хөрмәтле Илнур Мәхмүтович!

Ютазы районы халкы һәм шәхсән үз исемемнән юбилеегыз уңаеннан ихлас котлауларны кабул итеп алыгыз!

Бүгенге көндә ТР Президенты Аппараты Җитәкчесе урынбасары – ТР Президентының Территорияләр белән эшләр идарәсе башлыгы буларак, Сиз Татарстан Республикасы Президентының, Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының дәүләт хакимияте органнары һәм жирле үзидарә органнары белән үзара хезмәттәшлеген тәэмин итүгә, Татарстан Республикасының район һәм шәһәрләрендәге иқтисади-сәяси һәм социаль-иқтисади вазгыятькә мониторинг алып баруга юнәлтелгән, республиканың муниципаль берәмлекләрен үстерү буенча мөһим дәүләт эшләре белән шөгыльләнәсез.

Сез республикада перспективалы һәм нәтиҗәле эшли торган җитәкчеләр исәбенә керәсез. Зирәк акыллы, талантлы, тәҗрибәле сәясәтче һәм көчле шәхес. Сизнең актив тормыш позициягез, югары һөнәри осталыгыгыз һәм хезмәт сөючәнлегегез турында бик күпләргә мәгълүм. Без Сизгә җирле үзидарә мәнфәгатьләренә карата игътибарлы булуыгыз һәм ярдәм итүегез өчен рәхмәтле.

Хөрмәтле Илнур Мәхмүтович! Ихлас йөрәктән Сизгә Татарстан территорияләрен үстерү кебек җаваплы хезмәтегездә уңышлар теләм! Үзегезгә һәм якыннарыгызга ныклы сәламәтлек, бәхет, уңышлар, иминлек юлдаш булсын!

Нәҗип Хажипов,
Татарстан Республикасы
Теләче муниципаль районы
башлыгы

“ТЕЛӘЧЕ ЖИРЕНДӘ ТӘРБИЯЛӘНГӘН

– Хөрмәтле Илнур Мәхмүтович!

Теләче районы халкы һәм шәхсән үз исемемнән Сезне юбилеегыз белән чын күңелдән котлыйм!

Бүген без Сезне зирәк житәкче һәм тирән ихтирамга лаек кеше буларак оылыбыз. Сез – районыбыз тарихында якты эз калдырган һәм аның үсешенә, чәчәк атуына зур өлеш керткән шәхес. Хезмәт юлыгыз Теләчегә өзелмәс җепләр белән бәйләнгән. Туган ягыгыз Сезне татарның милли горей-гадәтләренә, туган телгә, хезмәткә ихтирам традицияләрендә тәрбияләгән, шуның нәтижәсендә Сез чын мәгънәсендә үз эшенең остасы һәм ачык күңелле, ярдәмчел кеше булып өлгергәнсез.

Илнур Мәхмүтович, белгәнәбезчә, Сез күренекле педагоглар гаиләсендә үскән татар интеллигенциясе вәкиле. Кече яшътән бай татар мәданиятен сөндереп үсеп, тырыш хезмәт һәм талантыгыз нәтижәсендә татар милләтенә укымышлы улы булып житешкәнсез. Эш сөючән, җаваплы, ватанпәрвәр шәхес булуыгыз һәркемне сокландыра. Татарстан Республикасы Президенты Аппараты Житәкчесе урынбасары – Татарстан Республикасы Президентының Территорияләр эшләре буенча идарәсе башлыгы вазифасында Сез җирле үзидарәне үстерү

һәм муниципаль районнарның хакимият органнары белән республика житәкчелеге арасында элемтәләр булдыру буенча мөһим эш башкаруыгызны дәвам итәсез. Сезне Теләченең һәрбер кешесе белә дисәк тә, һич арттыру булмас, чөнки 10 елдан артык һөнәри эшчәнлек елларын Теләчегә багышладыгыз, Татарстан Республикасы Теләче муниципаль районы хакимиятенәң аппарат житәкчесе булып эшләдегез.

Еллар узып, Сез югары дәрәҗәдәге житәкче һәм күренекле җәмәгать эшлеклесе булгач та, кече Ватаныгызга җылы мөнәсәбәтегезне саклыйсыз, якташларыгыз өчен терәк һәм якын кеше булып каласыз.

Без Сизгә Иске Жөри авыл җирлегенә, Иске Жөригә күрсәткән ярдәмнәрегез өчен рәхмәтле. Иске Жөри урта гомуми белем бирү мәктәбе татар телен саклау һәм өйрәнү символы булып тора. Без Сизгә белем бирү учреждениесенәң яңа бинасы төзелешенә булышлык итүегез өчен бик рәхмәтле. Район территориясендә сәламәт яшәү рәвешен, физик культураны һәм массакүләм спортны пропагандалауга зур өлеш кертәсез. Туган ягыгызның үсешенә даими игътибарыгыз чиксез хөрмәткә лаек. Теләче халкы якташының хезмәтендә биек үрләр яулавы белән генә түгел, ә туган жиренә тугры калуы белән дә хаклы рәвештә горурлана. Теләче кешеләре өчен Сиз зыялы шәхес, оста оештыручы һәм туган ягына сак карый торган олы йөрәкле кеше үрнәге булып торасыз.

Хөрмәтле Илнур Мәхмүтович! Юбилеегыз белән ихлас котлауларны кабул итеп алыгыз. Сизгә республика иминлегенә хакына башкара торган җаваплы дөүләт хезмәтендә алга таба да уңышлар телибез! Игелекле ниятләрәгезгә һәрвакытта да уңышлар юлдаш булсын, яңа проектларыгыз нәтиҗәләре белән сөендерсен! Үзегезгә һәм якыннарыгызга бетмәс-төкәнмәс көч-куәт, гармония, иминлек, шатлыклар, бәхет, уңышлар һәм ныклы сәламәтлек телибез!

КЫЗЫЛ БАЙРАК

Автор: Руфия Фазылова

«ШВЕЦАРИЯДӘ ЯШИБЕЗ!»

Югары Ослан районының Кызыл Байрак авылына баргач, жирле халык шулай диде. Авыл Идел елгасының уң як ярына урнашкан. Тирә-якта – нарат агачлары, таулар... Гажәеп матур жирләр. Шуңа да Кызыл Байрак әдәбият әһелләре, сәнгать кешеләренең яраткан урыны саналган: жәйләрен бирегә килеп, дача арендап яшәгәннәр. Без дә, истәлекләрне яңартып, «Кечкенә Швецария» буйлап сәяхәт кылдык.

КҮП БАЛАЛЫ ГАИЛӘ

Кызыл Байрак Шеланга авыл жирлегенә керә. Зур түгел ул, 110 кеше теркәлгән, ә ел әйләнәсе 80ләп кеше яши. Нигездә өлкән яшьтәгеләр гомер итә, яшь гаиләләр дә бар. Мисал өчен, алты ел элек, Казанда туып-үсеп, фатир алып яши башлаган ир белән хатын Кызыл Байракка күченеп кайткан. Иң беренче әлегә күп балалы гаилә янына юнәлдек.

Диләрә һәм Шамил Әхмәровларның олы кызлары Мияга ун яшь, уллары Камилгә – тугыз, төпчекләре Әминәгә ике яшь икән.

– Минем бала вакытым Кызыл Байракта узды, – диде гаилә башлыгы. – Башта без бу йортны дача урынына тоттык. Йортыбызның икенче катыннан Идел күренә, елга кул сузымында гына бит. Шәһәр һавасыннан соң биредә тән генә түгел, жан да ял итә. Шуңа да авылга кайтырга карар кылдык.

Шамил атаклы мәгърифәтче, «Мәктәп» журналын нәшер итүче Шиһап Әхмәровның нәселен дәвам итүче, дүртенче буын онык. (Мәгърифәтче 1882–1966 нчы елларда яшәгән.) Кызыл Байрак авылын оештыручыларның берсе нәкъ менә Шамилнең бабасы булган.

Тарихка күз салсак, 1920 нче елларда татарларга рәсми рәвештә яр буенда яшәргә рөхсәт ителә. Карар чыкканнан соң, Шиһап Әхмәров Кызыл Байракка кешеләр күченеп килсен өчен төрле хатлар яза. Һәм теләгенә ирешә – Арча якларынан беренче биш гаилә Кызыл Байракка килеп урнаша. Шиһап Әхмәров үзе дә жәйләрен бирегә кайтып яши башлый. Авылның даны тиз тарала: соңрак Апас районының Шыгай авылыннан да берничә гаилә килеп төпләнә. Аннан соң мишәр ягы – Ульяновскидан ир белән хатын килә. Иң кызыгы – жирле халык телендә әлегә кадәр «Арчалар урамы», «Апаслар урамы», «Мишәрләр урамы» дигән атамалар сакланып калган. Гәрчә инде күптәннән һәр урамның үз рәсми исеме булса да.

Сүзне яшь гаилә белән башлаган идем... Шамил белән Диләрә икесе дә югары белемле белгечләр. Гаилә башлыгы – Казан авиация институтын, хужабикә Казан дәүләт финанс-икътисад институтын тәмамлаган. Без килгәндә гаилә тулы составта иде. Атна уртасында балаларның өйдә булуын күргәч:

– Авырып торалармы әллә? – дип сорап куйдым.

– Балалар быел өйдә генә укыды, – диде Шамил. – Узган ел, март аенда онлайн укуга күчтек тә, шуннан мәктәпкә бармадылар. Дөрөс, чирек азагында сыйныфташлары янында контроль эш эшләп кайталар. Март аеннан мәктәпкә йөрерләр инде, укытучыларын, сыйныфташларын сагындылар.

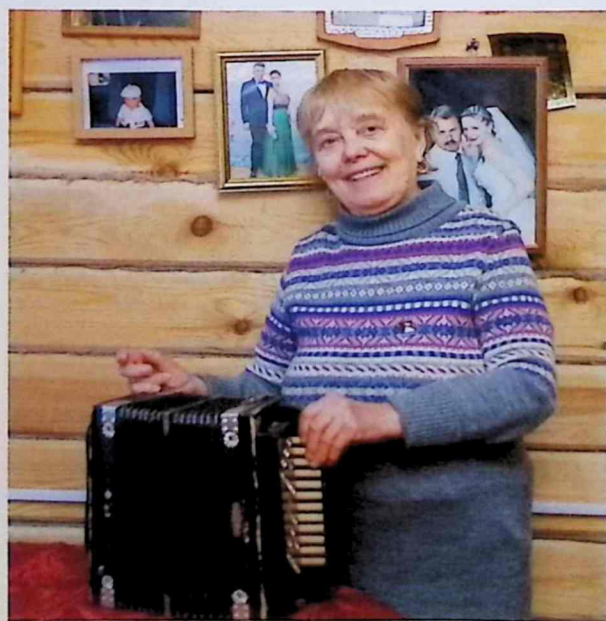
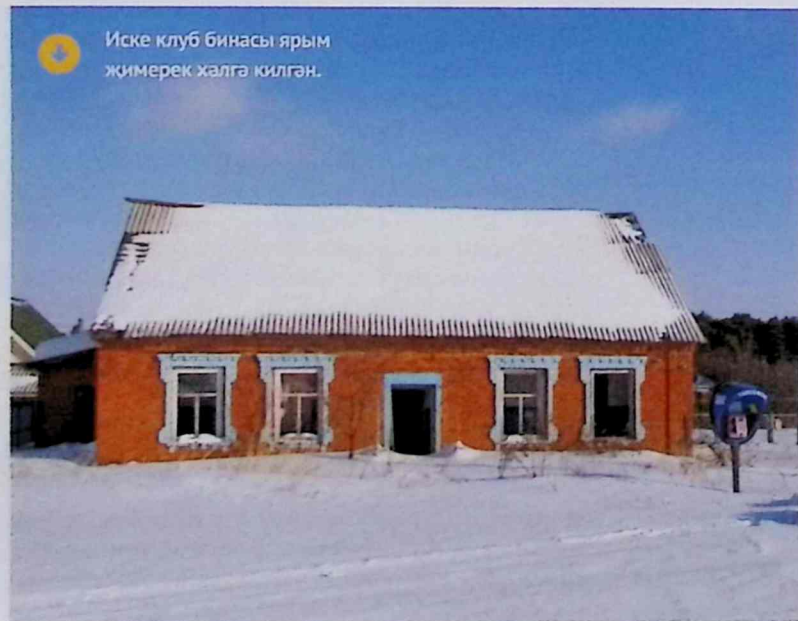
Диләрә һәм Шамил
Әхмәровлар алты
ел элек Кызыл
Байракка күченеп
кайткан.

– Миңа кадар
мәктәп бар иде,
шулай ук бер
уҡытучы ғына
уҡыткан, – ди Са-
ния Борһанова.

Иске клуб бинаһы ярым
жимерек халға килгән.

Мия Шеланга урта мәктәбенә өченче, Камил икенче сыйныфында белем ала икән. Үзләре әйтүенчә, «5» билгеләренә генә укыйлар.

– Мәктәп укытучылары турында бары яхшы фикер генә әйтә алабыз, – диде Диләрә. – Бездә бит ничектер авыл мәктәпләренә кимсетеп карау сизелә, янәсе, белем дәрәжәсе түбән. Чын күңелдән әйтәм: Шеланга мәктәбенә укытучылары белемле дә, тәрбияле дә.

– Ә ни өчен бу уку елын балаларыгыз өйдә укыды? – дим.

– Пандемия башлангач, вирустан куркып калдык. Беренче сәбәп шул. Икенчесе – балаларны мәстәкыйль рәвештә белем алырга өйрәтсәбез килде. Үзләре эзләнсен, укуның кадерен аңласыннар, дидек. Мәстәкыйльлеккә өйрәнделәр, без моңа шат. Хәзер тыныч күңел белән мәктәпкә жибәрсәк тә була.

БЕРДӘНБЕР УКУТУЧЫ

Сания Борханова – Кызыл Байракның бердәнбер укытучысы. Дөрөс, башлангыч мәктәп 2008 елда ябылган инде. Бүгегә көндә авылның өч баласы Шеланга мәктәбенә йөрәп укый.

– Безнең мәктәп аз комплектлы иде, – дип сүзен башлады мөгаллимә. – Башта балалар башлангычта дүрт ел укыдылар, аннан программаны өч еллыкка калдырдылар бит. Өч сыйныфка үндүрт бала иде. Барысын да үзем укыттым.

– Ә балалар бер-берсенә комагауламый идеме соң? – дим, аптырап.

– Юк, киресенчә, бер-берсенә булышалар иде. Зуррак укучылар, кечкенәләренә энеләре, сеңелләре кебек карап, ярдәм итеп тордылар.

– Мин КДУның рус филология факультетын 1978 елда тәмамлап кайттым, – дип сүзен дәвам итте Сания апа. – 1980 елдан Кызыл Байрак башлангыч мәктәбәндә эшли башладым. Миңа кадәр мәктәп бар иде, шулай ук бер укытучы гына укыткан. 1962 елда ачылган ул. Егерме сизгез ел эшләгәч, яраткан эш урынымны ташларга туры килде – мәктәп яшендәге балалар бетте. Ике-өч баланы өч чакрым ераклыктагы Шеланга белем бирү үзәгенә йөртеп укыта башладылар.

Сания апа Кызыл Байракта туып-үскән. Тормыш иптәше белән ике ул үстергән. Бүген төп нигезендә ялгызы яши. Авылның гөрләп торган чакларын бик яхшы хәтерли ул.

– Кызыл Байракта 1980 нче елларда совхоз бик көчле эшләде, шуңа да авылда яшыләр дә кала иде. 90 нчы еллардан соң авыл күзгә күренеп кечерәя башлады. Совхоз таркалды – эш урыннары бетте. Бу минем әби-бабай нигезе. Алар 1925 елда Түбән Новгород якларыннан бирегә күченеп килгәннәр. Башта землянкада яшәгәннәр, аннан кечкенә генә өй салганнар. Заманасына күрә инде...

Сания апа үзе Шеланга мәктәбәндә укыган, чөнки ул балачакта Кызыл Байракта белем үзәге булмаган. Казанга барып белем алгач та, туган ягына кайту ягын караган.

– Татарстанда бүтән мондый матур урын юк бит! – диде ул. – Кешеләргә шаккатам: ничек бу жәннәт почмагын ташлап китеп була?!

Мөгаллимә был сиксән яшен тутырган. Тик һич кенә дә аңа үз яшен бирмисен! Яшь булып калуының сере белән кызыксынганч, Сания апа болай дип жавап бирде:

– Актив тормыш рәвеш алып барам. Күңелсез уйларга урын калдырмыйм. Күп еллар кышын да Идел елгасында коендым. Дөрөс, соңгы елларда коенмыйм инде, аягыма операция ясаттым. Табиблар кушмый. Шулай да өйдә салкын су белән юынам, үземне чыныктырам. Контраст душның файдасы бик зур, киңәш итәм!

МӘКТӘП УРЫНЫНА КЛУБ?

Сания Борханова хезмәт куйган мәктәпне карап чыктык без. Ул бүген клуб буларак эшли икән. 1960 нчы елларда салынган бина ул. Шуннан бирле бер тапкыр да ремонт күрмәгән. Әмма бүтән чара юк, клуб ярым жимерек хәлгә килгәч, бинасы әйбәтрәк дип, мәдәният үзәген бирегә күчәргәннәр. Нәтижәдә, ярты гасыр элек салынган бина хәзер күз өстендәге каш кебек – китапханә дә, ФАП та биредә.

Юк, кимсетеп әйтүем түгел, киресенчә, проблемадан чыгу жаен тапканнар, диюем. Клуб мөдире Рафилә Ганиятова халыкның күңелен күрергә тырыша. Өлкәннәр өчен төрле кичәләр оештыра.

– Мин китапханә эшен дә алып барам, – диде Рафилә апа. – Ярты ставкада китапханәче, ярты ставкада клуб мөдире булып эшлим. Кеше саны күп түгел бит бездә. Шулай да китапханәгә йөрүчеләр шактый. Мәктәптә укучы балалар да килгәли, даими рәвештә газета-журналларны алып укучылар да бар.

Клубның хәзерге залы мәктәп сыйныфы булган. Хәтта ул чордан калган агач парталар да саклана. Алай гына да түгел, балаларның кайбер кул эшләре дә тора. Ишек алдында да кайчандыр мәктәп укучылары утырткан чыршылар үсеп утыра.

Клуб, китапханә бүлмәсеннән аермалы буларак, фельдшер-акушерлык пункты ремонтланган. Әллә кайчангы буяулары кубып беткән, пленка кадалган клуб тәрәзәләреннән соң, ФАПка кергәч, дөнья яктырып китте.

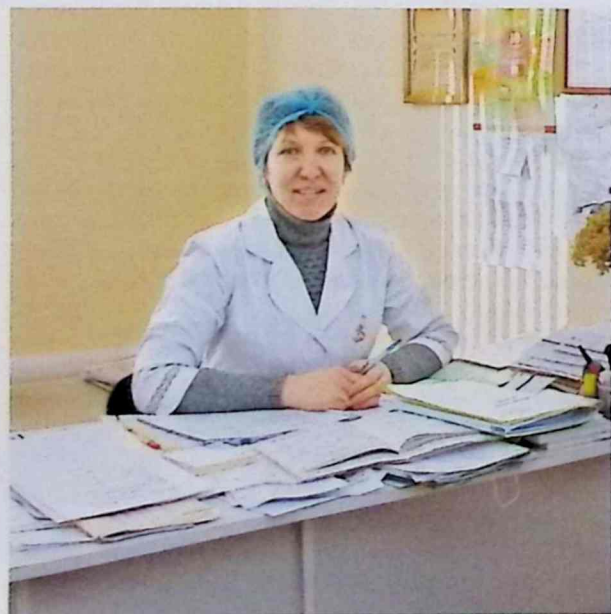
– Рәсми рәвештә минем карамакта 83 Кызыл Байрак авылы кешесе, – дип аңлатты фельдшер Светлана Матягина. – Ләкин жәй көннәрендә кеше саны бермә-бер арта. Кем мөрәжәгать итсә дә, беренче ярдәмне күрсәтәм.

– Китапханәгә йөрүчеләр шактый. Мәктәптә укучы балалар да килгәли, даими рәвештә газета-журналларны алып укучылар да бар, – диде Рафила Ганиятова.

– Рәсми рәвештә минем карамакта 83 Кызыл Байрак авылы кешесе, – дип аңлатты фельдшер Светлана Матягина.

Фельдшер ханым гаиләсе белән күрше Шеланга авылында яши. 1991 елда Яшел Үзән медицина училищесын тәмамлап, юллама белән бу якларга килгән. Һәм биредә яшәп калган.

– Фельдшер булып эшли башлаганга, быел утыз ел була, – диде Светлана Владимировна. – Хезмәт юлымны Кызыл Байракта башладым. Күз алдына китергез: бер авыз сүз татарча белмим. Ә мине чып-чын татар авылына жибәрделәр. Ул чорда русча бөтенләй белмәүче кешеләр дә бар иде. Хәер, хәзер дә минем белән бары татар телендә сөйләшүче әбиләрем бар.

– Аңлашасызмы? – дим.

– Әйе, акрынлап татар телен өйрәндем, тик сөйләшмим. Ничектер кыенсынам.

– Кызыл Байракта нинди халык яши? – дим.

– Бик тәрбияле кешеләр яши. Хәтерлим, училищени тәмамлагач та, Кызыл Байракка дип юллама бирделәр. «Бармыйм. Татар авылы, үзе кечкенә дә икән», – дим. Тик уку йортының житәкчесе картага төртә-төртә аңлатты: «Менә, кара, Идел елгасы ярында ук урнашкан бит. Кечкенә авылда халык бердәм була. Киреләнеп торсаң, хәзер берәр юлсыз, бик ерак авылга жибәрәм», – диде. Шуннан ризалаштым инде. Ул карарыма бер дә үкенмәдем. Халык белән аңлашып эшлибез. Монда хәзер күбрәк өлкәннәр яши. Өйләренә барып хезмәт күрсәтәм. Бөтен кешедә телефоным бар, кан басымын үлчәргә булса да чакырлар.

САЛИХ СӘЙДӘШЕВ ЭЗЕ...

Кызыл Байракта татар зыялылары ял итәргә яраткан, дигән идем. Алар арасында күренекле композитор Салих Сәйдәшев тә бар. Татар профессиональ музыка сәнгатенә нигез салган бу шәхес кечкенәдән бирегә кайтып йөри торган булган. Соңрак Салих Сәйдәшев үзенең чордашлары, ижатташлары – Шәриф Камал, Гадел Кутуй, Галимжан Ибраһимов, Һади Такташ, Кәрим Апахановлар белән дә кайтып йөргән.

– Кызыл Байракта һәр йортка мемориаль такта эләрә була, чөнки авыл даһилар җыела торган урын булган, – дип сөйли Шамиль Әхмәров. – Мәсәлән, беренче урамда композитор Рөстәм Яхин яшәгән. Роялендә уйнап, бөтен авыл кешеләрен ял иттергән ул. Кызыл Байрак кичен бер ял итү үзәге кебек гөрләп торган: композиторлар, шагыйрьләр, табиблар, кыскасы, бөтен татар һәм рус интеллигенциясе биредә булган.

Салих Сәйдәшевне Кызыл Байрак белән бәйләүче җепләр хакында аерым язучылар кирәктер. Авылга нигез салучыларның берсе Шамиль Әхмәров турында алдарак әйтеп узган идем. (Габдулла Тукайның якын дустан булган ул.) Мәгърифәтче Салих Сәйдәшевнең бертуган апасы Әминәгә өйләнә. Әти-әнисе үлү сәбәплә, Салих кечкенәдән апасы гаиләсендә тәр-

бияләнә. Шамиль Әхмәров аңа яхшы музыка белем бирә, атаклы остазларда укыта. Кечкенә Сәйдәш җәйләрен апасы, җизнәсе белән Кызыл Байракта уздыра. Композитор булып өлгергәч тә, Иделнең уң як ярында урнашкан авылны онытмый. Авыл өлкәннәре әле дә аның, көймәгә утырып, көй иҗат итәргә берәр кечкенә утрауга китәргә яратуын искә алып сөйли.

Кызыл Байракта атаклы композитор хөрмәтенә дистә еллардан бирле «Сәйдәш аланы» сәнгать бәйрәме үткәреләп килә. Моңы Рөстәм Әхмәров белән Галиәскәр Камал исемендәге Татар дәүләт академия театры директоры Шамиль Закиров башлап жибәргән була. Шамиль Зиннуровичның вафатыннан соң да, «Сәйдәш аланы» яшәүдән туктамый. (Дерес, соңгы елларда ул аның кадәр масштаблы узмый.) Шамильнең әтисе, танылган табиб Рөстәм Әхмәров, Салих Сәйдәшев исемендәге Фонд булдырган, шуның житәкчесе булып тора. Биш ел элек композиторга багышланган китап чыгарган. Хәзерге вакытта Салих Сәйдәшевнең фотоларыннан торган зур фотоальбом эшләргә ниятлиләр.

...Кызыл Байрак авылы табигатен язып, сөйләп бетерү мөмкин түгел. Аның бөтен гүзәллеген күрү өчен җәй көне киләргә кирәктер, мөгаен. Хәер, кышын да сикри бер матурлык бар биредә. Һәр йорт тәрәзәсеннән, ишек алдынан җәйрәп яткан Идел елгасы күренә... Чыннан да, иҗат итәр өчен, илһам алыр өчен бик матур урыннар монда.

Кызыл Байрактан киткәндә бер фикер туды: татарның зыялылары белән бәйләп, ни өчен биредә туристлык маршруты оештырмаска? Шәһәргә якын, табигате – искиткеч. Шулай рәвешле авыл да яшәрер иде. Берәр меценат яки эшкүарны эзләп карыйкмы әллә?!

ТАРИХ БИТЛӘРЕННӘН

Рафила Хәмидуллина, Кызыл Байрак авылы китапханәчесе:

– 1920 нче елларда татарларга рәсми рәвештә елга яр буйларында яшәргә рөхсәт ителә. Безнең авылга да 1924 елда нигез салына. Бу эштә Татар Үзәк башкарма комитеты рәисенең беренче урынбасары Гали Ганиевның роле зур була. Революциягә кадәр Идел елгасының уң як яры итальян алпавыты жирләре булган. Алар игелгән, уңдырышлы туфрак саналган.

Кызыл Байрак белән бергә, Идел буенда Берек, Нариман, Бакчасарай кебек татар авыллары да оеша. (Тарихтан беләбез: Иван Грозный гаскәре Казан ханлыгын басып алганнан соң, су буенда урнашкан авыллардан татарлар куыла. Татарларга су буйларында яшәргә рөхсәт ителми. – Авт.) Шулай рәвешле татарлар да янәдән Идел елгасы яр буйларында яши башлый. Авылның исеме исә Совет хакимияте хөрмәтенә бирелгән. ■

ТАТАРСТАНДА УКЫЙСЫҢ –

«ТАТАРСТАН»НЫ УКЫ

ИЖТИМАГИЙ-СӨЯСИ БАСМА

ТАТАРСТАН

Реклама 16+

ТАТАРСТАНДА ЖИҢӘСЭҢ –

«ТАТАРСТАН»НЫ УКЫ

ТАТАРСТАНДА ЭШЛИСЭҢ –

«ТАТАРСТАН»НЫ УКЫ

ТАТАРСТАНДА ЯШИСЭҢ –

«ТАТАРСТАН»НЫ УКЫ

WWW.PROTATARSTAN.RU

2021

ГОД РОДНЫХ ЯЗЫКОВ И НАРОДНОГО ЕДИНСТВА
В РЕСПУБЛИКЕ ТАТАРСТАН

ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА
ТУГАН ТЕЛЛӘР ҺӘМ ХАЛЫКЛАР БЕРДӘМЛЕГЕ ЕЛЫ

Blank lined area for writing, surrounded by colorful decorative elements.

Татарстаннан
кайнар сәлам!

2021

ГОД РОДНЫХ ЯЗЫКОВ И НАРОДНОГО ЕДИНСТВА
В РЕСПУБЛИКЕ ТАТАРСТАН

ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА
ТУГАН ТЕЛЛӘР ҺӘМ ХАЛЫКЛАР БЕРДӘМЛЕГЕ ЕЛЫ

Фотода: Карина Туктамышева –
«Татарстанның чуваш гүзәле – 2018»

Татарстанда 116 262 чуваш кешесе яши
(2010 елгы халык санын алу
нәтиҗәләре буенча)

Фото Карина Туктамышева архивынан.